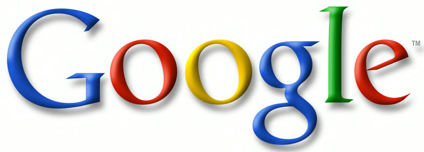
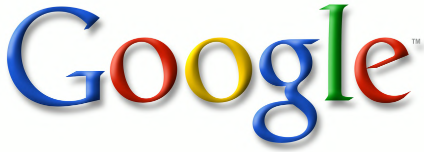

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
ARTES SCIENTIA VERITAS
1817

АЛЕКСА С. ЈОВАНОВИЋ

МИНИСТАРСТВО
АЛЕКСЕ С. ЈОВАНОВИЋА

ПОДАТЦИ О ПОЛИТИЧКИМ ДОГАЂАЈИМА У СРБИЈИ

ОД 8. ЈУЛА 1900. ДО 21. МАРТА 1901. ГОДИНЕ

БЕОГРАД
ШТАМПАРИЈА ТОДОРА К. НАУМОВИЋА, ЧИКА ЉУБИНА УЛ. БР. 8,
1906.

АЛЕКСА С. ЈОВАНОВИЋ

Jovanović, Aleksa S

МИНИСТАРСТВО
АЛЕКСЕ С. ЈОВАНОВИЋА

ПОДАТЦИ О ПОЛИТИЧКИМ ДОГАЂАЈИМА У СРБИЈИ

ОД 8. ЈУЛА 1900. ДО 21. МАРТА 1901. ГОДИНЕ

БЕОГРАД
1906.

ЧИТАОЦИМА

Крајем јула 1902. године поникла је мисао у редакцији књижевног листа „Кола“, да се за једанаести септембар као рођендан Краљице Драге, приреди угледан ванредни број листа. Радови би се штампали као манускрипт писаца. Радо се одазовем овој намери као стални сарадник листа, и спремим чланак. Његова је садржина одговарала цељи прославе, објективним податцима о постанку мога министарства, и његовом раду до венчања Краљевског пара. Намера се редакције „Кола“ из неког разлога не оствари, а ја свој чланак предам редакцији „Малог Журнала“, који га донесе у свом 248. броју исте године под насловом „Патриотска Успомена.“ У чланку су јасно представљени моменти политичке провизорије до састава мога кабинета 12. јула 1900. године, и услови под којима је кабинет постао. *Чланак је нашао одличног одзива у читалачкој публици; и проверен за живота Краља Александра у свим тачкама излагања, важи данас као апсолутна истина.*

Штампање мојих осталих података, било је остављено времену.

Идуће ме године изазове недостојан чланак др. Владана Ђорђевића „*Последњи Обреновић*“ у броју 187. и 188. *Вечерњих Новости*, те средим целокупне бе-

лешке из доба свога министровања, на основици поменутог чланка у *Малом Журналу*, и станем их повремено штампати у *Вечерњим Новостима*, под насловом који носи ова књига.[1] Намера ми је била с једне стране да опровргнем одвратне измишљотине Владанове, што сам и постигао; а с друге, да очувам историјски догађај од осмог јула 1900. године, у целини и потпуној светлости по званичним доказима, уз сведочанство веродостојних савременика. *Тим начином поставиш неоспорни историјски материјал, који подаци искључују изопачавања и лажи.*

И доцнији Владанови презриви чланци у *Штампи*, са памфлетским додатком *„Из дневника г. Вукашина Петровића“*, изазову у *Правди* прошле године моју објективну оцену под насловом *„Политичке Јуде“*. У њој сам оправданом оштрином побио необоривим разлозима, измишљена факта и насртљива тврђења.

Предајући читалачкој публици у овој књизи поменуте податке, са допунама које служе бољем расветљењу ствари, уверен сам, да ће се читати највећим интересовањем, као аутентичне белешке о важним политичким догађајима, који почињу *Краљевом свадбом*, а довршују се *насилничком трагичном смрћу Краља и Краљице.*

За мене ће у овом послу бити највећа награда, заслужено признање читалаца, да сам у опису догађаја био објективан и савестан.

У Београду.
1. Новембра 1906. године.

Алекса С. Јовановић.

[1] Вечерње Новости бројеви: 228, 229, 230, 231 и 233, од 1903. године; 87, и 296, од 1904. године; и 1, 18, 37 60 и 158, од 1905. године.

МИНИСТАРСТВО АЛЕКСЕ С. ЈОВАНОВИЋА

I.

ПАТРИОТСКА УСПОМЕНА.

Осмог јула 1900. године, у седам и по часова под ноћ, налазио сам се на тераси гостионице „Славије“, у кругу извесних пријатеља.

Већ је од неколико дана циркулисала вест, о оставци омраженог Владанова кабинета Узроци су се гомилали у разним поставкама. На првом је месту била предмет оцене Краљева женидба. Један ми од пријатеља саопшти у поверењу, да је то питање данас скинуто са дневног реда. Разабрао је од поуздане личности, да се Краљ верио са Госпођом Драгом, бившом дворском госпођом Краљице Наталије. Свакога је тренутка очекивана Краљева прокламација о овом важном догађају.

Ја сам мало познавао ову племениту Госпођу, унуку чувеног и веома заслужног Србина Николе Милићевића Луњевице.[1] Прву ми је прилику пружио зва-

[1] Велики патриота и непосредни учесник у догађајима Таковског Устанка Никола Луњевица, има светло место у нашој новијој политичкој историји. Књаз га је Милош волео и поштовао. Опровргавајући објавом од 16. новембра 1820. године Бр. 1502. лажне гласове, да је Луњевица пао код њега у немилост, вели Књаз Милош „Удали Боже и овакову мисл' од мене!“ и наређује да се Луњевица и у напредак сматра у народу за одабраног и најчаснијег трговца. Указом од 28. септембра 1838. године, као председник суда округа рудничког и почасни мајор, Луњевица је због старости и порушеног здравља стављен у пензију, која му је одређена у 360. талира годишње „из

нични сусрет у предсобљу Краљице Наталије, пред њен последњи одлазак из Србије. Очекивао сам на ред пријаве, и неколико задовољних тренутака провео сам у разговору са Госпођом Драгом. Њене паметне речи и деликатно понашање чиниле су на ме утисак одличне госпође, која је интелигенцијом одвојила од обичних особа њеног положаја.[1]

Поменуто је саопштење изазвало у мени неодређено расположење. Радовао сам се, што Краљ своју руку поклања тако одличној Госпођи Српкињи; али сам се и прибојавао, да ствар не добије други правац политичким утицајима Краљевих Родитеља. Један сам део ноћи провео у размишљању о срећи Србије, стављајући сам себи питања, на која је тешко било одговорити са извесношћу.

Идућег јутра у осам часова похитам у штампарију, ради корегирања свог дела »Приносци за историју старог српског права.“ На углу прве улице, неколико виђенијих грађана разговараху одушевљено о Краљевој веридби, која је већ била обзнањена. У штампарији

уважења његових заслуга Књазу и отаџбини учињених.« Из истих је побуда настојавало и Намесништво Књажевског достојанства у 1839. години, да се остарелом и осиротелом Луњевици, поред пензије даде из државне касе и засебна награда „зато што је он довољно отачеству услуге учинио“ (акт од 14 јула 1839. године Бр. 414.) У народу нису потцењиване његове заслуге ни по премени династије. Књажевским указом од 31. јануара 1851. године Бр. 73. одобрена је одлука Државног Савета, о новчаној помоћи Луњевичиној удови Ђурђији „из привренија на особите негдашње услуге њеног покојног супруга, и на њено теготно стање“, а ослобођена је била и од порезе.

[1] Из овога је доба и следеће својеручно писмо Госпође Драге, које чувам у својој архиви као знак превисоке пажње Краљице Наталије, према моме скромном дому; а после 29. маја 1903. године и као тужну успомену на моје прво виђење са потоњом несрећном Краљицом српском.

„Београд. Недеља 18. фебруара 1896. године. Господине! Њено Величанство Краљица, примиће Вас са највећим задовољством, заједно са Вашом Госпођом, у понедељак 19. фебруара у 12. часова и три четврти. Са одличним поштовањем Драга Машин“.

У памфлетским списима Владанова концепта, помиње се Краљица Драга као последња дроља и слушкиња Краљице Наталије, и као достојна унука „бекрије и кајишара“ Николе Луњевице....

прочитам и саму прокламацију. Њена ме је језгровита садржина довољно уверила о Краљевој решености, да женидбом са Госпођом Драгом заснује своју домаћу срећу, и поведе Србију темељнијим и кориснијим правцем.

Овај идилски подвиг Младог Владара, пресекао је дотадашње фантасте комбинације простога света, о његовој женидби којом од страних принцеза. Једна је од њих требала да му донесе у прћију Босну и Херцеговину; друга, милионе таман колико нам је потребно за одужење државног дуга; трећа, пријатељство многих европских владара са којима је у сродству, а преко њих Стару Србију и т. д. али је Краљево срце освојила мудра и племенита Госпођа Српкиња.

Истог дана око једанаест часова пре подне, већ се знало да је примио владу Никола Христић, председник Државног Савета, под условом да венча Краља и Госпођу Драгу. Међу наименованим члановима, налазила су се двојица из старог кабинета. То је у публици изазвало замерку; јер је познато било, да је тај кабинет дао оставку у првом реду због Краљеве женидбе. Политичка је ситуација била међу тим толико озбиљна, да се жељно очекивао сваки други кабинет осем Владанова.

Под ноћ прочитам у вечерњим листовима, да је пропала комбинација о Христићевом кабинету. Био сам уверен, да је после Краљеве прокламације о веридби, дужност сваког патриоте, да искрено потпомогне остварење Краљеве жеље; и зато сам замерао повлачењу старог државника Христића, који се дотле увек одликовао оданошћу престолу. Истина, нагла телеграфска оставка армијског генерала и команданта активне војске Краља Милана, и његова депеша публикована у новинама, већ су наговештавали претећу намеру. Осем тога, отворено су агитовали против Краљеве женидбе

и пријатељи старог поретка, па и саме госпође извесних кругова.

У један час по поноћи, будем позван у Двор „ноћас — сад одмах.“ Позив је потписао Краљев почасни ађутант потпуковник Милош Васић, доцније војни министар у мом кабинету.

После двадесет минута био сам у ађутантској соби у Двору, а након пет минута у предсобљу Краљева кабинета, одакле је у исти мах излазио Димитрије Маринковић, министар на расположењу. Он ме у пролаÑку поздрави пријатељским речима „Добро вече, господине председниче министарства!“

Ја сам г. Маринковића познавао још из доба, кад сам био практикант у Београдско-Трговачком Суду, коме је он био старешина; и увек сам уважавао његову озбиљност и разборитост. По превисокој Краљевој пажњи, могао сам се надати, да временом примим портфељ министра правде, у кабинету са којим бих могао радити. Позван у Двор хитно у недоба, и у времену ванредних догађаја, имао сам разлога да поверујем у брже остварење те комбинације; али ме је ипак веома изненадио поздрав г. Маринковића, претераном галантеријом. Предамном су стајали као такмаци о положај министра председника старији политичари.

После сам сазнао, да је мисао о мени поникла те вечери у разговору Његовог Величанства, са двојицом мојих доцнијих другова у кабинету. Краљ је одлучио да мени понуди састав владе, ако се г. Маринковић не могне примити. Тако се и збило. Г. Маринковић се извини слабошћу, али је и он препоручивао моју кандидацију.

Господар ме је примио милостиво. Био је доста блед од умора и несанице. Често је устајао са столице, и живље се кретао. Аудијенција је трајала више од часа. Разговор је текао у границама догађаја његове же-

нидбе. Узбуђено и јетко Краљ је осуђивао непатриотско држање Владанова министарства, и других малодушних личности, које су редом одбијале нуђено им образовање кабинета.

У разлагању своје намере, Краљ је био као и увек јасан, доследан и одсечан. *Он воли Госпођу Драгу срцем и душом. Његова је прокламација објавила милом му народу његову најодлучнију жељу, од које не ће одустати. Пријатељи престола и народа, дужни су да најискреније потпомогну остварење његове жеље.* Ја сам га потпуно разумео.

Саслушавши моје мњење о својој веридби, Краљ ми благонаклоно понуди састав кабинета, изјављујући да уважава моју спрему, савесност и енергију. По његовом објашњењу то би било *привремено* или *пословно министарство*, са циљем да изврши венчање, а затим даде оставку; али и у новом министарству које би му следовало, ја бих по његовој жељи задржао место министра правде. Био је уверен, да мој кабинет поуздано може да оствари најмилију жељу његова срца.

Дуго сам захваљивао Краљу на овој великој милости, из оправданих разлога. Моја књижевна и службена прошлост, могла је код мојих пријатеља и поштовалаца, да створи стално уверење о мојој спреми, али, пошто дотле нисам био политичка личност, устручавао сам се да примим на своја леђа тако велико поверење у судбоносном догађају. Говорио сам Господару од речи до речи ово: „*Ваше Величанство има на расположењу још српских синова, који ће Вас такође врло радо и искрено послужити. Изволите изабрати министра председника међу најдостојнијима; а ја ћу, по Вашој жељи примити портфељ министра у новом кабинету.*“

Извињавање је трајало врло дуго; али ни Краљ није одустајао од своје намере, апелујући непрестано

на моје патриотство и оданост престолу. Ситуација је била таква да сам морао да попустим.

Колебајући се између дужности и озбиљног задатка који ми је поверавaн, ја сам из обазривости претходно замолио Величанство, за неколика објашњења. *Она чине суштину нашег споразума, о начину поступања у извесним политичким питањима, која се нису могла обићи без оцене.* У Краљевом објашњењу, пуном мудрих разлога и племенитости, ја сам налазио довољно јемства, за правилно и успешно вршење државних задатака у новој влади. Пошто су овим исцрпене све мере предохране и државничке увиђавности, најзад изјавим, да сам решен да послужим владару и народу. Био сам уверен, да ћу овим пријемом извршити једну од највећих дужности, као Србин и пријатељ династије.

Кад сам се у зору вратио кући и саопштио жени свршени чин, она је у узбуђењу од радости и зебње управила на ме питање: *„а твоја глава, а срећа твоје деце,. ако се врати Краљ Милан?“* Ја сам јој безбрижно одговорио, да је обоје у Божијим рукама.

Одгађање указа о обзнани мога кабинета до дванаестог јула текуће године, потекло је услед моје молбе поткрепљене озбиљним разлозима. Дефинитивно решење тога питања, избор мојих другова, жеља Краљева да моје министарство буде стално а не привремено, политички програм кабинета, нарочито ангажовање либералне партије преко првака Јована Авакумовића и Симе Несторовића, однос нове владе према осталим партијама и штампи, мере опрезности у земљи — све су то врло важни политички моменти, које ће изнети на јавност моји мемоари.

Краљеву женидбу, за коју се заложило ново министарство и срцем и душом, поздравио је српски народ са највећом радошћу. *У томе је најугледније пред-*

њачила родољубива српска штампа у земљи и на страни, што јој служи на част. После одушевљене манифестације Београдске Општине (петнаестог јула), и после срдачних поздрава народних депутација из унутрашњости (седамнаестог јула), обављено је венчање двадесет трећег јула 1900. године у Саборној Београдској Цркви.

Овим је важним догађајем повраћен ред у земљи, и обележена нова ера владавине.

II.

ДОГОВОРИ О САСТАВУ КАБИНЕТА

. . . . После предусретљива отпоздрава Краљ ми понуди столицу до свог писаћег стола, седе и започе разговор:

— Прочитали сте господине Јовановићу прокламацију о мојој женидби са Госпођом Драгом. Како мислите о мојој намери?

— Дозволите Величанство да будем искрен и у овој прилици. Прокламација је нашла одобравање код простог света, који је одушевљен Вашом женидбом *са Српкињом*; али политичари и зрелији људи очекују од женидбе владара користи за отаџбину, и критичније оцењују догађај.

— Да чујем ваше мњење г. Јовановићу!

— Немам ништа лично против Госпође Драге, само бих волео да је Ваша веридба свршена договором са Родитељима и Народном Скупштином. Прелазим Величанство, преко озбиљне замерке због разлике у годинама између Вас и Госпође Драге, претпостављајући да ипак дом Обреновића може добити подмладак; али у Вашем раду има и других погрешака.

— Изјасните се господине Јовановићу!

— Таквом се женидбом Величанство, у првом реду ремети вековно политичко правило о срођавању дина-

стија. Оно је важило у Српском Народу од Немањића до данас. Изузетци су се дешавали само онда, кад су долазили на управу земље ожењени владари. За Књазом Михаилом и Вашим Оцем, биле су потомке старих владарских породица, које и данас живе у својим традицијама. Осем тога, женидбом се Вашег Величанства руше и велико-српске наде и идеали.

Краљ ме је слушао пажљиво. Иза мојих потоњих речи запита ме радознало:

— О каквим надама и идеалима говорите господине Јовановићу?

— Величанству је познато, да се у женидби владара, осем његове домаће среће, тражи и јемство за успешније народно напредовање. Ми у Краљевини одржавамо везу са потлаченом браћом, и непрестано гајимо наду о уједињењу и проширењу граница; и зато је оправдано, што народ за Вашу женидбу везује у првом реду питање о Босни и Херцеговини.

Краљ ме погледа прекорно и рече:

— У оваким политичким приликама, Босна и Херцеговина могу да се добију г. Јовановићу само на сабљи, а никако као поклон или у прћију. Народ може из родољубља да идеалише до миле воље, али га разуверава стварност. Сами оцените његову жељу по овоме што ћу сада рећи. Одавно ми траже девојку по Европи, и нико ми од владара не да ни сестру а камо ли кћер. Каква Босна и Херцеговина?!

По јеткости, којом су пропраћене ове речи, уверио сам се да се Краљ нерадо сећа ранијих неуспешних женидбених покушаја; али се ипак усудих да запитам, шта је сметало његовој веридби са принцезом Шаумбург-Липе.

— По наваљивању мога Оца, дозволио сам рече Краљ, да се ради на тој ствари; али сам се наскоро покајао. Даље сам преговоре пресекао својом прокла-

мацијом. Та је кандидатка принцеза другог реда. Нема мираза, него би јој нешто дали сродни владари — цар Аустријски и цар Немачки. Ушла би у Србију са фратром и заводила би, нема сумње, западне обичаје са луксузом и церемонијама, које не одговарају начину живота и потребама нашег народа. Не верујем да бих са њом био срећан, а још мање да би је заволео народ. Вама је г. Јовановићу познато, да је осем осталога и верска разлика утицала на рђав живот Кнеза Михаила и Кнагиње Јулије. Не желим да се понови у Србији сличан догађај.

— Величанство је дакле решено да се венча са Госпођом Драгом?

— Безусловно сам решен, одговори Краљ. Прокламација је опеределила моју судбину; и сада само тражим људе, који ће ми помоћи да остварим намеру. На жалост, до сада их нисам могао наћи. Пријатељи, на које сам рачунао, одбили су ме.

— Интимни одношаји између Вашег Величанства и Госпође Драге, постоје од дужег времена. Зна се, да Ђорђевићева влада, не само није сметала да се одржавају ти одношаји, него их је и повлађивала гозбама и забавама, којима је увек присуствовала поменута Госпођа. Чудновато је, да иста влада Вашу женидбу са истом Госпођом, није хтела да прихвати као већ зрелу ствар, и да је оконча по Вашој жељи!

Питање је дало повода Краљу, да ми највећом горчином опише неисправно држање бившег кабинета у овом догађају. После неколико тренутака, умирен продужи:

— У овој је прилици влада изневерила своју дужност само због мог Оца, а никако из патриотизма. Она је поступила према мени недостојно, управо издајнички. После оставке, министри су одмах напустили канцеларије, и оставили Краља без владе. То није смело.

да буде ни из каквих побуда, и зато им се ова погрешка не може да опрости.[1]

Затим исприча Краљ, како је позивао виђеније пријатеље из либералне и напредне странке, да образују кабинет; али су они одбили понуду из неоправданих разлога. „Један ми је, вели, саветовао *венчање на леву руку.*“ За другог рече да се извињавао цинцарским рачунима, претпостављајући скромној плати министра председника, веће материјалне користи од разних дужности, које врши поред редовне службе и т. д. „Ово је згодна прилика, додаде Краљ подругљиво, да познам неке пријатеље, којима су Обреновићи давали и капом и шаком.“ После настави:

— Нудио сам и г. Димитрија Маринковића, али се и он извинио слабим здрављем. И тако г. Јовановићу, ви сте једини на чију услугу још могу да рачунам. Молим вас да се примите састава кабинета. И г. Маринковић ми препоручује вашу кандидацију.

Ја сам одбијао понуду разлозима, који су тачно описани у првом чланку, али је Краљ и даље наваљивао. На послетку, немогавши да ме приволи, рече у највећој снуђености:

— Дакле ме и ви одбијате! Па лепо господине Јовановићу, али чујте шта иза тога може да наступи. Претпоставимо прво, да сам принуђен да одустанем од намераване женидбе. Питам вас да ми кажете, како бих изгледао у очима свога народа и пред Европом, ако данас поречем оно што сам јуче објавио народу прокламацијом, као своју најмилију и одлучну жељу?! Рекло би се да . . . . . (не стављам под перо народну

[1] Истом је безобзирношћу осуђивао Млади Краљ прошлу владу и 24. јула 1900. године пред народним посланицима, рекавши: да је то она влада, која је највише жртава тражила од њега, често и у непопуларним стварима које је сам носио на својим леђима у толикој мери, да су му народни посланици замерали говорећи: »Зашто Ви Господару све то носите на себи?!« (Српске Новине број 182. од 1900. године.)

изреку, коју је Краљ употребио овом приликом, омаловажавајући сопствену намеру). Владари немају права да буду деца у својим поступцима. Морате признати, кад бих од женидбе одустао да би ми народно презирање било најблажа казна, за лакомислено понашање. *Али знајте и то господине Јовановићу, да ја не мислим да одустанем од своје намере, јер волим Госпођу Драгу!*

Своју решеност у овом погледу Краљ је одушевљено објашњавао следећим разлозима, које је доцније понављао пред народним депутацијама. „У питању моје женидбе, ја сам без икаквих предрасуда имао да размислим, на који најбољи начин да одговорим жељи својој и свога народа. И ја сам то питање решио, изабравши за сапутницу живота жену коју љубим поштујем и ценим, коју сам имао прилике баш овде у Двору да познам као жену добра срца интелигентну и нежну, са свима лепим особинама које могу једну жену да красе. Ја сам је заволео од првог дана, јаком и силном љубављу; и за ових пет година, кад год сам у друштву имао прилике да је видим, ја сам био покренут неодољивом љубављу према њој.“

Ја сам ћутао, признајући да је кобном прокламацијом о извршеном верењу, отежана отступница, Осем тога је нагласио Краљ да не мисли одустати од женидбе.[1]

— Хајдмо даље, настави Краљ. Пријатељи из либералне и напредне странке, нису хтели да ми помогну.

---

[1] Краљева је прокламација штампана у служебеним новинама, по својеручној наредби Вукашина Петровића министра финансија, као заступника министра-председника. Њен је рукописни примерак подерао Вукашин одмах по штампању, у сукобу са тадашњим министром просвете и црквених дела, који је протествовао што је објављена без споразума са осталим члановима владе, осем Генчића министра унутрашњих дела.

Начин, којим је прокламација преко Генчића предана на штампање заступнику председника, показују следеће Краљеве речи: „Пребацим Ген-

Још ми остаје да се обратим радикалима. Уверен сам г. Јовановићу да ће они, у садашњим по њих незгодним приликама, радо примити моју понуду, и да ће ме оженити, али нема сумње по цену да им се предам на милост и немилост. Промислите да ли као владар треба то да урадим, и могу ли урадити као Обреновић? Познати су вам господине Јовановићу назори радикалних првака, о политичким слободама и државним задатцима. Ја њих могу да разумем, и донекле да се са њима сложим; али су вам познати и прохтеви њихове војске, која у том тера даље преко воље својих вођа. Ја не волим владавину, у којој се власт Краља своди на просто фигурисање. Реците ми г. Јовановићу, да ли је саветно да радикали дођу на владу мојом женидбом?

Ја сам и даље ћутао и размишљао..... Као политичка странка, радикали су сила о којој треба водити рачуна. Били су запостављени и гоњени, нешто својом кривицом и партијском суревњивошћу, а много више мржњом владара. Због Иванданског атентата, прваци су им постали сужњи или су разјурени; а њихова је војска била одстрањена од сваког утицаја у државним пословима. Ипак нисам био за наглу политичку промену у њихову корист. Враћање радикала из тамнице на управу земље, без сталности и нарочитог јемства за правни поредак, била би по мом мнењу велика погрешка. Неограничена би слобода повлачила личне сукобе и разрачунавања, за догађаје у Горачићу и преким судовима и т. д. У томе су непомирљиви многи ради-

чићу, да су већ почели да раде против моје ствари иза мојих леђа. Заповедим да ми дођу кола, и рекнем Генчићу „Ви сте хтели да мене изиграте, али ја сам вас ухватио и ви морате мене да слушате!“ Потпишем пред њим прокламацију, и предам му је говорећи »Ево вам прокламације, и ви имате да је штампате. Одговараћете господине министре на вешалима, ако не будете вршили своју дужност!« Затим се одвезем до Госпође Драге.... (Краљев говор од 18. јула 1900. године, представницима Трговачке Академије и Српског Новинарског Удружења).

кали. Бојао сам се нереда, који потсећају на познати 14. и 15 мај 1889. године, кад су напредњаци камени-цама били нападнути на збору у Београду; или на сличне одисајне афере у Деспотовцу, Злоту, Ћовдину и т. д. Осем тога, Краљ би довео радикале на управу земље у невољи, која се ласно заборавља после постигнуте намере. Иза његових леђа остаје и даље као саветник у свима важнијим државним питањима, Краљ Милан, непомирљиви непријатељ радикала. Опет би настале старе несугласице између Круне и радикалне владе, честе промене владе, гањање радикала и т. д. То не-редовно стање нисам могао пожелети својој отаџбини.

— Да завршим господине Јовановићу са претпо-ставком, да ме одбију и радикали. Шта ми тада остаје? Отказ партија, значи нерасположење народа према до-гађају за који везујем своју брачну срећу. Пошто во-лим госпођу Драгу безгранично, знајте да сам решен да напустим престо, да бих се могао са њом венчати. Овим никога не плашим. То је моја тврда одлука, и ја ћу је остварити, ако после вас не нађем одзива ни код радикала, умереном погодбом. Нека народ бира владара, кога ће више волети!

Био сам изненађен. Оставке владара, биле вољне или насилне, истина изазивљу неке унутарње промене и трзавице, али не умањују углед престола и земље, ако су последица државне потребе. Могао сам разумети оставку Краља Милана у најбољим годинама у корист Сина, као догађај његове замрености у безкорисним државним експериментима; али не могох да протумачим наглу и неочекивану оставку Младог Краља, због же-нидбе са Госпођом која је од њега старија.

Познавао сам добро оба Краља. Обдарени јаком интелигенцијом, они су се међусобно разликовали оста-лим душевним особинама и темпераментом. Раздраж-љиву и тренутну решеност Миланову, могао је много

пута да сузбије јачи разлог. *Напротив, Млади се Краљ одликовао уздржљивим али категоричким судом, и несавладном вољом која се ретко кад дала сузбити или умерити.*[1] У зрелијим годинама, руковођен личним искуством, саветом патриота, и утицајима племените и разборите жене, Александар би могао бити способан владар; и зато су његови пријатељи и поштоваоци, остављали времену поправку његових погрешака, бацајући највећи део кривице на Краља Милана, који је највише нањ' утицао.

Био сам уверен, да ће Краљ остварити своју намеру, ма и по цену престола.

Кад би оставком угашено било на свагда династично питање, могао бих и поред симпатија за Младог Краља, бити равнодушан према догађају, обзиром на достојанство престола и углед земље. Али ја нисам могао веровати ни Краљу Сину ни Краљу Оцу, да ће се за навек одрећи престола. Осем војске и неколике десетине личних пријатеља у престоници и по унутрашњости, сав је народ био против Краља Милана. Његов повратак на престо, ако би се по несрећи и десио насилним путем, ни у ком погледу не би био користан по земљу; јер би произвео познате трзавице његова доба, у борби са радикалима и у бескорисним финансијским операцијама. Повраћена династија Карађорђевића, имала би опет према себи обојицу. Краљ је Александар и сувише млад, да остане пасиван у борби жи-

---

[1] По абдикацији, Краљ је Милан говорио дописнику Келнских Новина у Цариграду „Млади Краљ није дете, да би се могао запостављати. Он је бистар и ванредно развијен. Има моћ суђења преко својих година, и зачудо самосталне назоре о многим околностима и људима“ Истоветном је оценом хвалио свога владара и др. Владан Ђорђевић, писмом Нелидову руском амбасадору у Цариграду, одмах по доласку на управу. „Мој је Господар пише Владан, према годинама толико сазрео, у Његовом карактеру има толико самосталности, Његова су начела тако утврђена, да се боље не може пожелети.“ После 29. маја 1903. године, назива га неврастичаром и згранутим човеком, који у помами покушава да скаче са балкона и т. д.

вота. И сам би радио на повратку преко својих присталица, чим би дошао до разочарања. То би, нема сумње, настало врло брзо, у колико би Госпођа Драга на страни, без владарског сјаја, остала само обична жена због које се не отура престо.

Потпуно уверен да би лакомислена Краљева оставка изазвала у земљи нереде, а можда по несрећи и грађански рат, покушам последње средство. Замолим Краља да се не игра престола, него кад већ не може без Госпође Драге, нека бар одгоди венчање на неизвесно време. Озбиљни догађаји у Македонији, већ скрећу пажњу народа на другу страну; и лако је могуће да прокламација изгуби свако значење сама по себи. Пожелео сам Краљу мало више времена, за хладнокрвнију оцену предузетог корака.

Краљ ми категорички одговори:

— Чули сте господине Јовановићу моју последњу реч. Не ћу да живим и даље у прекорним односајима са Госпођом Драгом. Вашим се саветом не скида с дневног реда питање о женидби Краља Србије, коме следује и питање о престолонаследнику. Мојом се намером решава и једно и друго. Понављам и овом приликом, да волим Госпођу Драгу, и да само са њом могу осигурати престо и моју породичну срећу. Молим вас г. Јовановићу, немојте ме одбијати! Својим пристанком учинићете услугу престолу и земљи.

Молба је понављана. Краљевим су одговорима исцрпени били покушаји корисног преговарања Признајем да сам био поколебан у својим назорима, али још нисам био толико савладан, да Краљеву понуду примим без увиђавности, и претходне оцене погодаба од којих зависи успех дела.

Из Краљевих прекорних речи на адресу Ђорђевићева министарства, сазнао сам да је настојавано да Црква не дозволи брак; али је после извесних прего-

вора Митрополит пристао да благослови веренике. Са те сам дакле стране био у повољној извесности.[1]

Краљ није само грађанин, него је и представник највише земаљске власти. Његова женидба није брачно спаривање обичног породичког задатка, већ је у првом реду акат државног и династичког интереса, везан за напредак земље. Наш озбиљни политичар Јован Ристић, у једном спису замера влади Кнеза Михаила, што се мешала у расправу питања о умесности његове женидбе са ћерком сестре од рођена му стрица; али је Ристићева оцена везана за ондашње васално стање Србије Напротив, Млади је Краљ био представник самосталне Краљевине, која има политичко значење и угледно место у групи европских држава.

Ваљало је избегавати да неспоразумна женидба не изазове политичке замерке страних дворова.

На послетку био сам уверен, да Краљева женидба као догађај наше опште жеље и радости, треба да се документира и политички народним пристанком.

На раскрсници да бирам шта је корисније, замолим Краља за неколика објашњења, од којих зависи мој одговор на понуду.

Прво запитам шта мисле о женидби његови Родитељи?

— Не могу вам се похвалити г. Јовановићу, јер сам уверен да је они не одобравају. У осталом мени није ни потребан њихов пристанак. Према годинама и положају могу узети коју ја хоћу. Моји ће Родитељи остати дуже тамо где су, и не ће се мешати у моју кућу. Доцније, кад моја женидба постане свршено дело

1 Своју је намеру саопштио Краљ Митрополиту Инокентију најпре лично седмог а затим и писмено осмог јула 1900. године, с молбом за благослов Свете Цркве. После дугог опирања Митрополит је одобрио венчање деветог јула 1900. године, писмом које служи као историјски документ о држању Цркве у овом питању.

против кога народ нема ништа, ми ће мо се лако измирити.

Затим замолим Краља за објашњење о његовим односајима према радикалима.

— Морам да се мирим са њима г. Јовановићу, и надам се да ћете ме у том потпомоћи. Први ће ми корак бити, да помилујем њихове политичке осуђенике.

— Без сумње мисли Величанство у првом реду на оне из Иванданског атентата?.

— Тако је, рече Краљ, и настави. Не знам г. Јовановићу, шта да кажем о том ђаволском атентату. Тане није пронађено, али је несумњиво доказано, да је пуцано на кола Краља Милана, и да је рањен његов ађутант. Има нечега у ствари, али свакако не у оном размеру како је то после обухваћено истрагом. Изгледа ми, да је атентатор био или сулудо створење, или какав очајник који врши злочино дело из сопствених побуда, без саучесника. У нервозном стању он пуца на кола, а не бира жртву, и ако му је Краљ Милан био тако рећи под руком. Његово бегство са места догађаја, покушај самоубијства из револвера, и скакање у Саву, сматрам као последицу страха. У осталом ма како да је било, ја сам вољан г. Јовановићу да тај догађај предам заборављу помиловањем.

Био сам на претресу Иванданских оптуженика, и изнео сам уверење да радикали страдају на правди. Шта више, по мом мњењу ни самом атентатору Кнежевићу није било места на оптуженичкој клупи, него у лудници ради проматрања његовог душевног стања. Захвалим Краљу са изјавом, да је његова племенита одлука о радикалима, у толико значајнија што потиче из сопстене иницијативе, која ће се у народу радосно осетити и праведно оценити, као израз краљевске великодушности. „Иначе, рекох, ради умирења земље био бих принуђен, да сам замолим за помиловање радика-

ла; и не бих одустао од молбе, догод се Величанство не би одобровољило!“ Док сам ово говорио, Краљ се задовољно смешио, уверен да ће овај његов корак према радикалима учинити добар утисак у земљи и на страни. Још, по мојој молби, измењамо неколико речи о самом начину помиловања, у чему је Млади Краљ такође имао свој распоред, који и ја потпуно усвојим.

Замолим даље за објашњење о расположењу страних дворова.

— Надам се, одговори Краљ, да ће у свадбеној церемонији учествовати већина овдашњих посланика, осем аустријског и немачког из познатог вам разлога. Последњи је дао реч, да ће приватно присуствовати нашем испиту. Разуме се, да ће по венчању следовати дипломатске честитке страних дворова, у чему ваљда неће изостати ни Аустрија ни Немачка. *Него господине Јовановићу, имам да вас обрадујем нечим далеко важнијим. Његово Величанство Руски Цар, не само да се повољно одазива о мојој женидби са Госпођом Драгом, него је шта више обећао да нам буде венчани кум.*

Ово Краљево саопштење баца најјачу светлост на историју женидбеног догађаја. У поменутом благовољењу Руског Императора, нисам опазио само давно очекивани преокрет у нашој спољној политици, него још и успех Младог Краља, да своју женедбу са Госпођом Драгом популарише у очима народа примљеним кумством. Пожелим Краљу срећно остварење ове комбинације, и пређем на последњу најважнију тачку разбирања[1].

---

[1] У којој је мери слакшала политика Краљев брак са Госпођом Драгом, објасниће историја документима, који данас нису на приватном располагању. О утицају Русије на то питање, не може бити сумње. У депеши бечког кореспондента париском „Тану“ од 30. августа 1900. године (по новом), стоји: да је пројекат о женидби Краља Александра са принцезом Шаумбург-Липе, засновао Краљ Милан у споразуму са државницима тројног савеза, посредовањем барона Векер-Готера немачког посланика у Београду. Краљ би до-

У току нашег разговора Краљ је јасно обележио циљ новом кабинету — *да привремено прихвати владу, и изврши венчање, а одмах затим да даде оставку.* О начину венчања није међу нама било речи, и зато замолим да ми се објасни положај Народне Скупштине у овом питању.

— Не држим г. Јовановићу, да је Народна Скупштина надлежна да одобрава женидбу владара. То је моје лично право, и зато се не треба на њу обраћати.

Старао сам се да докажем, да је његова женидба по избору лица ванредни догађај, који условљава споразум између владара и народа. Скупштина је у праву да се изјасни; и нема сумње да ће се она у овој прилици патриотски одазвати.

Краљ је побијао моје разлоге неизвесношћу Скупштинске одлуке, на шта одговорим следеће:

— Циљ је мом предлогу, да се у овој прилици у основу искључи свака сумња, о несугласици између жеље Вашег Величанства и воље народа. У Скупштинском би се одобрењу налазила формална потврда народа. То би много значило у земљи и пред Европом. Уверавам Величанство, да ће наша Народна Скупштина донети патриотску одлуку, да прима на повољно знање Вашу веридбу са Госпођом Драгом.

У продужавној сумњи Краљ ме запита по чему судим, да ће се Скупштина предусретљиво одазвати његовој намери.

био у име мираза ренту од једног милиона, који би саставили Аустријски и Немачки Цар, али би имао да потпише војену конвенцију (као што је то чинио Краљ Милан 1882. године), која везује Србију за тројни савез, противно споразуму између Русије и Аустро-Угарске од 1887. године, у погледу Балканских земаља. Овај је пројекат осујећен женидбом Краља Александра са Драгом. Зањ је по својој прилици сазнао руски отправник послова у Београду Мансуров, и доставио Цару који се одмах примио да кумује Краљу Александру. Значајно је то, што је ова депеша саопштена без ограде у С. П. Вједомостима, органу руске владе у спољној политици.

Одговорим да то чиним на двојаком основу. Прво, у Владановој се Скупштини налазе у великој већини његови пријатељи, који ће га безусловно потпомоћи. Друго и најглавније, ма какав био састав Скупштине, противна би одлука била неразмишљено и непатриотско дело. „*После Ваше прокламације и претеће оставке, а нарочито после изјаве Руског Императора, која има сасвим политички карактер, ствар је сама собом решена. Народ ће врло радо примити Вашу женидбу, као предзнак нове политичке ере.*“

Краљ је дуго ћутао, а затим рече:

— Поштујем ваше резоне г. Јовановићу, али мени није до одуговлачења. Рад сам да се венчање сврши најдаље за петнаест дана. Међутим, као што знате, сазив Скупштине пролази кроз извесне форме, које успоравају ствар.

Обећам Краљу, да ће Народна Скупштина бити на окупу најдаље за десет дана.

— Па лепо г. Јовановићу, али ми дајте часну реч, да ћете са друговима порадити најенергичније да се Скупштина повољно одазове о мојој женидби.

Изјавим, да је обећање у овој тачци последица дужности, коју примам на се као шеф будућег кабинета, и којој ћу одговорити савесно до истрајности. Уз то замолим Краља, да од привременог министарства не очекује никакве корените промене у државној администрацији; и да одржање поретка у земљи, остави савесности и увиђавности саме владе.[1] Краљ одобри моју жељу са изјавом, да ће због венчања ипак бити нужне неке мале промене у полицијској струци, о чему ћемо се, рече, лако споразумети.

Овим су исцрпени дуги преговори о саставу владе. *Уверен да вршим патриотски задатак, изјавим да сам готов да послужим владару и народу.*

1 Знало се у народу, о тајним агентима и личним Краљевим повереницима, за време прошле владе.

Веома обрадован Краљ ми заблагодари најодабранијим речима, и настави:

— Дозволите господине Јовановићу, да вас поведем у други салон. Ту се налазе пријатељи престола, који су се одазвали мојој жељи, да послуже као министри у новом кабинету. Надам се, да ћете моћи са њима радити; али не ограничавам, ни ваше право избора. Изволите са мном!

Од господе, коју сам затекао у салону, двојица су затим постали министри у мом кабинету (г. г. Настас Антоновић и Душан Спасић). Захвалим господи на честитању председничког положаја, али их у исти мах замолим за заједничко настојавање, да Величанство по мојој молби узме за министра-председника лице, које ће, поред савесности и стручне способности, зајамчити успех намере и својим истакнутијим положајем у партији или у политичкој служби. Господа се одазову мојој жељи, али Краљ понови и овом приликом да не познаје друге пријатеље, на које би се могао да ослони. Ја му поменух др. Стојана Вељковића председника Касационог Суда, и Јована Авакумовића бившег министра председника. Разлози, који су ме руководили да предложим ову господу, своје личне пријатеље и поштоваоце, читаће се на другом месту. Краљ одговори, да се г. Вељковић налази у Бечу на лечењу, а Авакумовић је послом у Шапцу; док међутим њему није до чекања у започетој ствари. Но то примети г. Настас Антоновић, да Шабац није далеко, и да г. Авакумовић, позван депешом, може бити у Београду сутра до подне.

Краљ се изнајпре опирао нашој молби, али најпосле попусти и рече:

— Учинићу г. Јовановићу по вашој жељи, и позваћу одмах г. Авакумовића; али немојте заборавити, да сте ви примили Министарство независно од других

комбинација; и зато вас задржавам у обвези, ако се г. Авакумовић не могне примити.

Поновим обећање. Затим рече Краљ да је време растанку, пошто смо се споразумели. Десети је јули био на освиту. Опраштајући се, позове нас Краљ у три часа по подне; али се затим предомисли и рече да не долазимо без позива, јер се његови преговори са г. Авакумовићем могу да отегну.

Било је три и по часа у јутру, кад сам се вратио кући.

III

НОВА ВЛАДА

Десети и једанаести јули провео сам у обичном послу. Нико ме из Двора није тражио, а већ се читало у новинама и говорило по вароши, да је Краљ поверио састав кабинета Авакумовићу, који је опет ради тога позвао на договор либералне прваке из унутрашњости. Очекивало се чисто либерално министарство.

Верујући у остварљивост ове комбинације, мало се обезбрижим; али баш онда кад сам држао да је минула опасност, да руководим једну колику ретку толико и озбиљну ствар, добијем позив да се одмах јавим Краљу. То је било једанаестог јула у седам и по часова под ноћ.

У дворској чекаоници нађем либерале Јована Авакумовића, Симу Несторовића председника Народне Скупштине, и Касационог Судију Лазара Поповића доцније министра унутрашњих дела у мом кабинету. Авакумовић ми честита нови председнички положај, на што ја приметим да то одликовање приличи више њему, као старијем и вичнијем политичару, но мени. Он одговори да је био код Краља и извинио се разлозима, који су оцењени и усвојени; али и ја останем на томе, да је дужан да се одазове Краљевој жељи. За време кош-

кања око овог питања, допирао је до наших ушију љутити глас Младог Краља, из суседног салона. Рекоше ми, да су на аудијенцији београдски трговци Михаило Павловић, Марко Вулетић и други. Кад сам примио владу, имао сам част да ме посете најпре Павловић а затим Вулетић, и том приликом сазнам појединости аудијенције. Ови добри људи и патриоте све су чинили да одврате Краља од женидбе са госпођом Драгом, али нису успели.

По одласку београдских трговаца, Краљ нас прими сву четворицу у свом кабинету. Пошто смо заузели понуђена места, обрати се мени речима:

— Ја сам господине Јовановићу по вашој жељи молио господина Авакумовића, да прими портфељ министра-председника, али се он извинио разлозима, које сам усвојио. Ред је да ви одржите реч, и зато се обраћам на вас по други пут истом молбом.

Одговорим, да се не могу одазвати његовој жељи док је преда-мном г. Авакумовић; и станем доказивати да не треба уважити његово извињавање.

Нема сумње, да је г. Авакумовић био позванији за руководњу ове важне ствари, и по својој политичкој прошлости (као бивши министар правде, доцније министар-председник) и по садашњем положају (као човек слободне професије која олакшава додир са народом, а уз то и вођ либералне странке). На против, ја сам новак у политици; и моје је име могло имати у народу само релативно уважење, по књижевном раду и безпрекорној судијској служби. Страховао сам, да својим пријемом не метнем на коцку успех ствари, а тиме не навучем неприлику земљи себи и својој породици. Из ових разлога изјавим најодлучније, да могу бити министар у Авакумовићеву кабинету, али да нисам вољан ни под коју цену, да послужим као министар-председник.

Краљ се налазио у големој невољи. Уваживши разлоге г. Авакумовића, очекивао је свршетак ствари једино из мојих руку. Ја сам понуду непрестано одбијао, али је Краљ понављао своју молбу очајним наваљивањем. Говорио ми је: „*Само ми дајте владу г. Јовановићу, па ћете видети како ће се моја ствар добро упутити. Молим вас пружите ми руку, у знак пристанка. Не одбијајте ме г. Јовановићу!*“

Сведоци догађаја Авакумовић и Несторовић такође су ме саветали да примим Краљеву руку; а г. Авакумовић, да ме одушеви и охрабри, говорио је „*Прими се Ацо, а ја ти дајем часну реч, да ћу те помагати са друговима.*

Био сам начисто са положајем ствари. Венчање мора неко да изврши, иначе настају безредице, којима нема краја. Народ је засад одушевљен, осем неколико пријатеља Краља Милана, незнатног броја присталица пређашње владе, и једног дела београдске интелигенције; али се и они морају да покоре сили околности, *чим сазнаду да је Краљева женидба политичка погодба између Нашег и Руског Двора.* На том разлогу, и Авакумовићево обећање о помагању владе, као озбиљна реч разборитог пријатеља, имала је за ме важности само као прилог мом већ стеченом уверењу, да ће цео народ одушевљено учествовати у овом женидбеном догађају, без обзира на партије. О повољном одзиву либерала, а у првом реду оних у Народној Скупштини, већ сам био уверен самом физиономијом вечерашње наше конференције, којој је присуствовао стари либерал, главом председник Народне Скупштине *Сима Несторовић,* потоњи стари сват Краљевском пару.

Од Краља Милана нисам презао, знајући да не ће бити неувиђаван и смео толико, да буном квари синовљу женидбу. Осем тога био сам уверен, да би сваки његов непромишљени покушај, изазвао у грађанству

далеко већи отпор од онога приликом протеривања Краљице Наталије. У избору између Оца и Сина, народна би љубав било увек на страни Краља Александра.

Још ме је бунила сумња о могућим изгредима. Бојао сам се, да из гомиле страсна рука не окине револвер на Госпођу Драгу, о доласку или повратку са венчања, То би на сваки начин изазвало несрећне последице; али како нисам навикао да оснивам своју одлуку на претпоставкама, пређем преко ове сумње уверен, да ће нова влада довољно одговорити својој дужности, опрезним мерама.

Био сам јако заморен Краљевим наваљивањем. То није била обична молба за помоћ, него право запомагање у големој невољи. Требало је отклонити рђаве последице патриотским саучешћем, *ма и по цену личног самопрегоревања.* После безуспешних покушаја да се други ангажује, остало је на томе, да ја будем извршилац овог тешког задатка. *Нисам хтео да се и даље опирем, јер сам био уверен да захтева државни разлог да се помогне Краљу у његовој намери.* Пре но што бих дао последњу реч, замолим за објашњење: остају ли у важности наши уговорни услови. Краљ ми одговори да остају сви остали, осем услова о учешћу Народне Скупштине, који отпада као непотребан. Изненађен овом изменом, сместа изјавим да се не могу примити повереног задатка; али ме Краљ стиша, и упути за објашњење на Симу Несторовића који му је, вели, и саветовао да одустане од ове тачке.

Господин Несторовић узе објашњавати:

„До сада г. Јовановићу није било прилике да се ближе познамо; али сам од својих пријатеља слушао да сте паметан човек и врло способан и савестан судија. Величанство ми је у главноме испричало шта сте на првом састанку ви питали и предлагали, и о чему

сте се затим споразумели. То ме је потпуно уверило да је све онако, како су ми пријатељи о вама казивали. Види се, да сте пажљиво оцењивали прилике, под којима би могли да примите владу, „а да не станете на трулу даску“ како вели наш народ. То ми је врло мило. Камо среће да тако раде и други наши државници, кад долазе на министарске столице. Него извините г. Јовановићу што сам ја саветовао Величанству, да не износи пред Народну Скупштину питање о својој женидби. Узрок је оправдан. Краљева је веридба изазвала велику узрујаност по целој земљи. Народ се истина радује, али има укача и букача којима то није право, и живо раде да се поквари. Скупштина ће се лако сазвати, само се ваља бојати да многи народни посланици не изостану од страха или по наговору, чиме би се онемогућио рад. То би било нешто најгоре за саму ствар, као доказ народног неповерења. Него г. Јовановићу, ви у име Бога извршите венчање сами у договору са Његовим Величанством; а Народна ће Скупштина доцније радосно поздравити Краљицу Србије!“

Кад сам Краљу предлагао учешће Народне Скупштине прилике су биле нормалне, и зато нисам предвиђао ову сметњу. После два дана, већ налазимо измењено стање. Убрзане мере о саставу новог кабинета, почеле су да прате најживље агитације против женидбе, јавним оговарањем и безименим писмима. О томе сам био лично уверен, једном претећом пасквилом од незнана „пријатеља“, и непосредним опоменама два велика господина, којима није ништа сметало да се доцније додворе Краљици Драги. Још се почело говорити и о покрету у војсци, али ја за овај мах нисам у то веровао, због резервисаног положаја Краља Милана, који би једини могао бити иницијатор у противрадњи.

Околности су дакле биле такве, да сам морао водити рачуна о наговештеној опасности; јер је опомена

долазила од личности, која располаже обилатим искуством као човек из народа и дугогодишњи посланик, а данас и председник Народне Скупштине.

У размишљању чему ми се ваља приволети, прекидале су ме непрестане молбе да се примим.... И најзад се и примим са самопреговарањем, остављајући судбини даљи развитак догађаја, *пошто сам најбољом вољом, најдубљом савесношћу, и највећом пажњом оценио све, што се дало предвидети*. Устанем изјављујући да сам готов да послужим Краљу и Отаџбини, без суделовања Народне Скупштине. Не радостан, него безгранично одушевљен, Краљ ми заблагодари на родољубивом пожртвовању, пружи ми руку и рече: *„Да се пољубимо господине Јовановићу по српском обичају, у знак срећно свршеног посла“*.

Избору председника министарства, следовао је истеноћи избор нових министара опет у присуству господе Авакумовића и С. Несторовића. Ја примим министарство иностраних дела. Министарство унутрашњих дела прихвати Лазар Поповић судија Касационог Суда; министарство правде, Настас Антоновић инспектор министарства унутрашњих дела; министарство финансија, др. Михајло М. Поповић бивши начелник министарства народне привреде; војно министарство, Краљев почасни ађутант генералштабни потпуковник Милош Васић; министарство грађевина, Андреја Јовановић инжињерски потпуковник; министарство народне привреде, Душан Спасић начелник истог министарства; и министарство просвете и црквених дела, Павле Маринковић јавни правозаступник.

Краљ је био задовољан личним саставом новог кабинета у толикој мери, да му је одмах изјавио жељу да врши државне послове стално а не привремено.

Дванаестог јула 1900. године у пет часова изјутра, нови су министри већ били на својим местима. У ван-

редном броју *Српских Новина* од истог дана, поред указа о њиховом наименовању, штампани су и укази о помиловању Иванданских и других осуђеника; и преступника по штампарским кривицама, увредама Краља и његова Дома, Народне Скупштине, власти и т. д.

У земљи је поздрављено ново министарство највећим поверењем. Министри су обасипани родољубивим писменим и телеграфским честиткама из унутрашњости, са најлепшим жељама за напредак и срећу Србије. Партијске заоштрености на мах уступе место општој помирљивој тежњи, да се на рушевинама старог злогласног режима, сложним радом подигне нова зграда државног поретка, са потребним грађанским слободама.[1]

Нова је влада ушла у државне послове, са наслоном на неограничено поверење Круне и Народа. То је на свечан начин манифестовано адресом Народне Скупштине од 31. децембра 1900. године, којом је владин долазак на управу земље поздрављен као политичка добит и напредак од великог значаја, и обећано јој је патриотско помагање у државним пословима.

---

[1] Међу честиткама личних и политичких пријатеља министра-председника, на угледном је месту и честитка Ђоке А. Ненадовића (данас окружног префекта у Крагујевцу), коме није сметало блиско сродство са династијом Карађорђевића, да у овој прилици као патриота и лојални монархиста пожели давнашњем пријатељу „да својим одличним знањем и признатом савесношћу користи Отаџбини на највиднијем положају у служби Краљу и Србији“.

IV.

МЕРА ПРЕДОХРАНЕ

Прихвативши управу земље, влада је налазила за потребно, да се тачно обавести о будућем положају Краља Милана и Краљице Наталије. У претходном договору за образовање кабинета, ноћу између деветог и десетог јула 1900. године, Млади је Краљ нагласио мени, као будућем министру председнику, да његови Родитељи остају ван земље дуже времена, по неодољивој потреби државног разлога. И министарству је доцније објашњено њихово удаљење, као услов измирења са Русијом, ради унутрашњег поретка, и правилног одржања спољашњих политичких односа.

За прокламацијом од осмог јула 1900. године, долази под истим датумом указ о оставци Краља Милана на звање команданта активне војске, са премапотписом војног министра Владанова кабинета. Овај поступак према Оцу, Краљ је објашњавао официрском кору овим разлозима „Ја сам глава Дома Обреновића, и ја први имам право и дужност, да водим бригу о судбини и будућности династије. Према томе мишљење мога Оца у делу моје женидбе, ствар је споредна и од малог значаја. Ту је главно шта мислим ја, а не шта мисли мој Отац, Мој Отац није одговорио мојим жељама, а ја

сам га као врховни командант с тога по праву разрешио од дужности команданта активне војске." Тих је дана била објављена у страним и нашим листовима једна депеша Краља Милана, којом се омаловажава Краљева вереница; а говорило се по вароши и о неком претећем писму исте садржине, али Млади Краљ није о томе никад ништа помињао новим министрима.

Неизвесност о даљим намерама Краља Милана, задавала је бриге. Кад је биран новом кабинету војни министар, један је кандидат одбио понуду, због опаженог покрета међу официрима Београдског Гарнизона. Краљ га је опоменуо на раније обећање, и захтевао је да га одржи као његов пријатељ и частан официр, али је он понова захвалио, због поменуте опасности, која га је веома плашила. По начину престављања те опасности, његово је саопштење непријатно дејствовало на нас присутне, и ако му није Краљ придавао никакву особиту важност. Истина је директном мешању Краља Милана, сметало противно народно расположење, и политичка важност руског утицаја у свадбеном догађају; али ипак није било искључено веровање, да се може појавити неред од стране Миланових пријатеља, или Драгиних непријатеља. То је побудило присутног председника Народне Скупштине, да ми напомене озбиљност ситуације речима „Ето господине председниче, шта очекује ваш кабинет на првом кораку!" Одговорим, да и сам увиђам опасност, али да од дане речи не могу одустати.

После другог кандидата, који се извинио слабим здрављем, дозван је Милош Васић генералштабни потпуковник и Краљев почасни ађутант. Његово је учешће дало ствари целисходнији и одсечнији правац.

Дошавши из логора, могао је г. Васић да обавести Краља о расположењу у војсци.

Желим да очувам аутентичност догађаја, и зато саопштавам следећи податак по белешци самог г. Васића:

„Краљ ме прво запита, како је у војсци. Одговорим, да је дивизијар саопштио његову наредбу, да сутра у девет часова пре подне дођу господа официри у парадном оделу у Нови Двор „да Краљу по срцу и души кажу, одобравају ли његову женидбу.“ За тим је бригадир дозвао команданте пукова и батаљона, да им то саопшти, и да се са њима споразуме. Ми команданти изгласамо да се не мешамо у ствар Краљеве женидбе, него да останемо у својој војничкој улози. Упознавши Краља овом официрском одлуком, изјавим чуђење да је он могао да нареди, да официри узимљу учешће у одобравању или неодобравању његове женидбе. Краљ срдито одговори, да није тако наредио, да су његове речи изврнуте, и да ће он ту погрешку сутра исправити пред официрима.“

Затим Краљ понуди г. Васићу портфељ министра војног, али он заблагодари извињавајући се положаіем. Краљ одговори, да му положај не смета пошто је као потпуковник виши официр, а по државној потреби може да отправља то звање и мајор.

У низу разлога, којима је убеђаван г. Васић да је потреба да се прими, Краљ је рекао да ће новој влади бити олакшан положај удаљењем Краља Милана, који ће по жељи Русије остати на страни.

Г. Васић напомене да је Краљу позната одлучност и кураж Краља Милана, и запита шта би ваљало радити у случају, ако он успе да дође у Србију. Краљ одговори, да је у том случају дужност страже да га задржи и њега извести; а он ће наредити да га интернишу у Књажевцу, где је радикално гњездо, одакле не може изаћи.

На питање г. Васића, шта ће бити ако Краљ Милан покуша да насилно продре кроз страже, и оне употребе оружје, Краљ одговори „Мислим господине Васићу, да мој Отац то неће чинити. У противном случају силу треба силом одбити, и ако он том приликом падне сам је крив."

И после овог објашњења Васић је дуго одбијао понуду, изјављујући да могу Краљу корисно да послуже старији људи, као генерали и пуковници; да њега многи из Краљеве околине нерадо гледају и у скромној улози његова ађутанта, а камо ли на тако високом положају и т. д. На послетку је рекао, да у овако озбиљној политичкој ситуацији, не може примити понуђену част ни са тога разлога, што је по Уредби о активној команди министар војни само највиша административна власт, без права да непосредно руководи војне послове.

Краљ признаде умесност овога разлога, и рече да се ствар ипак даје уредити. Као врховни командант војске, он је у праву по Уставу и Закону о устројству војске, да поменуту Уредбу допуњује и мења по потреби. На том разлогу обећа корак, да се војска стави под команду министра војног

Пошто је овим повољно оцењен последњи разлог извињавања, г. Васић изјави да прима понуђено министарство.

По Краљевом је обећању новом Уредбом од 5. августа 1900. године стављена команда активне војске под власт министра војног, *у сваком погледу и у свима потребама;* а њеном је команданту додељен положај одмах после војног минисира. Начелник штаба активне команде генерал Димитрије Ц. Марковић, који је вршио дужност команданта по оставци армијског генерала Краља Милана, буде постављен за начелника главног ге-

нералштаба;[1] а за команданта активне војске, наименован је Михаило Срећковић генерал у пензији. Указ је о Срећковићу поздравила престоничка штампа срдачном честитком, уверена да он у пуној мери заслужује не само наклоност и поверење свога Краља, него и поштовање и симпатије свију српских грађана.

Под руком енергичног војног министра, и управом разборитог и строгог команданта, војска је сматрана у крајњем случају као моћна заштита од непромишљених покушаја, против престола и земаљске управе. Благодарећи патриотском расположењу народа, према новом поретку, влада није имала потребе да се њоме послужи.

---

1 Пажња, коју му је поклањао Краљ Милан као начелнику свога штаба, није сметала генералу Д. Ц. Марковићу, да остане у милости и код Младог Краља, као веран и способан официр, све до злокобног часа грозне заједничке смрти.

V

КРАЉ АЛЕКСАНДАР И ОФИЦИРИ

Наредбом од дванаестог јула 1900. године Краљ је саопштио „Својој драгој и јуначкој војсци," да је прокламацијом од осмог истог месеца положио темељ својој домаћој срећи, веривши се са Госпођом Драгом; и позвао је, да чврсто одано и непоколебиво стоји уза њ', вршећи своје дужности онако како јој налаже светиња заклетве.

Истог је дана у девет часова пре подне Краљ примио у Новом Двору официре Београдског Гарнизона, у присуству новог војног министра. Ушао је у салу гологлав, и прочитао им из Војеног Законика одредбу о заклетви, и целу заклетву коју официри полажу своме Господару и Краљу, нагласивши да су као часни војници њоме везани. Затим се поклонио и изашао из сале са војним министром.

Краљев је одлазак propraћен узвиком „Живео Краљ" обичним одушевљењем; али су официри били изненађени начином пријема, и излазећи из сале питаху се: шта значи без објашњења прочитање заклетве, која им је позната и којом су везани за Краља? Последњи је изашао из сале бивши Краљев васпитач генерал Јован Мишковић, чије је патриотске услуге употребљавао

Млади Краљ до краја своје владавине, и чија присутност у овој прилици, није дозвољава претпоставку о каквој спремљеној демонстрацији.

До Краљева је доласка било међу појединим официрима говора о његовој намери, и о томе шта да одговоре, ако доиста буду питани о женидби; али се није долазило ни до каквог општег ресултата. Пуковник је Вукоман Арачић упућивао Краљева сродника пуковника Александра Константиновића, да наговести Краљу да се не шали да пита официре о својој женидби, јер ће се породити велики неспоразум на штету угледа војске. Овај је одговорио, да то не ће чинити; него нека Краљ ради како сам зна, кад му је избор пао на Госпођу Драгу. Присутан по дужности у овој официрској пријави, Константиновић није демонстрирао, али је остао следствен своме уверењу о неправилном Краљевом кораку, и није га одобравао ни после венчања. За карактеристику његовог расположења према женидбеном догађају, наводимо следеће веродостојне речи: „Деветог јула између 6. и 7. часова по подне, дође у канцеларију пуковник Александар Константиновић сав узбуђен и потражи министра Генчића. Одговорим да не знам где је. На то он продужи: „За Бога шта је ово?! Где су министри; шта раде ти људи; и што не стају на пут овој Краљевој непромишљености? Каква женидба са Драгом?! То не може и не сме бити!“ Слегнем раменима и одговорим да се и сам чудим. Он тако узбуђен и љутит, поздрави се и оде.“[1]

Од простог другарског споразумевања, или боље рећи од пасивног држања официра у овој прилици, Владан је испрео у својим податцима договор за демонстрацију, која се граничи побуном. Измисливши чак и *једногласну одлуку официра против будуће српске*

1 Из бележака г. Настаса Антоновића инспектора Министарства Унутрашњих дела а затим Министра Правде у мом кабинету

Краљице, он каже „Сада се официрски кор одлучио на једну акцију. Пошто се једногласно решило, да војска не може пристати, да једна таква женскиња као што је Драга Машин, постане српска Краљица, одлучио је цео официрски кор, да сутрадан изађе корпоративно пред Краља, да му саопшти одлуку војске, па ако Краљ не хтедне послушати ни очајни поклич његове верне војске, онда да корпоративно поднесу сви своје оставке.“

Наредбом од двадесет трећег јула 1900. године, објављујући да тога дана стварно оснива Свој Дом, браком са својом љубљеном вереницом Драгом, Краљ је позвао своју драгу и јуначку војску, да заједно са њим поздрави своју Краљицу узвиком „Да живи Њено Величанство Краљица Србије Драга!“

Указом од истога дана ФАБр. 5269. добио је осми пешадијски пук назив *„VIII. пешадијски пук Краљице Драге.“*

На честитци венчања у Новом Двору двадесет четвртог јула 1900. године, у име официрског кора поздравио је Њихова Величанства генерал Јован Мишковић са срдачном жељом, да узвишени брачни чин буде срећан по династију и отаџбину. Краљ је топло заблагодарио, налазећи у честитању нов доказ љубави и оданости, коју је официрски кор вазда гајио према Дому Обреновића и према њему. Напоменувши, да је баш те године решено важно питање о наоружању, изјавио је да ће и у напредак радити на снажењу и јачању војске, уверен да увек и у свакој прилици може да рачуна на своју војску, која је научена да гледа као једино добро за срећу и снажење Србије, само оно што жели њен Врховни Командант.[1]

Идућег је дана Краљ извршио преглед трупа Дунавске дивизјске области и Београдског Гарнизона,

---

1 Број 181. Српских Новина од 1900. године.

на Бањичком пољу. У осам и по часова по подне, дошли су Краљ и Краљица у отвореним колима, у пратњи своје свите. На лицу чилих и веселих војника свију трупа, огледала се радост и унутрашње задовољство. По свршеном прегледу, док су се трупе одмарале, била је за постављеном трпезом у бригадној улици Бањичког логора, закуска за официре. Краљ је подигао чашу за здравље официра подофицира и редова наше војске. Министар је војни заблагодарио Краљу на високој пажњи, коју указује својој војски. У десет часова и петнаест минута Њихова су се Величанства вратила у Двор, испраћени од стране трупа срдачним одушевљењем.[1]

Под утицајима разних достава, Краљ је дуго осуђивао неисправно држање појединих незадовољника, али је о војсци и њеним часницима увек говорио највећим уважењем. У беседама је изјављивао, да од својих официра очекује „да га као верни и поуздани помагачи до сада на сваком послу, који се клони среће и напретку Србије и српске војске, помогну истом готовошћу и у овом његовом кораку, који је такође учињен само за добро Србије и српске војске“.

Краљ је био уверен, да незадовољство према његовом браку није долазило од војске, него је потекло искључиво од неколицине виших официра и виших чиновника из Двора „који нису били начисто собом, да ли у овој озбиљној прилици треба да послуже Краљу, или да се покоравају жељама његова оца.“[2] О томе се

1 Службени Војени Лист од 1900. године

2 Мој чланак „Права истина о веридби Краља Александра,“ писан по објашњењима самог Краља. У том је смислу говорио Краљ у отпоздравној беседи 18. јула и о свечаној вечери 24. јула исте године, помињући као факторе изазивачког нерасположења у народу против његове веридбе, неке чланове бивше владе, и људе из најближе своје околине (број 182. Српских Новина од 1900. године).

Краљ изразио најодређеније о свечаном ручку у Двору 25. јула 1900. године, објаснивши: да је позивање официра у Двор дванаестог јула, било дело потребе, да се пресече свака пометња. Изјавио је, да му је веома мило, што се и том приликом као и свагда досада уверио, да је официрски кор потпуно на својој висини, и да правилно разуме своју дужност према свом Врховном Команданту.

Овим је дакле отклоњена била свака сумња о држању официра Београдског Гарнизона, према Краљевој женидби. Војска је остала уз Краља, у границама немешања.

VI.

ВЕНЧАЊЕ

Тринаестог јула 1900. године у подне, посетио је царско-руски отправник послова Павле Мансуров Краља Александра, и честитао му верење у име свог Господара; а одмах је за тим лично честитао и његовој Светлој заручници Госпођи Драги.

Честитке су јасно и разумљиво показивале, да оступање од извесних конвенционалности у избору Краљеве веренице, није повлачило штетне последице по углед владалачког Дома, ни по међународни положај Србије. Симпатије моћног самодршца велике Словенске царевине, према Младом Господару Србије, нису у овој прилици потпале утицају прелазних односа међу њиховим владама. Поред сталне тежње за одржање пријатељске везе са свима нарочито суседним државама, Србија је овим догађајем упућена била својом прошлошћу, и битним интересима своје садашњости и будућности, *да у првом реду тежи за одржањем односа традиционалног пријатељства са једноверном и једнокрвном Руском Царевином.* То је поздрављено у Српском народу великим одушевљењем, као поуздани знак да су наши узајамни односи пошли својим природним

правцем, од чега су очекиване велике политичке користи.[1]

У суботу петнаестог јула 1900. године, извршен је испит брачног Краљевског пара у присутности митрополита, владе, представника страних дворова и других званица. Овим је поводом Београд постао позорница величанствених манифестација. Општина је приредила сјајну бакљаду, која се око осам часова у вече од општинске зграде упутила преко Теразија на раскршће Крунске и Ресавске улице, пред кућу Светле веренице где се налазио и Краљ. Бакље су носили представници општине, уз учешће много хиљада грађана без разлике пола и узраста. Пред бакљадом је ишло Академско Певачко друштво „Обилић“ са заставом, и у осам и по часова стигло је пред кућу Светле веренице, где се и постројило. На прве одушевљене узвике „Живео“ „Живели“, појавио се на прозору Краљ са својом вереницом, окружен министрима, председником Народне Скупштине, и генералом Димитријем Ц. Марковићем. Пошто су се стишали бурни узвици одушевљења, отпевала је певачка дружина „Обилић“ Краљеву химну, коју су присутни саслушали гологлави. За тим је заступник председника општине Стева Ивковић поздравио Високе Веренике, патриотском и китњастом честитком, изјављујући да ће будућа Краљица Српкиња, *као наше горе лист*, вазда бити обасипана безграничном љубављу и оданошћу народном. Краљ је благодарио беседом, која је изазвала праву буру народног одушевљења, и замолио је општинске представнике, да разгласе по Београду и целој Србији, да од данас постоје две нове везе између њега Србије и Српског народа: једна, што је у свом народу нашао жену коју

1 Број 156. Српских Новина од 1900. године.

воли и љуби; и друга, што њу његов народ тако лепо поздравља, и тако лепо његов чин пригрљава.[1]

Седамнаестог јула у 11. часова пре подне примане су у Новом Двору депутације варошких општина, изасланици Апотекарског Друштва и Црквено-Школске Еврејске општине, и чланови Српског Народног Позоришта. После подне Краљ је са вереницом примио у Топчидеру представнике народних депутација. Око пет часова густе гомиле народа прекрилиле су пространо Топчидерско поље око трибине, украшене зеленилом и тробојкама, на месту где су се око исте трибине 1865. године искупили били највиђенији људи из целе Србије, на народну свечаност прославе педесетогодишњице ослобођења Србије од Турака. Које од разних депутација из народа, које од београдског грађанства, овом је приликом било на окупу око трибине 10—15000 душа. На честитке појединих народних представника, које су једна за другом изјављиване, Краљ је благодарио значајном беседом, расветливши побуде које су га руководиле да се вери са Госпођом Драгом, са последицама које отуд настају за срећу и спокојство Српскога народа. Затим је представио депутацијама Павла Мансурова отправника послова у Руском Посланству, речима: „*Браћо! Ја желим да овај дан, кад сте дошли да ме поздравите, буде скопчан са још једном радосном вешћу, а то је, да ми је г. Павле Мансуров отправник послова Рускога Посланства саопштио, да се Његово Императорско Величанство Цар Руски Никола примио да нам буде кум, и да је одредио њега да буде Његов заступник на нашој свадби. Ја мислим, да ћете се ви сви придружити усклику, који одговара осећајима целог Српског народа, усклику моме и моје миле Веренице: Да Живи Његово Императорско Величанство*

1 Број 158. Српских Новина од 1900. године.

Цар Руски Никола II.!“ Народ се одазвао одушевљеним громким узвицима „Живео, Живео, Живео!“ Та је радосна вест објављена народу у *Српским Новинама* идућег дана.

Осамнаестог и деветнаестог јула настављена су у Двору примања депутација из унутрашњости, и честитања них престоничких корпорација.

Двадесет трећег јула пре подне. обављено је венчање Краља Србије Александра са Госпођом Драгом Луњевице, у Саборној Београдској Цркви. У свануће је оглашен почетак свечаности пуцњавом топова са бедема београдске тврђаве. Убрзо су масе народа веселог лица прекрилиле окићене улице престонице, кроз које ће проћи Краљеви Сватови. Београђани су се измешали са браћом из унутрашњости и Војводине, и свако је горео од нестрпљења да види Милог Краља и своју будућу Краљицу. Што се заказани час венчања ближе примицао, то је у свакога срце све јаче куцало. На дани знак да сватови полазе наста тајац, који се при појави брачног пара изгуби у громке узвике народног одушевљења. За Краљевим гала-колима, која су наступала свечаним лаганим ходом, ишла су једна за другим кола заступника Царског кума П. Мансурова, и кола са старим сватом Симом Несторовићем председником Народне Скупштине, и девером и братом Светле Веренице Николом П. Луњевицом артилеријским потпоручником; а за њима дуги низ кола са Краљевим првим ађутантом, дворским маршалом, и родбином Краљевом и Светле му Веренице и т. д.

Пред Саборном је Црквом дочекао Високе Младенце Митрополит са отачаственим епископима, 26. архимандрита прота и свештеника, и 6. ђакона, сви у богатим одеждама. Улазак у богато окићену Цркву био је подједнако и дирљив и величанствен. У средини сêди архипастир с митром на глави; с десна му Његово Ве-

личанство Краљ у генералској униформи, а с леве Светла Вереница с брилијантском дијадемом на дивној глави, са које се пуштао дуг бели вео са златним шиком, у хаљини од беле свиле покривеној богатим чипкама, и са шлепом који за њом носаху две девојчице у сеоском руху из Рудничког и Београдског округа. По свршеном венчању, Краљ је одвео сада већ своју узвишену супругу Њено Величанство Краљицу Драгу до Краљевског стола у ком је и сам заузео место; а затим је Митрополит поздравио Младенце беседом, која се завршила молитвом за здравље Руског Цара и Царице и узвишених Младенаца, и за срећу и напредак Српскога народа. За овим су ђакони очитали *многољетствије* за цара Николу II. и особено за Краља Александра и Краљицу Драгу, уз певање „многаја љета“ од спојених хорова Београдске Певачке Дружине и Академске Дружине „Обилић“. Венчању су присуствали чланови владе и остали земаљски великодостојници, официрски кор и други позвани грађани са госпођама, као и дипломатски кор. Француском посланику Маршану, као нарочитом изасланику председника Француске републике, додељено је било засебно место на десној страни Цркве.

У вече је у осам часова приредило грађанство престонице сјајну бакљаду, истим одушевљењем као и о веридби, уз многобројно учешће народа. Пред Новим је Двором поздравио Њихова Величанства председник Општине А. Пантовић беседом пуном патриотских жеља за срећу Дома Обреновића и напредак Српскога народа. Обраћајући се Краљици рекао је „Ми смо уверени, да ћеш Ти бити добра мајка наша, јер ћеш увек налазити неисцрпна извора Твојој благости и Твојој доброти, у чврстој искреној и узвишеној љубави Српскога Краља и Српскога народа.“ Краљ је заблагодарио у своје и Краљичино име дугим говором, понављајући и овом

приликом будуће користи од женидбе. Варош је била дивно осветљена, и весели је народ до неко доба ноћи врвео улицама, са одушевљеним усклицима „Живео Краљ! Живела Краљица Драга!“[1]

На сутрашњем свечаном пријему у Новом Двору, ја сам у име владе честитао акат венчања следећом поздравном речју, која има своју карахтерику.

„*Ваше Величанство*! Срећни избор веренице, који је потврдила Света Црква својим благословом, одјекнуо је по нашем народу највећим одушевљењем. И данас, кад пред лице Вашег Величанства ступа Ваша влада са најискренијом честитком, ори се радост и весеље и у најсиромашнијој српској колеби.“

„*Господару*! Извршени чин венчања, искључиво је дело Ваше сопствене иницијативе. Основано на безграничној љубави према Њеном Величанству премилостивој нашој Краљици, оно је остваравано свом збиљом Вашег великог разума, и свом енергијом Ваше одлучности. Влада је Вашег Величанства имала срећну улогу, да у овом радосном чину само извршује Вашу племениту жељу, која доноси благослов Дому Великих Обреновића, и мир и задовољство српском народу“.

„*Ваше Величанство*! Овај је знаменити догађај у животу Српскога народа, пропраћен и једним важним државним актом, који карахтерише велику племенитост Вашег благородног владарског срца. Помиловањем многих осуђеника, у првом реду политичких криваца, Величанство је отворило врата на нашим тамницама. У многој српској кући, безгранично весеље о венчању Вашег Величанства, пропраћа данас и суза радости као знак топле и искрене благодарности, за ослобођење мужа или брата од тамновања. И у овом важном чину, влада је Вашег Величанства имала скромну улогу искреног извршиоца Ваше жеље и заповести.“

[1] Број 167. Српских Новина од 1900. године.

„Премилостиви Господару! Влада је Вашег Величанства веома срећна, што је одликована великим поверењем, да се нађе на челу управе у овако значајном тренутку Ваше породичне среће и народног задовољства. У то име, част ми је да изјавим Престолу најискренију жељу чланова владе: да Бог поживи Ваше Величанство и Њено Величанство нашу Господарку, преузвишену Краљицу Драгињу, у најбољој срећи и породичном задовољству; и да дарује Дому Великих Обреновића подмладак, на срећу и задовољство Српског народа.“[1]

На званичну нотификацију венчања одазвали су се страни дворови честиткама. То је у овој прилици значило формално политичко признање извршеног чина, наставком пријатељских односа са српским Двором, који је сад представљала и Краљица грађанка. Тим је начином пресечено и негодовање Аустријског и Немачког Двора, због неоствареног Краљевог брака, са принцезом Шаумбург-Липе.[2] Султан је послао своју честитку по нарочитом изасланику, са скупоценим даром за Краљицу; а Руски је Император честитао следећим писмом:

„Господине ми брате! Примио сам са свим изванредним задовољством писмо, којим ми је Ваше Величанство изволело саопштити Своје венчање са Госпођом Драгом, ћерком покојног Панте Луњевице и унуком Николе Луњевице. По вези пријатељства и духовног сродства, које постоји између Вашег Величанства и мене, ја сам узео живо учешће у том срећном догађају, и хитам да Вам изјавим своје најсрдачније честитање. Додајући томе моје жеље за срећу Вашег Величанства и за срећу Њеног Величанства Краљице, ја Вас молим, да примите уверење о мом високом уважењу, с којима јесам Господине ми брате, Вашег Величанства добри

---

1 Број 165. Српских Новина од 1900. године,

2 Њихове су честитке објављене у бр. 194. и 199. Српских Новина од 1900. године.

брат *Никола* (св. р.). Петерхоф. 13, августа 1900. године."

У Русији је свадбени догађај поздрављен са највећим одушевљењем, као залога поврађених пријатељских односа, и братске везе у питањима заједничких интереса. Имало се уверења да Србија, коју раздиру укрштани политички утицаји и струје, мора доћи заједно са осталим балканским државама, на мисао о балканској федерацији, и тада би руском упливу остављено било широко поље за културни рад.

И преко педесет редакција разних словенских листова, упутиле су Престолу своје честитке, са најлепшим жељама за срећу Њихових Величанстава и напредак српског народа.

VII.

ВЛАДИН ПРОГРАМ

Састављено ванредним догађајем из личности разних политичких партија, није ново министарство имало ни времена ни прилике за претходне договоре о начину владавине, која му је ненадно стално поверена.[1]

Земља се налазила у трзавици од Ивањданског атентата. Због превртљивости у спољној политици, у неколико и због гоњења радикала, наши су дипломатски односи са Русијом били сасвим затегнути. Њихова је штампа дисала отвореним непријатељством. То је јасно наговештавало, ако не прекид, свакако охладнелост званичне Русије, према догађајима у Србији.

Ипак није нова влада ушла у државне послове без програма.

Придобивши за свој брак са Госпођом Драгом Руски Двор, сопственом иницијативом, Краљ је тим свечаним актом обновио политичке пријатељске везе са Русијом. То је само собом значило ограничење, или боље рећи сузбијање аустро-угарског утицаја у нашим државним пословима.

---

1 Председник министарства и министар правде и просвете, јесу напредњаци; министри унутрашњих дела и привреде, либерали; министар финансија радикал; министри војни и грађевина, по војној служби Краљеви људи, симпатисали су први радикалима други либералима.

Овим је довољно био обележен нови правац наше спољне политике, или јасније политике пријатељског наслона на Русију. Њу је потпуно усвојила нова влада, одговарајући тиме и својим личним назорима и народном расположењу, које је увек било за Русију. О венчању је маса народа дочекивала и пропраћала појаву г. Мансурова као кумова заступника, бурним узвицима „Живео Цар Руски!“ На писма и телеграме из наших разних крајева, као изразима народне радости и одушевљења, г. Мансуров је под 28. јула 1900. године одговорио у нашим *Српским Новинама,* званичним отпоздравом *„да ће бити срећан, да достави свом Господару те изразе одушевљених осећаја, изазваних уз припомоћ Божју укрепљењем веза, које везују великог православног Словенског Цара, са славним Домом народне династије Обреновића и верним јој народом.“*

Поред одржања сталних пријатељских веза са свима европским државама, влада је имала у нашим пословима у Отоманској царевини следећи засебни задатак: *да поради у границама могућности на ојачању наше народности у Македонији; на повољном закључењу трговинског уговора између Порте и наше државе; а у првом реду на томе, да Порта потврди Фирмилијана за Скопљанског митрополита.*

Краљ је желео да у унутрашњој политици остане у важности његов програм од 11. октобра 1897. године. Седамнаестог јула 1900. године, у отпоздравној беседи на честитке народних депутација, Краљ је рекао „Ви знате добро да сам ја јасно једанаестог октобра 1897. године истакао програм: да Србију ваља водити путем мирног и правилног развитка, дакле да се Србија треба да развија без трзавица и политичких борби. Тога ћу се програма и од сада држати, јер сматрам да је једини срећан и добар за Србију.“ Нова влада није против тога имала ништа. Избегавајући празна

обећања шарених програма, она је заложила своју реч пред Престолом, за остварење ових тачака: *да правилном применом закона, поврати ред у земљи; да умири партије, и око Владара прибере народну интелигенцију, која ће га потпомоћи на путу остварења државних задатака, који се клоне срећи и напретку Србије; да по могућству уреди финансије, и настави оружање војске; и на послетку, да по потреби спреми стручне законе.*

У том је смислу приказан политички програм нове владе у 155. броју *Српских Новина* од 1900. године, оценом која је потекла из Краљеве Канцеларије. Затим је објашњаван Краљевим беседама у разним свечаним приликама; и на послетку је разговетно наглашен у Народној Скупштини престоном беседом, са овим задатком „*умирење земље; прибирање народне снаге и консолидовање свих односа, како би се Србија одморна и сложна, могла свом снагом одати свом културном привредном и политичком развитку и напретку, па поуздано и спокојно гледати у будућност своју и свога племена.*“ Налазећи у овом задатку најглавније погодбе за будућност и свестрани развитак српског племена, Народна је Скупштина адресом од 31. децембра 1900. године изјавила најсрдачнију жељу, да нова влада корисно истраје у свом важном позиву, и обећала је своју помоћ најбољом вољом и готовошћу. У исто је време Народна Скупштина изјавила своју радост „што је влада стављена у могућност, да лакше изведе свој главни задатак тиме, што су престали многи узроци који би јој могли сметати.“ Мислило се у првом реду на удаљење Краљевих Родитеља.

Програм је нашао потпуно одобравање у народу, и у домаћој и иностраној српској штампи. У 58. броју *Новог Времена* од 1900. године, пропраћена је његова садржина нарочитом анализом из стручног пера, са

потпуним познавањем наших унутрашњих одношаја и политичких задатака. И саму заједничку вечеру нашег Новинарског Удружења, приређену двадесет другог јула исте године, у част и славу сутрашње Краљеве женидбе, влада је сматрала као свечану манифестацију за ново стање ствари.

Узевши за своје помагаче у остварењу државних задатака, нове људе без политичких предрасуда, Краљ је настојавао да у земљи завлада дух слободоумља, без партијских страсти и освете. О свадбеној је свечаности изјавио жељу пред народним посланицима, да се одсада више не распирују партијске страсти, него сви сложно и заједнички да порадимо на сређивању разних и многобројних питања, и на снажењу Србије, додавши „да оне претеране стеге, која је у последње време била, не треба више да буде.“ Рекао је да оснивајући Своју Кућу гледа, у своју будућност и у будућност Србије, најдаљим прегледом; и да зато не ће тражити од народа онолико жртава, колико је досад тражено „јер од сада треба да се ради са једним планом и рачуном, смишљеним за дужи низ година“.[1]

За цело време своје управе влада је најсавесније настојавала, да се Краљева обећања одрже у важности и поштовању. Тим је исправно вршила свој програм.

---

1 Бр. 181. и 182. Српских Новина од 1900. године. Остварење је Краљеве намере пресечено неочекиваним догађајем. Интриге су непријатеља осујетиле путовање Краљевског пара у Петроград, и тим ослабиле народно веровање у политичко значење свадбеног догађаја. Затим настаје интересовање Руског Двора за трудноћу Краљице Драге, са компромитујућим лекарским прегледом. После долази узбуњиво проношење лажног гласа, о намери да се Никодије Луњевица прогласи за престолонаследника; па честе промене владе; па Мартовски догађај; и на послетку уставна реакција, која је оживела опозицију партија. Поред немара или боље рећи неувиђавности једне непопуларне владе, све је то олакшало остварење крвавог догађаја од 29. маја 1903. године. Народна је оданост одоцнила да спасе главу омиљеног Младог Владара, и сачува од пропасти заслужну династију Обреновића.

VIII.

УПРАВНА И ПОЛИТИЧКА ОРГАНИЗАЦИЈА.

По венчању настане озбиљан покрет у свим струкама државне управе. Нова ера ванпартијске владавине, налагала је извесне промене у државној администрацији. Почело се делимичном изменом полицијског особља. Управни органи ранијег режима, буду замењени новим старешинама из либералне и напредне странке. Због скорашње прошлости, која је могла бити повод нередима и партијском разрачуњавању, у почетку су радикали штедљиво употребљавани у полицијској струци. По осталим су струкама примани одмах без резерве на најугледније положаје.

Влада се старала да упражњена места у државној служби, попуњава по могућству кандидатима факултетске спреме, који су при томе били на реду за унапређење. У октобру 1900. године штампа је наклоно регистровала једну новину непосредног државног надзора. Ради прегледа службених послова, и уверења о исправности чиновника, министар је правде изненада обишао првостепене судове: пожаревачки, неготински, зајечарски, књажевачки и нишки, и казнене заводе; а министар унутрашњих дела био је у истој цељи у Гроцкој,

Смедереву, Пожаревцу, Жабарима, Великом Поповићу, Ћуприји и Јагодини. Своје су послове извршили потпуно инкогнито без пратње и дочека.

У војсци су Краљевом иницијативом уклањани са виших положаја или су пензионисани, већином они, који су по његовом уверењу ишли даље но што треба у питању његове женидбе. Одани поштоваоци Краља Милана, које је и Млади Краљ сматрао за своје пријатеље, задржани су и даље на угледним местима државне службе. Овај је поступак брањен државним разлогом и часношћу кандидата, од замерака противних свакој вези са присталицама Старог Господара и старог режима. У постављању Николе Лукића потпуковника за команданта седмог пешадијског пука Краља Александра I. страна је штампа уочила корак предузетог измирења између Оца и Сина, са намером да се врати Краљ Милан у Србију.[1] Те смо гласове демантовали преко нашег пресбироа, јер су потицали отуда, што се на страни није правилно схватила околност да влада, следствена свом програму, не налази оправданог повода, да запоставља или одбацује исправне војне и цивилне чиновнике, само зато што су познати као лични пријатељи Краља Милана, или су му били придодати на службу.

Промена спољне политике, повуче за собом основну измену политичког особља на страни. Посланства у Риму и Атини, буду поверена старијим уваженим политичарима. Дипломатски послови у Букурешту и Софији, предани су у руке двојице виђенијих радикала, познатих политичком способношћу и симпатијама за слогу балканских народа. Посланика у Цариграду замени личност, на чију се активност и умешност много

1. Лукић је рањен о Иванданском догађају у колима Краља Милана, као његов ађутант, у ком га је положају затекао и свадбени чин.

полагало у питању Скопљанске Митрополије. По Краљевој жељи, за посланика у Бечу буде постављен са унапређењем посланик из Рима, бивши министар правде у аустрофилском Владановом кабинету. Иступивши раније из овог кабинета, он је измакао прекорима за Ивандански атентат, и догађаје који су пратили Краљево познанство са Госпођом Драгом; и зато га је нова влада могла примити.

Смена посланика у Берлину, била је последица Краљеве раздражености, коју влада није могла да ублажи. Преговори о женидби са принцезом Шаумбург-Липе, вођени су преко посланика г. Богићевића. Кад је прокламацијом објављена Краљева веридба са Госпођом Драгом, започета је ствар била толико зрела, да је још само требало одредити дан веридбе. Нагла и неочекивана измена првог плана, чије је остварење пратило дипломатско посредовање, довела је посланика Богићевића у неприлику, и зато га је направила равнодушним према догађају веридбе и венчања са Госпођом Драгом. Отуда су изостале његове родбинске и званичне честитке, које су у Двору нарочито ишчекиване. Место реферисања, исписујем следеће службено писмо, као прилог догађају о уклањању г. Богићевића из Берлина.

Карлсбад 12. августа 1900. год.
Alte Wiese Steinernes Haus.

Господине министре,

Синоћ сам добио од Његовог Величанства Краља шифровану депешу сладећег садржаја:

„Јучерашњим указом стављени сте на расположење, а данашњим у пензију с тога, што као мој посланик и као Богићевић Милан, ви нисте смели заузети оно држање, према мојој женидби, као оно што сте заузели, ма какво било ваше лично гледиште. И знајте да вас сматрам за издајицу, и да не треба

више никада ни да ми се обраћате лично. Шифре, које сте имали са мном, вратите ми натраг, јер не ћу да остану у рукама човека, ког презирем.“

Пошто ми је Његово Величанство забранило, да се икада више на Њега лично обраћам, то ми господине министре, сада остаје једини пут, да Вама као моме непосредно претпостављеном, објасним моје држање, због кога ме Његово Величанство назива издајицом.

Ја себи немам шта да пребацим, што би могло дати повода љутњи Његовог Величанства, до једино то, што нисам Његовом Величанству честитао венчање. Ово нисам учинио из следећих разлога:

Прокламација Његовог Величанства, којом је обнародовао веридбу, било је за мене изненађење, као из ведра неба гром. Њоме су поништене све наше најлепше наде, које смо гајили другим плановима, на којима сам и ја активно радио, са знањем и одобрењем Његовог Величанства, не из какве личне себичности, но из превелике љубави према Његовом Величанству, и што смо тврдо били уверени, да су у интересу Његовог Величанства Династије и земље. У таквом расположењу моја честитка не би била искрена ни од срца, и уверен сам да би је Његово Величанство сматрало као знак подлости, у ком бих случају баш онда заслужио презрење, па сам претпоставио и уздржати се, но бити му неискрен; тим више, што је то што би ми се могло пребацити, потицало баш из љубави према Његовом Величанству и Династији, што ми се сада као издајство пребацује. Овакве издајице, могле би се само пожелети Краљу; а нека га Бог сачува од подлих и притворних пријатеља.

Ја Вас молим Господине Министре, имајте доброту изјавити Његовом Величанству моју најтоплију поданичку захвалност на високом поверењу, којим ме је до сада благоволео удостојити; као и на томе, што се смењујем са посланичког места у Берлину, где ми даљи опстанак, из напред наведених разлога, не би био пријатан. Ово сам и сам

намеравао тражити, но нисам хтео одмах, да се не би тумачило као лична демострација против Његовог Величанства и против једног већ свршеног чина; но мислио сам доцније, кад се са одсуства вратим.

Што се шифара тиче, молим имајте доброту јавити ми, којим путем да их вратим Његовом Величанству, да л' да их оставим у Посланству, кад се у Берлин вратим и предам дужност; или да их одавде по коме сигурном човеку пошљем, јер их пошти не смем поверити, без нарочитог Вашег овлашћења.

Част ми је Господине Министре, уверити Вас овом приликом о мом најодличнијем поштовању.

М. М. Богићевић.

На празно посланичко место у Петрограду, влада је обратила нарочиту пажњу.

Краљевом су женидбом повраћени пријатељски односи између Србије и Русије. Доказима благовољења, које је примљеним кумством пресекло аустрофилску политику, ваља додати поменуто писмо Руског Императора од 13. августа 1900. године из Петерхофа, о честитци венчања као срећног догађаја, у коме је он узео „живо учешће“.

У оваквом стању ствари, нови посланик у Петрограду имао је деликатан и озбиљни задатак, да својом способношћу и родољубљем поради на одржању и ојачању заснованог пријатељства. У првом реду, он би био званични посредник у формалностима за посету Краљевског пара у Петрограду, о чему је постигнут начелни споразум одмах по венчању.

О Пашићевој подобности за посланика у Петрограду, није могло бити сумње у редовним приликама; али је он у овој прилици остао ван избора, због замерке радикала који су га кривили за познато писмо о Иванданској осуди. Петронијевић је био већ стар чо-

век. О Васиљевићу, који је једном био на том месту, нисмо имали уверења да као истакнути либерал може бити подесан, за остварење идеје зближавања између Србије и Русије у новом правцу, који је крчио пута чисто радикалној владавини. Грујић је био резервисан за друго дипломатско место, које је као што смо већ поменули, доцније и добио. Тако и Вујић, чију политичку и финансијску способност није могла да превиди ни ванпартијска влада и т. д.

По Краљевој жељи и једнодушном одзиву министарства, буде изабран за то место Стојан Новаковић посланик у Паризу. Човек широких погледа на будућност Србије и озбиљне догађаје на Балкану, он је као политичар уживао опште поштовање. Тежио је више русофилској политици. О изненадном догађају спаљивања маџарске заставе, пред спомеником Кнеза Михаила у Београду, био је Новаковић председник министарства, и министар спољних послова; и у дипломатској задевици око тога питања, понашао се обазриво и патриотски.

Краљ је био уверен, да ће г. Новаковић бити радо примљен на Руском Двору, али је ваљало и њега приволети. Нуђен раније истим положајем, извинио се оправданим узроцима. То је дало повода да посумњамо у остварење наше намере. Краљу су били познати ближи пријатељски односи између мене и г. Новаковића, и зато по његовој жељи ову важну понуду обавим следећим писмом:

Високопоштовани г. Стојане,

Извршеним кумством при венчању Њ. В. Краља, повраћени су пријатељски односи између нашег Двора и Ц. Руске Владе. Њихово одржање и ојачање истиче потребу, да се руковођење дипломатских послова у Петрограду повери личности, која би благонаклоно била примљена код Руског

Цара; а с друге стране, својом савесношћу и способношћу дала би јемства за политичке успехе наше отаџбине у опште, посебице у Турској Царевини.

Русија је помагала Њ. В. Краља у личном његовом питању, и са Србијом се зблизила по његовој личној иницијативи. Зато сада, кад стварајући своју сопствену кућу, подиже своју владавину на новој основи своје личне иницијативе, која остравњује све друге породичне утицаје, Њ. В. Краљ желео би да не пропусти тај важни тренутак, а да не уреди одношаје Србије и своје према Русији, на једној трајашној и чврстој основи. Његова је жеља, да политика пријатељства са Русијом, не буда само моментана политичка комбинација, као што је то до сада и сувише често било; него да се приближење изврши начином да се види, да је та искрена Краљева жеља подупрта и осећајима целог народа.

За тако важни задатак, требало би да од сада у Петрограду буде човек, познат као одани и непоколебиви пријатељ династије, и уважен од свију у земљи.

Поред одржања ближих пријатељских веза са Русијом, његов би главни задатак био, да потпуним познавањем одношаја на Балканском Полуострву, прати у Петрограду све што би се у нашим сношајима са балканским државама, могло учинити у корист Србије. Посебни не мање важни задатак био би му: да уз припомоћ руске владе поради у границама могућности, на ојачању српске народности у Македонији; на повољном закључењу трговинског уговора између Порте и наше државе; а у првом реду на томе, да Порта потврди г. Фирмилијана за Скопљанског митрополита.

Избор Њ. В. Краља најбољом је оценом пао на Вашу уважену личност, са којом би, по прибављеном уверењу, Руски Двор био потпуно задовољан.

Срећан сам многопоштовани Господине, што сам почаствован налогом Њ. Величанства, да Вас

замолим да се примите ове истина потеже, али и деликатне и корисне дужности.

Ваша осведочена разборитост, удружена признатом способношћу на литералном и политичком пољу, и овом би приликом донела неизмерене користи Владару и народу; а у венац ваших политичких заслуга, уплела би још један неувели цветак народног признања. Речено поjетски, али опет зато искрено и истинито.

Молећи Вас многопоштовани Господине, за најскорији одговор, част ми је да Вас и овом приликом уверим о свом најдубљем поштовању, и искреном пријатељском уважењу.

27. јула 1900. године

Београд Алекса С. Јовановић

Оступање од уобичајене дипломатске коресподенције, бива у овој прилици по нарочитој жељи Њ. В. Краља, коме су познати наши ближи одношаји. Са тога разлога молим за извинење.

А. С. Јов.

Господин Новаковић одмах одговори следећим писмом:

30. јула 1900. године
у Паризу.

Поштовани Господине,

Примио сам јутрос Ваше писмо од 27. ов. м. и журим се да Вам на њ' одговорим.

Од када сам у политици почео гледати својим властитим очима, и од кад сам почео управљати се судом, који сам својим размишљењем срачунао, налазио сам да је интерес Србије и наше династије, да према Русији држи линију што бољих и што срдачнијих одношаја, макар се како мислило о ономе, што су нам Руси кад чинили, или што нам данас чине или не чине. Пример који у томе даје сама Аустрија, Енглеска и Немачка, природни руски непријатељи и супарници, био је за оваке моје оцене најубедљивији доказ. С тога

сам искрено жалио ону непотребну и само за Србију штетну затегнутост, у коју се с не мањом штетом и у унутрашњој нашој политици, ушло било кроз последње две три године. Хвала Богу те је то престало, и многостручна ће корист Србије и наше народне династије бити, ако то и потраје. Тога ради у Србији не треба да буде ни „русофила“ ни „аустрофила“, него само Срба, који ће, без заноса и страсти, руководити се једино трајним користима своје отаџбине.

И колико се новоме обрту радујем, још више жалим, што ми није могуће да примим понуду Његовог Величанства и Вашу, и да у Петербургу послужим овоме срећном повратку добрих односаја са Русијом. Кад ме је Његово Величанство истим задатком нудило при крају 1899. године, принуђен да захвалим и да не примим, нисам се онда ни позивао на здравље него на друге, пословне и политичке разлоге. После пролетошњег куњања и боловања, које ми се навукло зимњим путовањем у јануару, селидбом у марту, и хладним овогодишњим пролећем са дипломатским штрапацима у Паризу. видело се да се назеби упућују гркљану и плућу. Мој се лекар био озбиљно уплашио, да не дође до запаљења плућа, које није било далеко. При таквим приликама здравља, не смем се у мојим годинама даље излагати, нити смем помислити да живим у петербуршком оштром и влажном климату. С тога Вас морам молити за се заузмете код Његовог Величанства, да ми опрости што се не могу одазвати врло ласкавом да ме поверењу. Ја се надам да ће Његово Величанство бити у томе према мени благонаклоно, а од Вашег давнашњег пријатељства са мном очекујем, да ме у томе код Његовог Величанства подржите. Свашта има свој крај, па и служба у држави. На овоме положају који тражио нисам, и који сам опет примио да Његовом Величанству послужим и угодим, радо бих остао још неко време,

да Вам не теретим пензионарски кредит; мењати већ више не бих рад никако —

Желећи свако добро Вама и Вашима.

Ваш свагдашњи
Ст. Новаковић

Изостављена места у писму, као патриотски упут, дотичу се питања о Фирмилијановом посвећењу, оценама које за овај мах нису за обзнању из политичког разлога.

Аргументација и тон мога писма, довољно показују колико је влади било остало до тога, да место посланика у Петрограду заузме г. Новаковић. На том разлогу ни његово опирање није омело нашу намеру. Успех је најзад постигнут преко нарочитог изасланика пуковника Лазе Петровића, Краљевог првог ађутанта. Указом од 23. августа 1900. године, постављен је г. Стојан Новаковић, по свом пристанку, за изванредног посланика и опуномоћеног министра прве класе, на Двору Његовог Величанства цара Руског. Од тог су тренутка, настали редовни дипломатски пријатељски односи између Србије и Русије.

IX.

ВАСПОСТАВА ПОРЕТКА

Појава министарства Владана Ђорђевића у 1897. години, изазвала је покрет у радикалној странци. Пад Симићева кабинета, који се ослањао на умерене радикалне елементе; распуст скоро изабране Народне Скупштине; и нередовне административне мере, употредљене о новим изборима, опажене су у народу, а нарочито у радикалној маси, као појава реакције коју руководи Владанов кабинет, по упуствима Краља Милана. Отпочело се непријатељство новинарском борбом у „Одјеку", који је често узапћаван и оптуживан због државних преступа.

На седници главног радикалног одбора од 28. маја 1899. године, остао је без последица предлог, да се народ посаветује да не плаћа порезу без ексекуције; али је дотле и доцније новинарска борба настављана (у „Новом Одјеку" и неким пречанским листовима), безобзирним и врло жучним нападима. Није штеђен ни Млади Краљ поред Оца и владе, који су увек били први на нишану својих политичких непријатеља.

Вреву и неспокојство у земљи потпиривала је и страна штампа, депешама и дописима против владајућег

режима. Стану се убацивати у Србију, разне брошуре и књижице антидинастичне садржине и сумњивог порекла, као „Милан и Србија“, „Антидинастичке тенденције и радикална странка у Србији“, „Дух Старог Карађорђа“, „Буна у Србији“, „Демон Србије“ и т. д.

То је био узрок, да се у атентату од 24. јуна 1899. године, нађе непосредни повод разрачунавању Престола и владе са радикалима.

Настане у земљи нередовно стање, са последицама неправилне истраге. „Слика беше језовита. У Београду преки суд; похапшен велики број угледних и веома важних људи. У унутрашњости, полицијски затвори пуни притвореника за увреду Величанства.... Све је у земљи било пуно страха и ужаса. Пуне хапсане, беху последица оне несрећне партијске борбе, која је тако дуго нашу земљу унесрећавала. *Два без душе, а трећи без главе* — какав тежак и страховит смисао, у цигло неколико речи; пословица — која без муке није могла изаћи из душе народне.“[1]

Осуда је радикала рђаво примљена у народу и на страни. Атентатор је са њих скино сваку одговорност последњом изјавом на судском претресу, и однео је у гроб тајну покушаја против живота Краља Милана. Он је рекао „Ови су људи невини као сунце.“ Владало је опште уверење, да су радикали неправедно гоњени и на правди осуђени, у овом догађају. То се и доцније потврдило, покајничком изјавом одговорног Владана Ђорђевића у радикалном *Дневнику;* и његовом мизер-

---

1 Речи Ђорђа Генчића министра унутрашњих дела у Владановом кабинету (број 331. Београдских Новина од 1900. године). Њих подесно допуњује и карактеристика, коју радикали дају свемоћном утицају Владанове полиције, у питањима правде и личне безбедности. „На све стране чуо се само један исти одзив: Нема ти суда! Шта ти каже полиција, то ти је!“ (Број 82. Законитости од 1900. године).

ном сведоџбом, којом после 29. маја 1903. године уверава Европу, *да је атентат удешено дело.*[1]

Народно нерасположење према Ђорђевићевој влади, пратили су и ружни гласови о сумњивом задатку њене установе „Одељења за поверљиве полицијске послове у министарству унутрашњих дела“; и зато га је нова влада одмах укинула (указом од 22. јула 1900. године). Овај је поступак поздравила штампа као велики морални напредак, са жељом да се једном за свагда учини крај подметању и шпијунажи. Ваља поменути и узнемирујуће приче о „Црној Књизи“, за уписивање антидинастичара и сумњивих патриота, која је нападана у новинама.[2]

Система гањања и угушивања сваког напреднијег покрета, није штедила ни Омладину. У отпоздравној речи, на честитку верења од стране Велико-Школске Омладине, Краљ је између осталог рекао да му је веома мило, што пред собом види Велико-Школску Омладину, која је толико пута код њега денунцирана и клеветана; а зањ' је, вели, сада јасно да су те клевете биле измишљене.

Да спасе политичку ситуацију од неправилних експеримената, и умири земљу, нова је влада примила

[1] Признајући јавно да више није „решето којим се плаши радикалски цин“, Владан је скромно пожелео време „када ће он и радикали раме уз раме радити на спасавању великомученице отаџбине.“ Број 210. Дневника од 1901. године, у вези са оценом у броју 245. Малих Новина од исте године. Број 187. Вечерњих Новости од 1903. године.

Да опере Краља Милана и себе, Владан баца кривицу за Ивандански догађај на Краља Александра и Краљицу Драгу „изношењем неких факата.“ Ову дрску и неозбиљну тврдњу обарају: противно опште уверење савременика; податци нарочитих сведока у броју 178. и 184. Уставне Србије од 1903. године; и штампане белешке Иванданског страдалника проте Алексе Илијћа, из којих се види, да је списак оптужених лица подвргаван ревизији Краља Милана, по споразуму са владом.

[2] Први број Малог Журнала од 1901. године.

Помињем са резервом као „причу“ и Генчићев навод о „Црној Књизи“ Краљице Драге, на збору у Нишу 17. августа 1903. године. Узрок, због кога је тобож постала ова књига после Јовановићеве и радикалне владе (проглас Краљичиног брата за престолонаследника), у основу је измишљен.

Краљеву погодбу са Русијом, као свршено корисно дело. Узимљући државне послове у своје руке најбољом вољом и најдубљом савесношћу, она је била уверена да је крајње време, да се пође правилнијим путем у спољној и унутарњој политици.

Влада је исправно одговарала свом задатку, мерама помирљивости и слободоумња. Успех је опажен за кратко време. Стану се груписати око Престола разумни и интелигентни људи свију странака, и озбиљно пораде на умирењу политичких страсти, и правилном извођењу државних цељи.

Већ је дванаестог августа 1900. године могао Руски Император да изјави Краљевом изасланику генералу Јовану Мишковићу, своје задовољство *на примећеном васпостављењу поретка и спокојства у Србији, после осмог јула исте године.*

О расположењу Руског народа и његове интелигенције према догађајима прошлог режима, служи за обавештење следећи податак.

На рођендан Краља Александра поменуте године, после службе и благодарења у Казанској цркви у Петрограду, приређен је био гозбени дочек у нашем Посланству. Том је приликом велики пријатељ Српског народа Рус *А. В. Васиљев* наздравио здравицу, износећи своје мњење о новом и старом политичком стању у Србији, толиком нештедљивошћу, да је заступник нашег посланства пуковник Христић, био принуђен да га умерава својим објашњењем. Здравица је знаменита још и зато, што је *Васиљев* прошле године јавно жигосао „насилну владавину Разкраљеву“, рекавши да ни један поштен Словенин не може доћи на гозбе, које приређују органи те владавине, нити је икоме у Београду честитао. У садашњој прилици он је изговорио следеће речи: „Пре године дана унутарње је стање у Србији било тако жалосно, да ми Руси, који искрено љу-

бимо Српски народ, нисмо могли искрено учествовати у званичној српској свечаности, која је у овај дан била овде приређена. Но зато смо се толико већом радошћу данас помолили Богу, за здравље Краља Александра и Краљице Драге, и овде вас поздрављамо са обновљењем Србије и наступањем мира и благостања у њој. Извор је свакога добра на свету љубав. И у овом случају љубав Краља Александра према изабраници Његова срца, извршила је сретну и спасоносну промену у унутрашњим односима Србије. Нека је благословена Његова брачна веза, и нека поживи на многа лета са Краљицом Драгом, на срећу Српског народа!„

Првом помиловању Иванданских радикала и осталих политичких осуђеника од 12. јула 1900. године, следовало је друго од 11. септембра исте године о рођендану Краљице Драге. У народу је и овај догађај поздрављен најсимпатичнијим одобравањем. Један од најактивнијих огранизатора радикалне партије Стојан Протић, јавно је благодарио пријатељима на писмене и телеграфске честитке „што је ослобођен тамнице а његова породица патње и невоље, високом милошћу Његовог Величанства Краља, која једино благодетно може да исправља погрешке грешне људске правде.“ На банкету који је 23. септембра 1900. године приређен у Крагујевцу, у част ослобођеног одабраног радикала Љубе Живковића, његова је захвална здравица примљена била најодушевљенијим клицањем „Живео Краљ! Живела Краљица!“ Један од престоничких радикалних листова пропротио је акат помиловања следећом патриотском речи „Земља се сада стишала од страних трзавица, у које је била запала од прошле владавине. Сада ваља само сви да прионемо на рад, користећи се овим згодним унутрашњим и спољашњим приликама, те да држава очврста, и у земљи завлада право благостање.“ Истим су расположењем оцењиване и у другим

престоничким листовима намере и успеси новог стања Сезона мртвог поретка у нашем политичком животу била је и прошла. Плоча се покренула, и из гроба с подигао нов живот. Заптивена снага народа, није могл дуже да остане у гробу. Или би сасвим угинула, и онда такав народ не би био ни за себе ни за свога или би морала пре а после да експлодира, и тад тешко ономе кога би погодили распрснути комади. Јулијским догађајима Србија је из једног несносног хаотичног стања, ударила стазом правилног развијћа. У народном је поверењу влада налазила јемство, да у тешком позиву и заморном раду, може рачунати на родољубље српских синова и на сваку помоћ и потпору од стране Србије.[1]

И европска је штампа поздравила нови поредак у Србији најсимпатичнијим оценама, наводећи: да кабинет Јовановићев помажу све партије, да су букачи занемили, да је нестало оних који изазиваху нереде, да су се незадовољци повратили из прогонства а осуђени изашли из тамнице, и да се најнемирнији радикали понашају као јаганци. Тај је нагли обрт тумачен помирљивим тактом новог кабинета, од кога се разликује пређашњи кабинет тешком маном, што је по свом саставу већ с почетка изгледао као нека убојна сила која изазива народно нерасположење.

Радикали су искрено потпомагали остварење владиног програма, уверени да је њен задатак врло тежак, после безредица које је оставила за собом прошла влада. Они су и говорили и писали да им тај про-

---

Број 5. Законитости од 1900. године, Мали Журнал од 11. септембра, Вечерње Новости од 7. и Дневни Лист од 14. децембра исте године. И правни часопис Бранич, који по задатку не припада партијама, карактерисао је Ђорђевићеву владавину овако „Прошла је година већ била превршила сваку меру. Бесна матица захватила је била српски брод. И да је још мало онако потрајало, ко зна у какву би га чеврнтију однела, и каква би га аждаја прогутала“ (Година VII. број 9—18. стр. 383).

грам „није туђ“. Препоручивано је народу, да води најозбиљнијег рачуна о угледу Круне и Отаџбине; да потпомажа Господара у свему, што може донети добра њему и народу; да му буде одан и искрен, јер је неискреност највећи грех и т. д. и т. д.

Владино слободоумно држање према јавној речи, као патриотска мера да се ујамчи слобода критике, поздрављена је у штампи овим изразима „Без бојазни можемо искрено да пишемо и да говоримо, и тако да будемо од користи и Престолу и земљи, износећи на јавност све оно што је добро и све оно што је рђаво. Кад тако чинимо, уверени смо да смо од користи целоме народу“ Настојавано је, да се такво поступање што пре ујамчи и законом о штампи, да се не би доцније ударило реакционим трагом пале владе.

Ред је био повраћен и потпуно обезбеђен у свим правцима државне управе.

X.

УДАЉЕЊЕ КРАЉА МИЛАНА ИЗ ЗЕМЉЕ

Остварајући свој програм, Јовановићева је влада имала озбиљан задатак, да настојава да се тачно извршује уговорени услов о задржању Краља Милана на страни. Обећање Младог Краља у овој тачци, влада је сматрала као државну обавезу, коју треба испунити у интересу земаљског поретка и народног напретка. Ново политичко стање, са наслоном на Русију, није могло бити привремено. То је јасно наговештено мојим већ саопштеним писмом од 27. јула 1900. године, при попуни посланичког места у Петрограду.

Политичка комбинација о удаљењу Краља Милана из земље, већ је дотле имала своју примену. Осујећени успех у првом покушају, био је довољна поука за смотреније поступање у поновљеном случају.

Ради потпунијег обавештења у нашем догађају, да се за који тренутак обазремо на прошлост.

Указом Намесништва од 31. марта 1891. године објављено је било, да је Народно Представништво узело на знање свечану изјаву Краља Милана, да не ће долазити у Србију до пунолества Младог Краља. Изјава је одговарала државном разлогу, да се употребе нужне

мере за учвршћење Престола и одржање стања, које је у Србији створено променом Устава и абдикацијом Краља Оца. Следствено је томе стављено било у дужност тадашњој влади, да издејствује слични пристанак и код Краљице Матере, зарад отклањања штетних последица по земаљске интересе и углед Престола. Предвиђено је било, да Родитељи могу доћи у походе Сину, на позив Намесништва и владе само у случају његове озбиљне болести.

Краљица је Наталиіа одбила ову одлуку Народног Представништва. Узбуњиви догађај протеривања од 6. и 7. маја 1891. године, у ком је престоничко грађанство било на страни Краљице, још је у свежој опомени очевидаца. Расписом министра унутрашњих дела од 7. истог месеца СБр. 7298. објављено је властима, да је испраћена из Србије Краљица Наталија „ауторитетом државне власти,“ пошто су остала без успеха дејствовања да сама оде, по одлуци Народног Представништва.[1]

Актом министарства унутрашњих дела од 28. фебруара 1892. године, објављено је да је Краљ Милан по својој властитој вољи престао бити државланин Србије. У вези са овим догађајем, узело је Народно Представнишиво у оцену писмену изјаву Краља Милана од

1. Догађај је аутентично описан у књижицама: „Права истина о прогонству Њ. В. Краљице Наталије“ (од дворске госпођице Цане Ђорђевићеве), „Црте из прошлости Милана М. Обреновића (од Amadeusa, друга свеска страна 136). и „Последњих шест година наше новије историје“ (од Ј. свеска четврта). Политичку оцену налазимо у стручним расправама др. Милована Ђ. Миловановића, Тихомиља Ј. Марковића, Ђоке Р. Пантелића (Право број 6. и 7. 1891. године) и Милутина Гарашанина („Два Намесништва“ страна 87.) Мњење Вукашина Ј. Петровића у Огледу од 1894. године, да су радикали протеривањем Краљице Матере, хтели да даду очигледног доказа свом добром расположењу за суседну монархију, треба да се потврди свестраном оценом политичких равномерних утицаја Аустрије Немачке и Русије у питањима: о разводу брака Краља Милана и Краљице Наталије, о отимању Младог Краља од Матере, и о прогонству Краљице *Наталије.*

30. септембра 1891. године из Париза „да се добровољно одриче за свагда чланства Краљевског Дома, и свих права и дужности, које су тим чланством по Уставу и законима земаљским скопчани.“ Под 14. марта 1892. године, буде донета Скупштиоска одлука у облику *Закона*: да Краљ Милан престаје бити члан Краљевског Дома, а тиме престају сва његова права и дужности, скопчане тим чланством по Уставу и земаљским законима (члан 1); да без претходног одобрења Народне Скупштине, не може постати српски државлянин (члан 3.); и да не може долазити боравити и настанити се у Србији осем случаја озбиљне болести Краља Александра, но и тада може доћи на заједнички позив Краљевских Намесника и владе, и бавити се само за трајања болести (члан 4).

И другу своју изјаву сматрао је Краљ Милан као добровољну политичку концесију, коју је Народно Представништво требало да прими само на знање, по првом примеру. У ограничењу *Законом*, он је налазио знак непажње према својој високој личности од стране Намесништва и владе, и отворено непријатељство Народног Представништва. Говорило се, да је тим поводом попретио осветом првом наместнику Ристићу, и члановима тадашњег Пашићевог кабинета, налазећи да су у првом реду они одговорни за поменуту модификацију његове изјаве.

Падом Намесништва настане у земљи ново стање. Повратак Краља Милана 9. јануара 1894, године, изазове оставку кабинета Саве Грујића. Друго радикално министарство Ђ. С. Симића, трајало је само до 21. марта исте године. Под новим министарством које му је следовало, Указом Младог Краља од 17. априла исте године буде објављено: *да одлука Народне Скупштине од 31. марта 1891. године, и закон од 14. марта 1892. године, немају никакве законске вредности; и да*

његови Родитељи као чланови Краљевског Дома, вра-
'у у сва права и дужности, које су им Уставом и
онима земаљским ујамчене. У побудама владиног ре-
эата, који претходи указу, налазимо антитезу побу-
иа које су руководиле Народну Скупштину, да до-
:е нарочити закон о удаљењу Краља Милана из Србије.

Указ је био повод јавном претресању Краљевог
юсно владиног поступка, са неповољним оценама. У
эју 87. *Одјека* од исте године, доказивана је оштром
итиком незаконитост указа, и нападан је Краљ Милан.
ст буде узапћен, и то одобри првостепени суд ва-
ши Београда; али Општа седница Касационог Суда
5. маја 1894. године број 3798. донесе одлуку: да
противно члановима 33. 35. и 117. Устава обустав-
н закон од 14. марта 1892. године о удаљењу Краља
лана из Србије, указом од 17. априла 1894. године,
з суделовања Народне Скупштине; и да је првосте-
ни суд погрешио, што при решавању о узапћењу
јека, који је критиковао ту противзаконитост, није
ю на уму поменуте уставне одредбе, по којима се
могу *Указима* мењати ни укидати *Закони,* које из-
ıса Народна Скупштина и Краљ потврди. На тој је
нови позван првостепени суд, да донесе друго решење
обзиром на чланове 118. и 147. Устава, који садрже
лашћење да судови решавају и пресуђују у конкрет-
м случајима, само *по закону и законским наредбама,*
не и *по Указу.*

За овим долазе догађаји деветог маја 1894. године,
име: *укинуће радикалног Устава, и измена држав-*
е судија по систему простог наименовања; а за њима
'али нередовни догађаји, који под утицајима Краља
лана испуњују периоду владавине чак до осмог јула
Ɔ0. године.

У остварењу истоветног државног задатка према
аљу Милану, Јовановићева је влада избегавала оби-

лазне путове, који никако или споро воде намењеној цељи. У првом се реду очекивало, да ће Краљ Милан из сопствене побуде поштовати постигнути споразум између Нашег и Руског Двора, и да се не ће насилно вратити у Србију. То су налагали патриотизам родитељска љубав и народно расположење, као што му је Млади Краљ и наговестио, одмах по саставу владе, нарочитим писмом с тим, да ће се у противном случају употребити крајње мере, за одржање новог политичког стања.

У току управе, влада је ревносно побијала гласове, одржаване у страној штампи, о измирењу Оца и Сина, по цену повратка Краља Милана у Србију. Није се могло заборавити, да је агитација против Краљеве женидбе, којом је заснован нови поредак, потекла из средине оних који су тада радили, или под импулсом бившег Краља, или су се осменили његовим држањем. Ни Краљ ни влада, нису могли ни смели да изгубе из вида, да би присуство Краља Милана у Србији, било штетно и судбоносно по срећно и напредно стишавање партијских страсти, и правилност међународних односа Србије.[1]

Проникнута светињом дужности, снабдевена Краљевим мандатом, и ободрена народним разположењем, влада је будним оком пратила бављење Краља Милана у Бечу, и његово путовање до Пеште и Париза. Кад

[1] И петроградски је посланик Новаковић објашњавао удаљење Краља Милана, као оправдану политичку меру, за одржање земаљског порестка и угледа Круне. У разговору са сарадником листа Петербургскаја Газета, рекао је „Док се налазио у Београду Краљ Милан, осећао је Краљ Александар, да се Његова власт у неку руку дели између Њега и Оца. Сада је Млади Краљ намеран више но икада да држи целокупну управу земље у својим рукама. Са Краљем Миланом не може бити измирења из узрока који носе политички карактер, и не могу се предруговјачавати. Ти узроци нису у питању, у односима са Краљицом Наталијом. Време се може показати лекаром. Личне несугласице између Краљице Наталије и наше Краљице, немају политичке основе, и зато измирење са Њом није безусловна немогућност“.

се једног дана ненадно појавио у Букурешту, у министарској седници, којој је председавао Млади Краљ, буде решено: да се употребе најенергичније мере, ако се појави на нашој граници. Следствено томе, министар унутрашњих дела упути Окружним Начелствима под 15. септембра 1900. године, следећи шифровани телеграфски распис:

„Бивши Краљ Милан дошао је синоћ у Букурешт, не зна се каквим послом и којим намерама. Ако би хтео да пређе у Србију јавно или тајно, наређује вам се да се сместа, чим изађе на обалу или се иначе где нађе у Србији, одведе од стране власти у Начелство или у Среску Канцеларију, и ту чува под најјачом и најстрожијом стражом. Том приликом објаснићете му, да се тако поступа по наређењу владе зато, што је дошао у Србију без одобрења Његовог Величанства Краља, а у интересу његове личне безбедности, да не би од народа био нападнут. На случај да он не би хтео сам да следује позиву, употребите силу. Међутим одмах ћете известити мене, и надлежног команданта дивизије, о ономе што би се тим поводом догодило. За извршење ове наредбе, употребићете најпоузданије своје чиновнике и жандарме; а од стране војног министра следоваће нужна наредба, да вам за случај потребе и војска буде дата у помоћ.“

„За ову наредбу не сме апсолутно нико више да зна, осем државних службеника, који имају да је врше као руковође; а за њено неизвршење или лабаво вршење, као год и за њено проказивање, казниће се сваки ко се нађе за крива по §§. 86. и 87. Кривичног Законика“.

И да је било могућности, не би нова влада употребила у овој прилици познати рускорадикалски ре-

цепат (поклоњени милион динара), који је у првом покушају изгубио своје дејство, чим се прохтело Краљу Милану, да се врати у Србију. Она није желела ни понављање призора од 6. и 7. маја 1891. године приликом протеривања Краљице Матере, са осталим доцнијим безредицама помешаних утицаја у државним пословима. *На терену законитости, влада је била решена да неспоразумном повратку Краља Милана, противстави државни ауторитет најпажљивијом, а у исто доба и најозбиљнијом употребом свију дозвољених мера за одржање поретка у земљи.* То се питање имало да расправи на самој граници, да се не би попуштањем или боље боље рећи пропуштањем, произвела забуна у земљи. Поменутим је расписом одређен подесан начин поступања, у политичком уверењу да Владар и његов Дом, треба да предњаче у поштовању закона и државног поретка.

Благодарећи увиђавности Краља Милана, отклоњен је био повод предвиђаном сукобу. Он је своју улогу ограничио само на скидање војничке униформе и очински протест, без даљег рада; нити је повлађивао неисправно држање незадовољника, после извршеног венчања. Подбадања су остала без успеха. За њих се стварно сазнало из његових посмртних папира; а потврђује их и сведочанство бившег председника министарства. Кад су Владанови „српски родољуби“ преклињали Краља Милана, да се насилно врати у отаџбину и преузме власт, он је одговорио „Ја сам сувише добар војник да се буним против Краља, сувише сам добар отац да шта предузимам против мога Сина, сувише сам добар Србин да запалим зубљу грађанског рата у мојој Отаџбини.“ На оваквом правилном држању према Синовљој веридби, после објављене прокламације, замерали су му само они који су се заклањали за ње-

гова леђа у својим политичким погрешкама, и од њега вукли обилате користи; а међутим се нису узтезали, да га у најозбиљнијем тренутку лише угледа и утицаја у војсци, разрешењем од дужности команданта активне војске.[1]

---

1 Вечерње Новости, број 188. од 1903. године Поред Владана и Генчић прича, како је пролазећи кроз Беч, био решен да избегне састанак са Краљем Миланом „коме сам, вели, у потоњем понашању његову, и као бившем Краљу и као Оцу имао много што-шта да замерим“ (Српска Застава, број 151. од 1903. године).

XI.

САМОДРЖАВНИ КРАЉ

У престоној беседи, којом је поздравио Народну Скупштину 30. децембра 1900. године у Нишу, Млади је Краљ изјавио *„да се Краљ Милан за свагда из земље уклонио.“* Изјава је била потребна, да се обележи начин унутрашње владавине; и да се означи политички однош̂ај Србије према Русији, са којом је везано трајно пријатељство, и према Аустро-Угарској којој је био одан Краљ Милан.

У беседи није поменута Краљица Наталија зато, што је Краљ био уверен, да она не ће доћи у Србију без позива; и да њене повремене посете не би имале утицаја на измену заснованог поретка.

По Краљевој жељи, писали смо Он и ја засебне концепте о престоној беседи. Садржина им је била подударна у излагању политичких момената, али је било разлике у начину њихова представљања. Усвојимо Краљев концепат као подеснији, због велике већине мање школованих народних посланика, на чије је срце ваљало дејствовати простијим слогом и већом отвореношћу. У мом је концепту стајало „да ће Краљеви Родитељи

остати на страни дуже време из политичких разлога.“ Претпостављао сам доцније измирење и погодбу, по којој би они могли долазити у Србију повремено, по споразуму са Краљем, и не би се мешали у државне послове. Краљ је желео тој тачци већу одсечност (онако како је стављено у беседи), због потпуног умирења Русије, која није трпела Краља Милана у Србији.

Предвиђало, се да ће забринути неке народне посланике категоричка изјава беседе, о сталном удаљењу Краља Милана из земље; али је Млади Краљ био уверен, да ће се из оданости Престолу и љубави према Отаџбини примити без измене и ова тачка.

Тако је и било. Претресу Скупштинске адресе претходила је конференција народних посланика у Двору, којом су приликом Краљ и влада објаснили политички положај Краља Милана, после догађаја од осмог јула 1900. године. Овим је био постигнут потпун успех. Земљи је требало мира.

У адреси, која је предана Краљу на свечаном пријему у Двору, тридесет првог децембра 1900. године у пет и по часова по подне, Народна је Скупштина изјавила „*да узима на повољно знање саопштење Његовог Величанства, да се Краљ Милан на свагда удалио из земље; јер су тиме раскинуте сваке везе, са политичким заблудама и пометњама из ранијих времена.*“ Краљ је најтоплије благодарио Народној Скупштини, што је правилно схватила његову женидбу и промену владе; и осуђујући прошли кабинет рекао је, да настаје нова ера владавине од осмог јула 1900. године, када се еманциповао од сваког утицаја, и постао Господар и Краљ.

У Руској је штампи тачка Краљеве беседе и Скупштинске адресе о удаљењу Краља Милана из земље, оцењена као акат народне захвалности самом Импера-

тору, и поздрављена је у *С. П. Вједомостима* као врло важан догађај, следећом белешком „Откако постоји Србија, још се није ни један од њених владара обраћао своме народу овако категорички јасно и отворено, наговешћујући му мир и спокојство, као што је то учинио Краљ Александар у својој Престоној беседи. Тај је дан био дан политичког и моралног славља. Тога се дана Српски Народ духовно слио уједно са својим Младим Краљем и Краљицом; и пред престолом Свевишњега, за време благодарења у Саборној Цркви, они су се заједнички заветовали, да ће се посветити раду за срећу и напредак Српског Народа, толико измученог и растрзаног прошлим авантурама.“

Жртва, коју је овим поводом поднео Млади Краљ из државног разлога, удаљујући Родитеље из земље, има свој лични и политички узрок.

У женидби Сина Родитељи су гледали једно чисто политичко питање, и желели су да се тим путем постигне пријатељство са *Западом*. Краљ је био томе противан. У говору, којим је осамнаестог јула 1900. године благодарио професорима Велике Школе, на честитци веридбе, рекао је „Ја се не слажем са мојим Родитељима у овом питању (о браку), због тога што су они одрасли у другим приликама, и мисле да ће за Србију бити добро, ако буде уведена у заједницу са *Западом*. Моје је мишљење противно.“ Исто је поновио Краљ тада и пред преставницима Трговачке Академије и Српског Новинарског Удружења, изјављујући да треба да тежимо приближењу са Западом, али је његово дубоко уверење да од Запада треба примати само оно што нам недостаје, као топове пушке и пушчане приборе, разне машинерије и т. д. а не и непотребне и луксузне предмете. И у беседама од 24. истог месеца, на свечаном пријему у Двору, Краљ се отворено изража-

вао против „блеска и сјаја са стране,“ помињући намеравану женидбу којом принцезом католичке или протестанске вере. Био је тврдо уверен, да се српска политика у спољним питањима треба да руководи *„само традиционалним осећајима и потребама земље.“*[1] Није тешко погодити, да се овим изразом подразумева у првом реду одржање сталног пријатељства са Русијом, чему је Краљ Милан био противан.

Од пада Намесништва (првог априла 1893. године), нарочито од укинућа радикалног Устава (деветог маја 1894. године), ни у спољној ни у унутрашњој државној администрацији није било ни једног важнијег посла, ни једног „изнађења“, у коме не би имао надмоћног учешћа Краљ Милан. Тридесет првог децембра 1900. године, примајући Скупштинску адресу, Краљ је изјавио посланицима: да је експериментисање са режимом од једанаестог октобра 1897. године, изведено по рецепту Краља Милана, који му је понудио услуге „својих људи“, са којима он није био задовољан.[2] У народу се веровало са рђавом оценом, да у земљи владају „два Краља.“ То је тензециозно разглашавано и у страној штампи, и у тајним брошурама, да се што јаче означи узурпаторска намера.

Краљ Милан није уживао симпатије у земљи. То је судбина свију талентованих владара, који предузимљу и извршују важне државне задатке, са великим личним и материјалним жртвама својих државних поданика, без њихове воље. За његове су владе вођени

---

1 Српске Новине, бр. 166. 181. и 182. од 1900. године.

2 „Ја сам их трпео, говорио је тада Краљ посланицима, али кад су се нелојални показали, ја сам их уклонио. Све што су наводили да су учинили у корист земље, показао се да је лаж, као што сте и ви и цела земља опазили. Прошла је влада тврдила да је финансијско питање доведено у равнотежу, а у ствари су се показали велики дефицити; на ванредне су издатке трошили редовне приходе и т. д.“ У том је смислу владин рад поменут и у престоној беседи.

ратови, постројена железница, измењен закон о порези, прављени зајмови за наоружање и т. д. што је све подмиривано нередовним повећањем порезе, и зато је рђаво примано у народу. Осем тога, као апсолутиста по политичком уверењу, он је од свакога тражио безусловну послушност, и често заводио стегу за одржање поретка у земљи. И у брачној су парници симпатије народа биле на страни Краљице Наталије. Са радикалима је прекинуо Милан Краљевицом, што се није поправило ни онда, кад је пристао да добију свој Устав. Са напредњацима се непријатељски растао при абдикацији. Њихова је вођу Милутина Гарашанина нападао толико, да је био принуђен да се брани свом *Погледу* отвореном опоменом на адресу „Грофа од Такова" као псевдоним Краља Милана. И либералима се одужио за своје уздигнуће на престо, истом незахвалношћу. Одстранио их од државних послова још 1880. године, осем кратког прекида, који се свршио првог априла 1893. године, ненормалним падом Намесништва, и оптужбом тадашњег либералног министарства.[1] Он, творац политичких партија у Србији, није веровао партијама. Познат је његов савет Сину: „Кад су на влади либерали, свуци чизме и мирно спавај; а кад су напредњаци или радикали, навуци чизме!" И у самим либералима није волео да гледа договораче или саветодавце, но безусловне извршиоце својих политичких комбинација.

---

1 Историја је ове оптужбе довољно расветљена обранама оптужених министара пред Државним Судом. Упућујем читаоце на књижицу »Одбрана г. Анте Богићевића генерала и пређашњег министра војног«, од његова браниоца Тих. Ј. Марковића адвоката.

Зна се, да је главни узрок паду Намесништва несугласица у избору трећег намесника, по смрти генерала Косте Протића. О активном учешћу радикала у овом догађају преко вође Николе Пашића, има карахтеристичан помен у обрани Миленка Веснића на Иванданском претресу петнаестог септембра 1899. године.

У синовљој послушности, Млади је Краљ могао некле да допушта Очево свестрано мешање у државне послове. Доцније, нарочито после искуства од ванданског догађаја, настала је неминовна потреба да сузбије сваки његов политички утицај. У том се добу ћ говорило о несугласици између Краљева, што је ло повода причама: како је Ивандански атентат дело ладог Краља; или како је командант активне војске раљ Милан, намеравао да свргне сина са Престола јском, и пријатељима који су били на влади. Син није кад тражио главу свога Оца. Отац није тежио за рестолом; него је желео да му Син влада, *али да он равља*, што се више није могло да трпи из казаних рока. Измирењем са Русијом, прекинута је свака даља ђусобица. У напредак се знало ко је владар Србије.

Од свадбеног догађаја, у свакој свечаној прилици, при сваком озбиљнијем разговору о политичкој сиацији земље, Млади је Краљ истицао своју владарску мосталност, говорећи поносом и самопоуздањем „*Ја м Краљ Србије! Ја сам глава и чувар Дома Обревића! Од данас Србија треба да гледа само у мене*!“ беседи од 17. јула 1900. године, на поздраве народх депутација, рекао је „*Ја мислим господо, да од нас у Србији не ће бити више ничиjег другог аутоитета осем мога; и да сваки треба све досадашње едрасуде да напусти*“. Краљ се надао, да ће се мља умирити удаљењем Краља Милана, који је смаан за узурпатора његових владарских права.

Тако су мислили и влада и сви разборити српски литичари. У објављеној веридби, као једном акту дувне еманципације, народ је одушевљено поздравио ладог Господара, у његовој мушкој одважности и мосталности, са енергично истакнутим „*Ја*“. Стање осмог јула 1900. године, у толико је радосније

примљено, што је нашло одзива и у великој Словенској држави Руској, која је са нама у вези по крви и традицијама историјским, а по свој прилици и по догађајима будућности.[1] Императорово „живо учешће“ у догађају веридбе и венчања, ојачало је политичку важност Младог Краља у земљи и на страни.

---

1 Патриотска здравица Г. Гершића 22. јула 1900. године. на заједничкој вечери Новинарског Удружења. у част и славу венчања Краљевског пара (*Београдске Новине*, број 204. од исте године).

XII.

СМРТ КРАЉА МИЛАНА

Бављење Краља Милана на линији Београд-Пешт-Беч, било је предмет озбиљне државне оцене и под зом владом.

У 1897. године, остало је без успеха настојавање сије и радикалног Симићевог кабинета, да се Краљ лан уклони из Беча „зато што његово бављење у зини Србије, прети њеном миру и поретку." У овом зовљеном случају за уређење тога питања није Јо-овићева влада ништа предузимала. него је спора-но сам Млади Краљ узео у своје руке његово из-ење.

У току је времена нуђено Краљу и влади дипло-ско посредовање, да се Краљ Милан настани у риграду. Нема сумње да би на том месту био од змерне користи његов патриотски утицај, на уре-ње наше подјармљене браће у Турској царевини. По жљивој оцени, ова је комбинација напуштена, са ерењем да је не би одобрила Европа, због племен-их размирица у Македонији.

Међутим је суседна штампа саревњиво пратила дине кораке у односима са Краљем Миланом, и до-

носила је извешћа, која нису била увек тачна. Његов је силазак до Пеште опажен као покушај измирења, преко нашег тамошњег генералног консула, кога су пазила оба Краља. Осем тога је објављено било, да је интервенцијом Краљева сродника Александра Катарџије, Румунског посланика у миру, постигнут потпун споразум између Оца и Сина. У листу N. W. Tagblatt донесен је био чак и уговор, закључен између њих преко пуковника Лазе Петровића. Краљу би се Милану повисила апанажа на пола милиона динара, и био би позван у Србију чим дозволе политичке прилике; Краљевски брачни пар, могао би становати у Нишком Дворцу; Краљ се Милан обвезивао да оде из Аустро-Угарске, најпре у Париз, а затим пошто се уреди његово финансијско питање, стално би се настанио у Италији.

Дворац је у Нишу, влада сматрала као домену династије Обреновића; и зато је право краљевског пара на обитавање у њему, било ван питања и преговора То је ipso-jure доказано употребом о идућој Народној Скупштини.

У својим новчаним потребама, Краљ је Милан одржавао непосредне везе са владом. Кад год му је требало новаца, обраћао се својеручним писмом Министру Финансија. Питање о повишици његове апанаже, за коју би се влада заузела код Народне Скупштине, зависило је једино од његовог формалног пристанка *да напусти Беч.* То се није могло да постигне због утицаја његових пријатеља, који су се надали да ће га народ узети у заштиту и вратити у Србију.[1] У штампи је његов повратак из Париза, тумачен као намера да буде ближе догађајима у Србији, за трајања Народне Скупштине; али је права новинарска измишљотина, да

[1] Жеља Владана Ђорђевића и његових једномишљеника незнатног броја. Народ је у овом питању био против Краља Милана.

је у то доба Београдска Полиција похватала прокламације, којима је у његово име позиван народ, да се дигне против новог поретка „небирајући оружје“. Влада је имала посла са агитацијама другог извора, и забранила је 22. јануара 1901. године улазак у Србију првој свесци листа „Политичке Библиотике“.

Адресом Народне Скупштине од 31. децембра 1900. године, скинуто је било са дневног рада питање о удаљењу Краља Милана из Србије. Народно је Представништво одобрило постигнути споразум између Младог Краља и Русије. После поменуте адресе, Милан је желео да са Сином и владом ступи у дефинитивне преговоре, о свом бављењу на страни. И на болесничкој је постељи говорио Краљевом изасланику пуковнику Лази Петровићу, да ће чим оздрави приступити уређењу своје апанаже, и избору места становања; али је смрт предухитрила извршење намере.

Краљ је Милан преминуо у Бечу 29. јануара 1901. године, у најбољем добу мушке снаге. Његову је смрт објавио Народној Скупштини министар-председник са неколико речи заслуженог уважења. Народу је обзнањена прокламацијом, а војсци следећом Краљевом наредбом од 30. јануара 1901. године.

„Мојој милој и јуначкој војсци!“

„Мој мили и непрежаљени Родитељ Милан Обреновић IV. бивши Краљ Србије, напрасно је преминуо у Бечу 29. овог месеца у 4. часа и 20. минута по подне. За време своје владавине, Он је у низу судбоносних догађаја раме уз раме стајао са српским храбрим војницима, борио се са непријатељима, и извојевао независност, проширење граница, обновљење Краљевине и културни преображај наше миле отаџбине. Кроза цео живот свој, Он је поклањао нарочиту бригу добру, напретку и развијћу српске војске, која Му за то дугује вечиту захвалност“,

„Храбри моји војници! Позивам вас, да у овој мојој и вашој неизмереној тузи, са мном заједно узвикнете „Слава Краљу Милану!“ Нека Му је вечни и светао спомен међу српским војницима, а милостиви и свемогући Бог нека би Му дао у рају насеље, и душу му опрости! Александар с. р.“

Уважавајући корисне трудове Краља Милана, за напредак земље до абдикације, Народна је Скупштина дала патротског израда својим тужним осећајима у првој својој седници, хришћанским узвицима „Бог да га прости! Слава му!“; а затим је, као и цео народ, узела корпоративно учешће при његовом свечаном парастосу у Саборној Београдској Цркви, трећег фебруара 1901. године. Том је приликом министар-председник изговорио следећу беседу, којом је кратким потезима обележен политички рад првог Српског Краља после Косова

Ваше Величанство!

Тужни Зборе!

„Вест о наглој смрти блаженоупокојеног Краља Милана, одјекнула је у Српском народу големом тугом. Њу покреће народна благодарност, коју је Велики Покојник потпуно заслужио својим знаменитим делима“.

Прошлост овог политичког великана представља низ сјајних догађаја, пуних дивљења и поуке. Као дични огранак заслужне династије Обреновића, сео је млађани Краљ Милан на Српски Престо, као достојни наследник врлина знаменитих својих предака; и способни извршилац народних идеала. Млад, пун жудње да користи Отаџбини, он је зе све време своје владавине, руководио државни брод кроз узбуркане таласе разних политичких неприлика и опасности, највећим родољубљем, ретком државничком мудрошћу, ванредном енергијом и непоколебивом истрајношћу; и увек га уводио здраво и весело у тихо пристаниште народне среће и

благостања. Проширење граница, проглас Краљевине, и културни преображај земље на просветној и привредној основи, јесу знамените народне тековине; а задобивене су као политички успех, благодарећи једино његовом мудром руковођењу. Свака за се од тих тековина, саставља монументални догађај у политичкој и културној историји нашег народа; и све скупа овековечавају име првог Српског Краља Ослобођене Србије.“

„Али и у животу владара као и приватних људи има грких тренутака, који наступају ненадно и немилостиво руше утврђени поредак Мудрост налаже, да се у таквом појаву поправка стања повери другим рукама. Тој судбини, или боље рећи сили догађаја, подлегао је и Краљ Милан. Његово абдицирање у најбољим годинама живота, оцениће непристрасна историја као политичку нужност, коју је диктовала његова патриотска увиђавност за срећу Династије и напредак Српског народа“.

„Од тога доба политичка радња Краља Милана у Србији, поред владајућег Краља, пробија моментано у разним државним правцима, чија оцена такође подлеже непристрасном суду историје, По расположењу народа, једина неоспорна тачка његовог мешања, повлачи најтоплију општу захвалност, а то је обилати рад Покојника око уређења српске војске, којој је он био главни командант по благовољењу владара“.

„Неумитна је смрт затекла Великог Покојника на страни. По сили околности, Српски је народ лишен среће да мртво тело његово прихвати на своје руке, и да га положи у гробницу на домаћем огњишту, поред заслужних његових предака Великог Милоша и незаборављеног Књаза Михаила. Од данас оно борави блаженим санком у манастиру Крушедолу у Срему“.

„У овом је неочекиваном догађају за нас једина утеха то, што је манастир Крушедо задужбина наших

славних предака, и у средини српског живља, који ће повременим свечаностима одавати достојну пошту његовом гробу. У Крушедолу почивају вечним сном, и друге наше важне политичке личности, као: мудра Књагиња Љубица, супруга Великог Милоша; српска деспотица народна мајка Анђелија, са синовима; Ђурађ Бранковић „Јегарски“, последњи српски деспот; патријарси: Арсеније Чарнојевић и Арсеније Шакабенда; митрополити: Исаије Ђаковић и Петар Јовановић; надвојвода Јован Монастерлија; и Стефан Шупљикац „Витешки“, последњи војвода бивше српске војводине, у Аустро-Угарској монархији“.

„Многобројно лично и корпоративно учешће у овој тужној свечаности, најјачи је доказ, колико је Српски народ уважавао свога Краља Милана“.

„Дела преживљују људе, а мудре и знамените владаре и иза гроба прати слава. Нека би милостиви и свемогући Бог дао рајско насеље блаженоупокојеном Краљу Милану, који је пожњео вечиту славу у благодарности Српског народа. Бог да му душу прости!“

На овом су се црквеном помену одужили сени великог покојника Народна Скупштина и Академија Наука, патриотском благодарношћу значајним беседама својих представника. Први је рекао „Краљ је Милан био непоколебљив и непроменљив у својим намерама. Он се одважно хватао у коштац са свима тешкоћама, и ступао у борбу са противницима вазда руковођен интересима напретком и самосталношћу своје Отаџбине. Па и тај гвоздени карахтер, у многим приликама је био мека и нежна срца. И то његово меко и нежно срце, које је у тренутцима и плакало над несрећом ближњега свога, ублажило је многоме беднику оштрину законске строгости“. Други је поменуо и ово „Краљ је Милан наставио обичај својих предака, узимао је радо добре а сиромашни ученике за своје питомце, по-

магао их у даљем школовању овде и на страни; помагао их и истицао и по свршеном школовању. И Он је као ретко који добротвор био срећан, да у Својим потимцима нађе топле захвалности".

* * *

Србија је ожалила Краља Милана осећајима најискренијег признања. Вароши Чачак и Смедерево, указали су поштовање заслугама свог *йочасног грађанина*, учешћем великог броја својих изасланика о парастосу. Нису изостали у изјави признања ни наши источни крајеви, који дугују Краљу Милану вечиту захвалност за своје ослобођење ратом 1877. и 1878. године. У томе је предњачио град Ниш, који је увек чврсто и непоколебљиво стајао уз Дом Обреновића.

Тридесетог јануара 1901. године, освануо је Ниш у црнини. На Општинској Кући, државним надлештвима, школама, радњама и приватним домовима, виле су се црне заставе. По излозима трговина намештене су биле слике Великог Покојника оуквирене флором, што је чинило жалостан утисак на посматраче. На монументалној чесми на „Тргу Краља Милана", вила се велика црна застава, а у продужењу тробојке покривене флором. На лицу нишког грађанства које је немо ходало улицама, читала се тешка туга. Сва је живост била престала, и наступила општа жалост. Одложене су заказане забаве и позоришне представе. Нигде се није чуо весели клик — све је била обузела жалост и туга. У ванредној седници Општинског Одбора, која је одмах сазвана, изабрана је нарочита депутација, да се поклони одру Великог Покојника, и учествује при погребу његових остатака. Од часа на час, звона са нишких цркава тужним брујањем оглашаваху смрт покојникову. На црквеном је помену чинодејствовао епископ Никанор

са целокупним свештенством; и по свршеном је пом држао дирљив говор, да су се сви, дубоко трон гушили сузама. Радње су биле затворене, и Нин врло жалостан изгледао. Палећи воштаницу пред мртним одром Великог Покојника, Нишлије су побо пожелели, да Он пред Свемогућим Богом буде ту њихових топлих жеља за здравље и срећу љубље му Сина.[1]

Неоправдана сметња да се тело Краља Ми. пренесе из Беча у Србију, изазвала је велико нег вање у целокупном Српству. О држању Бечке вла, овом питању, постоји засебна дипломатска кореспо ција, која је остала у рукама Младог Краља. Пост своје владе гроф је Голуховски објашњавао жељом мог Краља Милана, да буде погребен у ком од срп манастира у Угарској, позивљући се на његово пи цару Фрањи Јосифу од августа прошле године; то писмо није показивано нашем посланику Христ нити је где штампано. Новосадска је *Застава* посве догађају нарочити чланак под насловом „Анексија Кр Милана“, са патриотском политички оправданом за ком, што се није одговорило жељи Младог Кра Српског народа, да се Велики Покојник погребе у граду, код својих заслужних предака Милоша и Миха

И домаћа је штампа достојно ожалила Краља лана, захвалним поменом тековина, које су задоби његовим патриотским радом. У панегирику радик *Законитости* (број 127. од 1901. године) налазимо дећу оцену: „Ипак је неоспоран факат, да је Краљ лан свом силином своје воље радио на подизању Ср Независност Србије, њено проширење, Краљевско стојанство, историјски су догађаји, који су веза вечно ће остати везани са његовим именом. За н

[1] Новине града Ниша број 6. од 1901. године.

ће историја рећи, да је учинио много добра; али ће уз то наћи да је његово име везано и за многе политичке погрешке, које су моћ и полет Србије спутавале. Тежак положај Србије, на раскрсници противуборних струја европских, још је више отежаван, што Дом славних Обреновића, није до сада био благословен многобројним мушким породом, те је династија често била репрезентована само једним својим представником. И баш са обзиром на такав и тај тежак положај Краљевине Србије, света дужност патриотизма заповедно нам налаже, да се Српски народ скупи око представника Дома Обреновића, те да се патриотским радом и пожртвовањем загладе недаће и невоље, којима је Србија невољно изложена.“

Српска се штампа у Аустро-Угарској, држала непријатељски према Краљу Милану за његова живота; али је по његовој смрти писала о његовом политичком раду, патриотски и уздржљиво са хришћанским религиозним осећајима, остављајући суду непристрасне историје, оцену његових политичких погрешака.

На страни, Француски су листови осуђивали строго и праведно политику Краља Милана, због његове тежње да се наслоном на Аустрију истисне руски утицај из Краљевине Србије. У Енглеској су саопштаване разне црте његова живота и писма из брачне размирице, са нештедивим оценама. Чешки су листови (*Политика* и *Народни Листи*) наводили, да се Србија његовом смрћу ослободила свог рођеног непријатеља у политичком смислу. Али је о њему најружније писала Аустро-Угарска штампа, која га је хвалила до последњег тренутка „као јединог пријатеља своје монархије на Балканском полуострву,“ и помагала његове назоре у спољној политици; а чим је умро, назвала га моралним нихилистом, који је налазио уживања само у победи људске бруталности над разумом дужношћу и моралом. Њена

је неблагодарност пропраћена у руској штампи озбил ном опоменом за Југословенске патриоте, који се н промишљено склањају с правилног пута и теже Западу

Дворска и државна жалост за Великим Покојнико трајала је шест месеца. Поред свију његових погрешак у унутрашњој управи и брачном животу, у народу ј остала вечита благодарна успомена, о његовим важни успесима на пољу политичког снажења Србије, и њено територијалног проширења.

---

[1] „Да је могуће Краљу Милану, да васкрсне и прочита шта данас њему пишу његови пријатељи, и какве му похвалне химне посвећују, ужасну би се од немилосрђа, душманлука и лицемерства тих доброжелатеља Србиј Али како мртви не устају, нека овај пример послужи као поука Југословенски политичким пријатељима“ (С. Петр. Вједомости).

XIII.

ТРУДНОЋА КРАЉИЦЕ ДРАГЕ

Међу пословима, којима се бавило ново министар-во одмах по венчању, на реду је био и договор о товању Њихових Величанстава по Србији.

Руковођени политичким разлогом, налазили су Краљ влада за потребно, да народ што пре види Краљицу својој средини. И окружне су депутације изјавиле љу у том смислу, приликом веридбе и венчања. Де-нитивно је решење убрзано појавом нарочите депу-ције народа Рудничког Округа.

По одлуци окружне скупштине поменутог краја у 98. години, подигнут је код „Таковског Грма“ дво-ц, намењен краљевском Дому Обреновића, у знак родног признања за руководњу устанка 1815. године. ту је цељ откупљено од оконих баштиника десет ктара земље. Довршена је грађевина коштала народ .000. динара, без намештаја, који је засебно набављен 50.000. динара.

У августу 1900. године, бавили су се Краљ и Кра-ца на летњиковцу у Смедереву. Другог августа де-гација Рудничког Округа представи жељу, да Њихова личанства удостоје народ високом посетом, и на месту име подигнути дворац у својину, по тапији судом по-

тврђеној. Краљ и Краљица одазову се са захвалношћу, и обећају скори долазак.

Овим је било решено питање о путовању Њихових Величанства на Рудник. Остало је само да се одреди време поласка. У договору са окружним начелником, утврђена је маршута редом, којим је предузето путовање идуће године (Крушевац, Краљево, Студеница, Чачак, Пожега, Ужице, Добриње, Горњи Милановац, Враћевшница, Крагујевац).

Умесност овог путовања у политичком смислу, утврђује следећа важна околност.

Дванаестог августа Његово је Величанство Руски Цар, примио у нарочитој аудијенцији Краљевог изасланика генерала Јована Мишковића, са пуковником Христићем отправником послова у нашем Посланству. Том је приликом благоволео Император изјавити, *да је са великим задовољством примио вест о женидби Његовог Величанства Краља, и да се нада, да ће она донети Србији поредак и спокојство, као што се већ и опажа.* Желео је знати, где се сада бави Његово Величанство Господар, додавши *да се нада, да ће извесно Њихова Величанства предузети пут, како би народ видео своју Краљицу.* Генерал је одговорио, да су Њихова Величанства већ решена да путују, и саопштио је програм пута. Цар је на то рекао да му је мило, што Мишковића види као ванредног Краљевог изасланика, и благоволео га је одликовати орденом Ане првог степена.

После Краљевог обећања и утврђеног распореда, није дакле могло бити никакве сумње о намереном путовању.

Двадесет петог августа, у министарској седници на летњиковцу у Смедереву, Краљ саопшти влади, да је по Краљичиној жељи дозвао др. Колеа лекара из Француске, одличног гинеколога; и да је овај, прегледавши Краљицу, констатовао да је доиста под бременом

Вест је саслушана без изненађења; и само је заинтересовала министарство у већој мери, стручном извесношћу о Краљичиној трудноћи, која се у народу већ била рашчула другим путем.

При образовању министарства, није била за ме решава побуда Краљичина трудноћа; али сам ипак веровао да то стање постоји.

— Краљ је изјављивао своје симпатије према Госпођи Драги таквим речима, да сам тада у извршеној веридби јасно видео, само испуњење родитељске дужности према зачетку, чије је стање ваљало легалисати браком.

— Тако се оцењивала ствар и у дворским круговима, по Краљевој хитњи да се венчање сврши у што краћем року.

— Приликом манифестације Београдске Општине (15. јула), и при пријему народних депутација у Топчидеру (17. јула), Краљ је у отпоздравним беседама пропраћао поједине фразе провидном тенденцијом да наговести извесност престолонаследника. На његове понављане речи *да женидбом осигурава престо,* народ је тада бурно одговарао *„Живели Краљ и Краљица! До године принц!“*

— Том је приликом у Топчидеру Краљица изгледала доста бледа и повучена, и целом је физијономијом и телесном представом допуњавала значење Краљевих речи. То је дало повода председнику Народне Скупштине г. Несторовићу, да ми шане како му се чини да ћемо скоро имати и крштење. И сам сам тако мислио.

— Краљ је у једној прилици и пред официрима изјавио, да је његова женидба последица дужности, *јер није рад да буде чедоубица.*

— Остављам на страну оцене београдских госпођа, које су налазиле, да је Краљица тада била већ у четвртом месецу трудноће.

По свему наведеном, министарство је веровало у Краљичину бременост и без овог стручног прегледа.

По саопштењу ове важне вести, Краљ ме замоли да објавим у *Српским Новинама*, да се њихово путовање одлаже за идућу годину, по савету лекара, због Краљичине трудноће. Захтев је спадао у делокруг званичних послова, које треба вршити са извесношћу, и зато сам по дужности замолио за објашњење, да ли је др. Коле утврдио своје мњење писменом сведоџбом.

Питање је Краља зачудило, управо изненадили; али ја одговорим да је овај документ безусловно потребан, пошто се тражена званична обзнана везује за важни догађај, од кога народ очекује принца или принцезу.

После четврт часа, имали смо у рукама писмену сведоџбу. Њена је садржина позната, по доцнијим претресима у јавности, кад се сазнало да не постоји трудноћа.

На основу ове сведоџбе, одмах напишем следећу обзнану, штампану у броју 192. *Српских Новина* од 26. августа 1900. године:

„*По налогу Његовог Величанства Краља објављује се, да се заказано путовање Њихових Величанстава по унутрашњости Србије, одлаже за идућу годину, због благословеног стања, у коме се налази Њено Величанство Краљица, по констатовању стручних лекара. Из канцеларије Председника министарског Савета. ПМ.Бр. 278. Београд. 25. августа 1900. године*“.

Затим је јављено и окружном начелнику, да Краљ и Краљица не могу доћи на Рудник, са навађеног разлога; а ако Округ жели да преда дворац ове године, Краљ ће послати за пријем нарочитог изасланика. Народ одушевљено прими вест о Краљичиној трудноћи на збору, и изјави да предају дворца одлаже до доласка Њихових Величанства идуће године.

Двадесет трећег септембра 1900. године у подне, врате се Њихова Величанства из Смедерева у Београд на паробриду Српског Бродарског Друштва „*Цар Никола*“. У званичном је извешћу њихов долазак у престоницу, пропраћен овим речима „Због благословеног стања Узвишене Владарке, које је налагало особите обзире, за пристан брода изабрано је било место на Чукарици, преко од Краљева купатила, одакле до Краљева Двора води пут од макадама, ванредно удобан за вожњу“[1]

Овим је скинуто било с дневног реда, питање о путовању Њихових Величанстава по Србији.

Од тога је тренутка добила Краљичина трудноћа политички карахтер. До обзнане, у мојим је беседама изјављивана жеља „да Бог дарује дому Великих Обреновића подмладак, на срећу и задовољство Српског народа“. После обзнане, већ сам о Краљевом имендану (30. августа 1900. године) могао изрећи „да Краљев Дом данас краси Њено Величанство Краљица у благословеном стању, које обећава Родитељима мило чедо, заслужној династији Обреновића дичан подмладак, а Српском народу сваку срећу и напредак.“

У следећој тачци престоне беседе од 30. децембра 1900. године, при отварању Народне Скупштине у Нишу, Краљичина је трудноћа наглашена разговетно, као догађај опште народне радости. Краљ је рекао „*Са радошћу вам драги посланици могу објавити, јер ће та вест бити и ваша радост, да овоме мом делу (венчању), није изостао благослов Божији. Њено Величанство Краљица, налази се у благословеном стању*“.

У својој адреси Народна је Скупштина одговорила, *да је испуњена неизмерном радошћу, што је Господ Бог благословио Краљев брак, те ће народ Срп-*

1 Српске Новине, број 215.

ДОДАТАК.

ски доживети онај најсрећнији дан, који ће му зајамчити трајност и подмладак династије.

Овим је добила Краљичина трудноћа најширу политичку обзнану у земљи и на страни. Од тога је момента било тешко одолети, да се народ превремено не излаже трошку разним поклонима, за будућег престолонаследника. Два су Округа засебно спремили један исти подарак — скупоцене колевке.

У званичном констатовању порођаја владарке, има министарство своје нарочито место. Да ме не би догађај затекао неспремна, већ сам се првих дана марта идуће године, упознавао са нужним податцима. У тој сам цељи прочитао и дотични број *Српских Новина*, о рођењу владајућег Краља.

Млади се Краљ веома зачудио, сазнавши из мојих објашњења за поједине формалности, потребне за званичну обзнану очекиваног његовог првенчета. Ни онда кад сам тражио Колеову писмену сведоџбу, а ни овом приликом, нисам могао у Краљевом чуђену да приметим знак нерасположења, што се мојим званичним мешањем можда квари каква удешена намера. То не тврдим ни данас после искључене трудноће, јер је Краљ безусловно веровао својој суђеници. У оба сам случаја сматрао Краљево изненађење као последицу неискуства и неразумевања надлежне процедуре.[1]

После двадесетог марта 1901. године, остало је Вујићевој влади у наслеђе, да прати даљи развитак овог судбоносног догађаја.

* * *

После мојих убедљивих навода о првој званичној обзнани Краљичине трудноће, није потребно да се до-

1. Краљеву заблуду правдају привидни знаци трудноће, по сведочанству Императорско-лекарске комисије, које је признато као ауторитативно мњењем многих гинеколога и медецинских научара светског гласа. За уверење ваља прочитати извешћа у броју 128. и 129. Малог Журнала од 1901. године

казује: да се то стање, дотле приватно разглашавано из самог Двора, није могло ни званично да таји, кад је већ дошло на тапет државне оцене. Краљ је захтевао у министарској седници званичну обзнану о одлагању пута по Србији — *због Краљичине трудноће*, и то је извршено, пошто је бременост константована лекарском сведоџбом. О сузбијању Краљевог захтева, није тада могло бити речи, јер се није ни замишљао противан догађај. На тој, једино разумној основи, губи важност доцнија изјава Младог Краља као да је „Аца Јовановић" крив за званичну обзнану Краљичине *трудноће*, што није са друговима умеравао његову бујност и идеалисање у предлагању обзнане и т. д. Помињем ову епизоду ради исцрпности ствари, према белешци Пере Тодоровића у његовом *Огледалу*. Лично мени, није Краљ о томе ништа говорио, нити ми је кадгод што пребацивао.

ДОДАТАК.

А.

РОДОСЛОВ КРАЉИЦЕ ДРАГЕ

Краљица Драга припада по мушкој лози одличној српској породици Луњевице; а по женској, исто тако славној и јуначној лози Чарапића. Њен дед по оцу Никола Милићевић, прозвани „Луњевица“ по селу у коме је рођен, у времену првог устанка био је виђен и веома богат трговац. Учествовао је са својим Рудничанима у ратовима за ослобођење под Карађорђем, и јуначки се држао у последњем очајном боју код Засавице на Равњу; али је његова нарочита заслуга у томе, што је новцем помагао ствар устанка и набављао ратне потребе. Његовим се настојавањем оженио Милош Обреновић са Љубицом, којој је он био ручни девер.

У 1813. години, по паду Србије, Милош Обреновић и Луњевица договорно одбију салетање војводе Јакова Ненадовића да се уклоне преко, и остану код својих кућа да деле судбину са народом. Затим је Луњевица први отпочео преговоре са везиром Куршид-пашом (или Ружди-пашом), о умирењу народа и предаји војвода Милоша Обреновића, Лазара Мутапа, Милоша Дринчића и осталих. Мисао о другом устанку Милош

је поверио само Луњевици, и ушао је у овај вел
народни посао охрабрен његовим разлозима и обе
њима. Године 1815. био је на збору код Такова м
војводама, кад је војвода Милош изабран за вођа, и
клонио је народу пуне бисаге талира за прве ра
потребе. У истој години у боју на Чачку, Луњев
је у свом шанцу на Трбушанима имао нарочиту че
и први је са својим људима напао Турке. Пре
почетог боја, кад је Ћаја - бег запалио Мојсињ
цркву, Луњевица је повикао „Страдај мајко наша
свирепства азијатског, но ако Бог благослови о
очајни устанак за веру и слободу, другу ћу нов
велелепнију о мом трошку начинити на истом мест
И потпуно је одржао реч.[1]

У свима народним пословима, одликовао се Лу
вица као частан и енергичан човек. Умро је 1842.
дине у чину мајора, као председник Окружног Рудн
ког Суда у пенсији. Био је ожењен Ђурђијом кер
Танасија Чарапића, који је постао војвода грочанс
војсци после јуначке смрти старијег брата Васе Ча
пића (о Светом Андрији 1806. године при јуришу на б
градску Стамбол-Капију). Танасије се као војвода
ликовао у бојевима на Делиграду, Малајници и Бањи
најпосле је 11. августа 1810. године изгубио глав
боју код Прахова на Дунаву, нападајући турска утврђе

Краљичин отац Панта, син Николе Луњевице, био
дуго времена на најважнијим местима државне админ
трације, као велики полицијски чиновник; и као од
Обреновићевац, био је један од најенергичнији управ
чиновника, са ретком популарности у местима, где
бавио са службом.

Краљица је Драга била удата за Светозара Маш
рударског инжињера, и није имала деце. Њена

---

1 Живот и радња заслужних Срба — од Стојана Обрадо

аћа брата Никола и Никодије били су српски офира, и побијени су исте ноћи кад су Краљ и Она избили главе. Остале су у животу старија јој сестра)истина која је удата, и две млађе сестре девојке урђина, и Анка; и све три данас живе ван Србије.

Лоза Чарапића.

Иван и Јован браћа Чарапићи из Белог Потока округу Београдском.

I. ***Иванови синови***:

а. *Сава*. Умро у дубокој старости у свом селу, и ıао је синове *Ђурђа* и *Петра*, од којих је први понуо у *Чарапића Буни* 1826. године.

б. *Војвода Васа*. Имао је два сина *Илију* и *Пан- ɪлију*, и две кћери *Јоку* и *Јелу*. Илија је постао војда од 18. година, и стајао је под командом Мутаповом. њим је била Стаменка кћи Карађорђева. Умро је у ограду 21. априла 1842. године без подтомака.

в. *Војвода Танасије*. Оставио два сина *Ђорђа* подјводу у првом устанку и *Марка*, су погинули у *Чапића Буни*; и четири кћери: *Јеку* удату у Болечу, *ɪрту* у Иванчи, *Ђурђију* у Луњевици, (бабу Кра ıчину по оцу), и *Петрију* (посмрче) у Рипњу.

II. ***Јован*** је имао синове *Марка* и *Маринка*, од којих Марко погинуо од Турака у зиму пред устанак.

Од оба родоначелника има потомака у Белом Поку, Болечу и Рипњу.

Лоза Луњевице.

Никола Милићевић Луњевица женио се четири пута. 'ећу је жену одагнао.

Његови синови од прве жене рано су помрли. Са

другом је женом Милосавом имао четири кћери и три сина. Надживео га је само син *Милић*, који је умро у Пожези као срески начелник. Милићев је син био *Милан Луњевица*, бивши помоћник окружног начелства у пензији, од кога су данас у животу кћери Јованка Анка, Милица и Јелица, и син *Владимир Луњевица* Живе у Горњем Милановцу.

Четврта је жена Луњевичина била *Ђурђија*, ћерка војводе Грочанског Танасија Чарапића. Рођена је у Белом Потоку 1804. године. Први је пут била удата за покојног Рисантијевића трговца из Крагујевца, са којим је имала само једног сина који је врло млад умро Њу је у Крагујевцу запазила Књагиња Љубица због пош-тења, вредноће и скромности, а како је била од врло угледне породице Чарапића, насочи је своме деверу Николи Милићевићу Луњевици, за жену. Ђурђија је умрла у селу Луњевици 4. децембра 1881. године, а сахрањена је у порта манастира Вујна, с десне стране олтара.

Никола и Ђурђија имали су петоро деце:

— *Димитрија*, умро као дете од 2—3. године.

— *Јелену* (Лену), удову покојног Стојка Павловића пуковника, којој сам захвалан на овим податцима;

— *Илију*, који је умро врло млад као писар у Крагујевцу;

— *Марију*, која је умрла у трећој години. И

— *Панту*, оца покојне Краљице Драге.

Рођени брат Николе Луњевице *Милић*, погинуо је на Јагодини у првом устанку, оставивши једно женско дете, које је у селу Луњевици (у Јагличића кућу) удомио стриц Никола.

Осем тога имао је Луњевица и два брата од стричева: *Сретена* (Среју) и *Павла* (Пају) Унуци и праун

нуци њихови — Пајовићи и Срејовићи — живе и данас у селу Луњевици.

Овим се исправља ранији погрешан навод, да Краљица Драга по женској води порекло од војводе Васе Чарапића.

Б.

ПОЛИТИЧКЕ ЈУДЕ[1]

I.

Два покварена створа, два човека без срца и карахтера, две животиње у људском облику — Цинцарин Ипократ самозвани *Владан* и Евређин Шаунгел прекрштени *Вукашин,* по несрећи некадашњи министри Обреновића и иницијатори Иванданског атентата, избегавани од пријатеља који не воле издају и крв, и презрени од свију поштених људи који их се гаде, покушавају да се, извртањем факата прошлости, додворе новом стању, и тим начином опет дођу до старих масних положаја.

Удружило се цинцарско безочно оштроумље са шпекуланством неморалног Евређина, и средства се не бирају. Ти насртљиви црни гаврани, облећу данас око још неохлађених лешева својих господара, и нападајући

[1] Чланцима, који следују под овим насловом, претходи моје писмо у Правди од 23. јуна 1905. године, упућено Вукашину Ј. Петровићу. са позивом: да се изјасни о памфлетским податцима под насловом »Из Дневника г. Вукашина Петровића«, које је Владан употребио у својој књизи »Крај Обреновића«. Вукашин није одговорио, и зато сам своје чланке наменио обојици — Вукашину и Владану.

алапљиво поштене људе, скрнаве спомен мученика гадним измишљотинама.

Владан Ђорђевић, који се први бацио каменом на Обреновиће, а тиме на се навукао једнодушну осуду српске штампе и сваког поштеног Србина; *он*, који је од живих Обреновића вукао само велике користи, гледа да ћари штогод и на њима мртвим. Од трагичне смрти Крања Александра и Краљице Драге, направио тај неваљалац сатиричан роман са изврнутим фактима и измишљеним анегдотама, и све проткао вапарским њему својственим шејтанлуком. Удесио излажење свезака, претплату, рабат, прештампавање у нашим и страним листовима у краћем и ширем обиму и т. д. читава трговина! И за мало се сав тај шљам није појавио опет у облику какве „Отаџбине“, само да презриво држање паметних људи према дрском и сулудом покушају непоштене фабрикације, није наговестило колико је смешно да се и даље везује реч *Отаџбина* за име издајника Владана.

Да успех буде сигурнији, умео је Цинцарин као доктор целокупног свагатарства, да објасни Евреjину користи од заједничког рада, и замолио га је да му уступи на самосталну прераду и употребу *своје књижевно ђубре,* под насловом „Из дневника г. Вукашина Петровића“. Погодба је свршена на задовољство оба компањона. Поделиће се братски добит од књига; а кад се једном ипак дође до министарских столица, и диспозициони фонд и општа државна каса, са свима принадлежностима „савесног руковања“, биће опет на заједничком располагању њих обојице, најпоштенијих људи у Србији . . . . .

Тако удружени Владан и Вукашин, покушавају да се представе као политички мученици, и жртве брака Краља Александра и Краљице Драге, чему су тобож они били одлучни противници. Зна се међутим, да је

одмах по венчању први од њих, као познати Ђалов, причао на сва уста по Бечу и овде, *како би и сам извршио то венчање, само да је знао да ће ствар тако лако проћи*. Бедник! Као да би народ дозволио, да се такав свечани акат, као што је венчање његова Краља, изврши под управом Иванданских крволока; или, као да би у том случају успех био истоветан, са успехом који се постиже сарадњом поштених људи, уз одушевљење целог народа?![1] Други је ортак имао и ретку срећу, да одмах улагивањем Краљу и Краљици, показјава своје „чврсто и непоколебиво мишљење о њиховом неморалном браку“, дајући доказа своје најдубље оданости и најпонизнијим писмима и свадбеним поклонима.

Маните се, подлаци, ћоравих извијања и којекаквих лагарија; јер сте из десперата за изгубљеним комадом са дворске трпезе, толико зашашавили, да сте одавно постали смешни, ма о чему говорили. Народ зна врло добро, зашто ви нисте извршили венчање Краљевског пара. То вам је најмање забрањивао патриотизам; јер је једном *Ипократу* и једном *Шауенгелу*, Србија patria таман толико, колико каквом Србину Јањина или Палестина. Просто на просто, *ви нисте смели да венчате Краља Александра*, зато што сте били као и увек кукавице и бојали се за своје луде главе, стојећи између две ватре — претње Краља Милана и народног нерасположења према вама. Међутим и ако вам је та част измакла из шака, да није било двадесет деветог маја 1903. године, ми би и данас имали прилике да гледамо са одвратношћу, како се обојица дубоко клањате Краљу

1 »Да је Владан са друговима пристао на женидбу, све би остало по старом. Радикали би још и даље вукли окове, народ би још једнако трпео насиља полицијска, Србија би продужила да будеругло светско«. (*Задатак радикалне странке* стр. 9.

Александру и Краљици Драги, и понизно им љубите руке.

. Не хвалите се, дакле, опирањем делу које никад није могло бити ваше, и не стрепите за другога од уображене одговорности *за венчање.* Сами берите кожу на шиљак, од једино могуће истинске одговорности *због куплерског спаривања Краља Александра и Драге, по вашим салонима и виноградима; због несметане веридбе њихове, и штампања прогласа о томе, чиме је венчање једино и омогућено.*

Милосрђе налаже да вас мало пустим да одахнете после првог туцања у главу, како би доцније могли издржати и остатак заслужене казне. У следећем разлагању, имам посла више са објективним подацима догађаја од осмог јула 1900. године, него са вашом прљавом прошлошћу.

II.

У удешеном „Дневнику“ Вукашина Петровића стоји, како је он, подневши оставку министарства, „у наступу једног, саркастичког разположења“ предложио за председника министарства мене, и именовао извесне личности за министре; па је Краљ, ђаја зачуђен овом кандидацијом, назвао мене „кретеном“ и бацио листу на патос, али је вели ипак по његовој „саркастичној кандидацији“, поверено било *Алекси Слово Јовановићу* образовање новог министарства и т. д. и т. д. Све лаж до лажи.

Оставка Михаила Поповића министра финансија у мом а затим у Вујићевом кабинету, нотирана је била у броју 63. *Српске Заставе* од 1902. године, напоменом: да је и последњи остатак бившег Јовановићевог министарства отишао, пошто је показао све што зна и уме у *политичком животу*; да Поповић дуго неће бити за-

борављен, и по неким стварима увек ће се помињати његово име; и да се његовом оставком не прекида одговорност, јер је он из онога друштва, које ће тек имати да полаже рачуне о свом раду и т. д. Претња је поновљена у 71. броју истог листа, провидном алузиом да се омаловажи Краљев брак са Госпођом Драгом. *Мале Новине* од 10. априла исте године, објаве Заставину намеру као недостојну и непатриотску, нагласивши да Јовановићев кабинет не може одговарати ни због тога, што су и Јовановић и Лаза Поповић бивши министар унутрашњих дела, ушли у кабинет од 12. јула 1900. године, *поглавито по препоруци Јована Авакумовића директора Српске Заставе.*

На Велики Четвртак однесем уредништву *Малих Новина* исправку, у којој је стајало да нисам дошао на министарску столицу *по препоруци Авакумовића*, него је при образовању мога кабинета и он улазио у извесну комбинацију *по мојој молби*. Позвао сам се на самог Авакумовића и Симу Несторовића председника Народне Скупштине, да својом сведоџбом опровргну моје речи, ако не говорим истину. Уредник ми Пера рече, да се исправка може штампати тек по Ускрсу због нагомиланог посла, додавши да му се чини да јој и нема места: прво, што је извештен *са меродавне стране*, да ме је доиста Авакумовић препоручио за министра председника; и друго, што му се чини да је све једно за саму ствар, и часно за обојицу „препоручио Јоца Ацу или Аца Јоцу“. Одбијање тако незнатне услуге, која по новинарској дужности треба да се врши предусретљиво и брзо, изгледало ми је загонетно. Пошто нисам био сагласан са Периним објашњењем, оставим му исправку с молбом да је ускоро штампа. Он обећа.

Сутра дан око три часа по подне, добијем позив да дођем у Двор у пет и по часова. У предсобљу застанем поменутог г. Михаила Поповића, који је дошао

да се јави Краљу, полазећи са породицом у Оршаву, где му је таст Краљевски почасни конзул. Краљ ме одмах прими. У току разговора представи ми своју и Краљичину жељу, да сутра са женом будемо њихови гости о ручку, на чему се одмах захвалим, због Ускршњих празника. Затим Краљ рече да ме је позвао и у тој намери, да ме обавести о Перином чланку „Доле Образину", који је вели на свом месту, и настави: „Нападања г. Јовановићу у *Српској Застави,* директ су наперена против мене и Краљице. Зна се, да ваш бивши кабинет, као исправан у сваком погледу, нема зашта да одговара ни Народној Скупштини ни Суду ни јавном мњењу; него незадовољници могу да жале на вас, само за обрт државне политике, услед нашег брака. Ко виче на вас и ваше другове, чини то из шпекулантских побуда, због неостварених жеља које су пресечене новим стањем ствари. Хоћу г. Јовановићу, да будем на чисто држањем пријатеља око *Српске Заставе.* Периним је чланком њен шеф-редактор г. Авакумовић стављен пред озбиљну алтернативу: или да се изјасни да ваш кабинет није дошао на управу земље његовом препоруком; или да опорече садржину неодмерених *Заставиних* чланака. Нека бира!"

Као објашњење Периног уздржљивог поступања у ствари моје исправке, Краљева ме је реч изненадила нетачном садржином. Приметим, да ми је управа земље поверена његовим договором са двојицом мојих пријатеља, као што су ми о том причали он сам, моји пријатељи и генерал Димитрије Цинцармарковић. „Тако је рече Краљ, али вас је и Авакумовић доцније препоручивао." Опоменем Краља, да сам примио министарство ноћу између 9. и 10. јула 1900. године, под условом да се најпре понуди г. Авакумовић, који је тада био у Шапцу; и да сам дефинитивно постао председник кабинета тек ноћу између 11. и 12 јула исте године, кад

се г. Авакумовић извинио. Изјавим, да уважавам Авакумовића пријатељство, и да ћу зато одустати од исправке, ако Краљ под препоруком разуме настојавање Авакумовића и Симе Несторовића председника Народне Скупштине, да ја прихватим министарство. У том смислу има свој део заслуге и г. Димитрије Маринковић, који је такође потпомагао моју кандидацију, пошто је сам одбио образовање кабинета због слабог здравља. „Па тако и јесте у ствари г. Јовановићу, рече Краљ, али да се задржимо на г. Авакумовићу. Сећате се, да је он до краја присуствовао образовању вашег кабинета, ноћу између 11. и 12. јула; и да је по његовој жељи постао министар унутрашњих дела његов зет Лаза Поповић, против кога нисмо имали ништа ни ја ни ви, јер је поштен човек и способан чиновник, али на кога ми дотле нисмо ни мислили. Кад је тако у ствари, Авакумовић је постао солидаран са догађајем избора министарства, и нема права да у својим новинама упућује којекакве неосноване претње вашем кабинету. Противно поступање нема оправданог основа. Молим вас господине Јовановићу да одустанете од исправке, јер је Пера написао чланак по мојој жељи и мојим информацијама.“ Попустим и тргнем исправку. На растанку Краљ нас позва на ручак, у уторак по Ускрсу. Перин су чланак нотирали домаћи листови, али је *Српска Застава* мудро оћутала.

Изложеним је податцима јасно доказано, да су ме препоручили Краљу, за председника министарства, најпре г. г. Настас Антоновић и Душан Спасић, моји доцнији другови у кабинету; да су моју кандидацију потпомагали и г. г. Димитрије Маринковић и Јован Авакумовић; да ју је Краљ примио врло радо и са највећим поверењем, уважавајући моју спрему и савесност; да сам ноћу између 9. и 10. јула 1900. године, примио *портфељ председника* министарства најпре условно (да

се прво понуди г. Авакумовић, а затим ноћу између 11. и 12, истог месеца и дефинитивно, по наваљивању Краља г. Авакумовића и г. Симе Несторовића. Безобразни Вукашин Петровић, који се одавно дави у сарcастичним и дилиричним наступима, острањен од саветовања у овој комбинацији, нити је био надлежан да ме препоручи, нити је имао способности за то; а најмање да је пожелео, да ја икад дођем на највише место државне управе. Његов разговор са Краљем о мени, у податцима још безобразнијег Владана, сасвим је лажан. Реч „кретен" коју те две положаре недостојно трпају у уста мртвом Краљу Александру, да би мене нагрдили и омаловажили, изазива презирање поштених људи, и враћа се на њих саме, као њихова измишљотина.

Колико је истине у Вукашиновој тврдњи о поменутом разговору са Краљем, види се и по томе, што наводи да је он деветог јула 1900. године у 7. часова у вече предложио Краљу моје министарство, и тада је вели, међу осталима именовао за ресорне министре г. г. Настаса Антоновића и Душана Спасића; а међутим су ова господа, по г. Настасовој белешци, одазвана била у Двор истог дана, *још око десет и по часова пре подне*, ради договора о саставу министарства, били код Краља до 11. и по часова, затим око четири и по часа по подне опет отишли у Двор, где сам их и затекао.

III.

У опште у поменутом ортачком „Дневнику" нема ни једне паметне. Писац се губи у опису беспослица, и највећи део свог службеног задатка у важним политичким моментима, проводи у ручковима вечерама и пијћу, које га и у сан баца, да га сам Краљ мора да буди. Уверава Краља о свом пријатељству, а затим „*философски*" *разјашњава* како између поданика и Краља

не може бити правог пријатељства. Одбијајући Драгину кандидацију, Вукашин држи глупу и развучену придику Владанова концепта „о непорочности дјевице“, коју би требао Краљ да узме за невесту Неће да се закуне Краљу на чување тајне, зато што не верује иконама (?!), ни да заложи поштену реч поменом на свог покојног сина, јер то није патриотски ни државнички. Кад је потреба да се покаже мушко, тај се „демократа“ испрси пред Краља и каже му „то нећу“, или „ја Вас се не бојим“; што је врло природно, јер нигде по Дворовића и не постоје односи безусловног поштовања између владара и поданика, нити има каквих граница између њих у опхођењу и бирању речи. Смуца се по Двору са оставком „као Бела по пазару“; час је сам подноси, час је пружа Краљу преко појединих министара; и на послетку једну — и то знате ону коју је саставио Генчић а преписао Живан — предаје сам Краљу, који је прима тужним срцем, и на полеђини ставља берат о Владановом и Вукашиновом праву на враћање у министарство, кад захту интереси земље. Деветог јула чепа беспослен око Двора, договара се са генералом Цинцар-Марковићем да се узајамно бране од „напасне понуде“ да саставе министарство, и јасно Краљу разлаже како Цинцар-Марковић треба да остане на свом месту „јер ако је Краљу икад био потребан на челу војске командант, на кога се може ослонити, то му је потребан сада у овом тренутку.“ Већ једанаестог јула, и ако је дао оставку, покушава ђоја куражни Вукашин да придобије генерала Атанацковића, за намеру да протерају Краља и Драгу; и пита га да ли је кадар да ухапси истог препоручиваног генерала Цинцар-Марковић, и сам да узме команду над војском. Али је Атанацковић човек патриота, и неће војску да деморалисава и натоциљава на танак лед и т. д. и т. д.

Кажем, да лажима и будалаштинама „Дневника“ нема краја. Влада је од почетка била изгубила памет, и није ништа опрезно предузимала, да спречи Краљево верење и прокламацију. Министар Унутрашњих дела и Министар Грађевина, *и ако су йо Вукашинову уверавању ойишли у Драгин сйан, са намером да је йребаце йреко границе, нису йо ни йокушавали.* О мерама према Краљу, било је неког шашавог договора између појединих министара, али је извршењу намере оскудевала енергија и распоред. Ствар се губила у зазирању и страху. То се јасно види из следеће белешке г. Настаса Антоновића, који је то време био близак догађајима по служби, као што је напред наведено.

„Осмог јула 1900. године, око 1. часа по подне, допаде министар Генчић усплахирено, и зовнувши ме у канцеларију рече, да одмах позовем управника Бадемлића, па да му лично у његово име издам наредбу, да сместа опколи Двор жандармеријом, и да не пусти Краља да оде куд из Двора. Погледам га и запитам: „Зар баш такву наредбу?“; и кад он одговори потврђујући, понова запитам, хоћу ли је написати за његов потпис. Он одговори да нема када, и да није потребна писмена наредба, него да је извршим усмено онако како је казао. Затим се окрете и опет нагло оде некуда. Одмах телефоном потражим управника града Београда, али ми из Управе одговоре, да је мало час отишао кући на ручак. Пошаљем му писамце по жандарму, да сместа дође у министарство; и он се јави кроз десет минута узбуђен и наљућен са прекором, да му не дамо ни супу да поједе. Ја му се извиним врло хитном министровом наредбом, коју му и саопштим упутивши га да је одмах без одлагања изврши са жандармима. Стари полицајац Бадемлић, зачуђен наредбом, рече: „То је крупна ствар! Камо писмене наредбе са потписом ми-

нистра?“ Одговорим, да нема писмене наредбе, и да ми је министар Генчић наредио, да му лично издам усмену наредбу с тим да је одмах изврши. Бадемлић ми одговори „Сачувај Боже, да ћу ишта радити противу свога Краља, без надлежне писмене наредбе! Вашу усмену наребу не могу да извршим. Кажите слободно господину министру! У осталом шта ће им моја жандармерија, кад имају на расположењу војску, па нека са њом изврше своју намеру!“ На моје најозбиљније питање, Бадемлић понови да не може ништа предузимати по усменој поруци, него тражи писмену наредбу, и додаде „но и тада ако видим да је наредба незакона, учинићу примедбу; и ако је министар писмено понови, извршићу је на његову одговорност“. Одговорим „добро г. управниче, изволите ићи!“ Потражим министра на телефону, али га не беше ни код куће ни у винограду. Тек око три часа после подне нађем га телефоном у винограду. По саопштењу Бадемлићева одговора, он ми рече „*Ја сам издао наредбу, и шта ме се тиче хоће ли је Бадемлић извршити или не. Ја сам поднео оставку, и нисам више министар,*“ и оде са телефона. Око пет часова по подне, дознамо у министарству да је Краљ ишао Госпођи Драги Машин, верио се са њом и преко својих ађутаната поставио стражу на вратима њене куће .... Деветог јула прочитали смо у званичним новинама Краљеву прокламацију о његовој веридби. Министар није долазио у министарство. Бадемлић, инспектор Рајковић и ја, седећи у мојој канцеларији, чудили смо се што је влада пустила прокламацију. Сутра дан дознам, да је министар финансија Вукашин Петровић, као заступник министра председника, послао исту прокламацију Државној Штампарији, својеручном наредбом да се одмах штампа у *Српским Новинама* као званичном органу.“

IV.

И у Вукашинову „Дневнику", као и у Владановим подацима, Краљица је Драга описана као најгора жена и последња дроља. Свака линија кипти грдњом и омаловажавањем. Одвраћајући Краља од намераваног брака, Вукашин је (хајде да му верујемо) говорио против Драге дрско и опоро, као човек „који је одлучан да жртвује и свој живот, ако само тиме може да сачува свога владара од тога кобног корака." Ово његово самохвалисање у „Дневнику", казује ни више ни мање него вечно непријатељство и неодољиву мржњу према доцнијој Српској Краљици. Али је разлика између речи и дела, код непоштених људи Владанова и Вукашинова реда.

У августу 1900. године, добијем од Вукашина из Пирана писмо од 14. истог месеца, у коме ми прво јавља о свом здрављу; а затим ме пита да ли смо га пензионисали — у шта не верује према Краљевој речи у опроштајној аудијенцији; али, вели, и ако би смо то учинили, да се не ће љутити. Уверава ме, да *ич* не жуди за службом у опште а за министарством на посе, тврдећи да Краљ зна колико га је муке стало, докле га је у новембру 1898. године сломио да уђе у владу.[1] Моли ме да му се јавим макар са две речи, и на послетку додаје „Ако улучиш прилику изјави моје дубоко поштовање Господару (разуме се ако још уживам Његову милост) и Њеном Величанству Краљици Драги."

Одговорио сам му да не сумња у владареву благонаклоност, догод се буде налазио даље од Краљевих и Краљичиних непријатеља. Ускоро добијем од њега и ово друго писмо, које штампам дословно без икакве измене.

1 Истинољубиви Владан, у првој свесци своје погане књиге »Крај једне династије« каже, да се сав био заложио да Вукашин уђе у његов кабинет, још првим указом од 11. октобра 1897. године, па Краљ није дао

Порте Розе. 31. авг. 1900. године.

Драги Ацо!

Твоје драго ми писмо од 28. о. м. које јутрос примих, веома ме је обрадовало. Било ми је мило што сам у опште од тебе добио гласа; а још већма ме је обрадовало пријатељском садржином својом. То сам од тебе и очекивао. Није било ретко — а Њ. В. Краљ биће ми сведок — кад сам те узимао у заштиту и бранио од клеветања да си антидинастичар. Сада си ти у положају да мене сачуваш од клеветања. Из твојих пријатељских саопштења, садржаних у твом писму, видим да си и појмио своју другарску дужност, и учинио што си требао да учиниш.

Ја сам ти у мом првом писму рекао, да се не ћу љутити, ако ме ставите у пензију. Ја се и не љутим. Сада сам, после твога објашњења, чак и задовољан. Молим те да будеш добар уверити Њ. В. Краља, да се ја руководим начелом „Краљ Господар Александар I. пречи ми је од свега на свету“.

Кад се будемо видели, а и то ће надам се ускоро бити, поднећу ти и као пријатељу и као председнику Краљеве владе *доказа,* да нисам ни за тренутак заборавио ни на ово напред истакнуто начело, ни на моју дужност, као верни поданик Њ. В. Краља.

Молим те, драги Ацо, понови пред престолом Њ. В. Краља, нашег Господара, да може бити спокојан што се мене тиче. Он ме познаје врло добро; па зато смем да кажем, да ни сам не ће веровати, да ће ме икада видети у друштву Његових противника, или непријатеља Њеног Величанства Краљице Драге. Да пак не могу бити ни противник садашње владе, лежи јемство не само у личним односима мојим са тобом, него и у саставу владе у опште. Већи део чланова твог кабинета, ја сам кандидовао Њ. В. Краљу. И тога ће се, надам се, Краљ сетити. Па чак да није ни тако

ја бих био миран јер не желим више да̀ будем министар.

Не љутим се што подазреваш да сам болестан. Бога ми сам слаб. Ухваћен сам у крстима, а имам сем тога ужасне катаре у гркљану и у гуши.[1]

Ја ћу по савету лекара остати овде до 14. септембра. Где ћу после не знам; свакако негде, за кратко време на југ, да се аклиматишем. У хладноћу не смем, после садашњега кувања. Можда ће моје осуство многима да послужи и као доказ, да не спадам у ред људи који цркоше за влашћу.

Сада ћу да завршим ово, иначе дугачко писмо, с молбом да верујеш у моје другарство, и да примиш пуно пријатељских поздрава, од твога

Вукашина.

Мој адрес — Pirano. Hotel „Porte Rose“.

У трећем писму од 22. новембра 1900. године из Београда, моли ме Вукашин за заштиту од министра финансија, који га „узнемирује писмима па чак му прети и забранама“, за дела која је расправљао као министар. Каже, како сам му на нашем првом састанку рекао „докле сам ја на овом месту, тебе не ће ни глава заболети“; и скреће ми пажњу на то, да сам му 1887. године, као Касацијони судија, дао правду у сличној прилици, па се нада да у новом положају не ћу бити мање справедљив наспрам њега. Извињава се за досаду коју ми чини „јер га дужност другарског поштовања гони на овај корак“; и моли ме за дозволу да ме посети, ради ближег објашњења ствари.

Анализом тих писама, долазимо до следећег закључка о Вукашиновим намерама.

— Настојавао је свима силама, да обнови своје одношаје са Двором, и настави мешање у државне

---

1 Цртицама обележено место, тиче се наше другарске шале Ако Вукашин штампа моје писмо, видеће се садржина ствари; и ја ћу тада другом згодном приликом штампати цело његово писмо·

послове, ма и посредно као саветовац и тајни извршилац дворских намера. Своја уверавања о најдубљој оданости Краљу и Краљици, крунисао је свадбеним даром „гондолом љубави", једним столовним украсом који представља идилску проводњу на мору. Поклону је претходило одобрење, зна се преко кога, и спроводило га је најпонизније писмо, пуно честитања свадбеног догађаја и уверавања о великој преданости Дому Обреновића, и најдубљем и најискренијем поштовању Краља и Краљице.

Успех је наскоро био постигнут. Вукашин је почео да улази у Двор на обоја врата, и већ је сматран за моћна посредника у остварењу жеља и молаба, које су наилазиле на отпор код појединих министара. У писму једног његовог пријатеља грђен је министар председник, као тврдица који не ће ником ништа да учини.

— Старао се да отклони пензију, позивом на Краљево обећање у опроштајној аудиенцији. Из његове притворне равнодушности у том питању, провирује жеља за реактивирањем, по удварању које код људи какав је он и нема друге цељи. По повратку из Ниша после закључене Народне Скупштине, говорило се у Двору, како Вукашину треба дати место потпредседника у Државном Савету, као врло способном чиновнику у финансијским и царинским пословима, који се тамо расправљају; али Јовановићева влада није падала у искушење да прави указ у том смислу, знајући да би код поштена света наишао на опште неодобравање.

— Желео је да одржава другарске везе са мном, као председником министарства, из двојаког шпекуланског разлога: да му будем мост за задобијање и одржање симпатија у Двору, и заштита у његовој службеној одговорности, која му је свакодневно претила. У тој ме цељи опомиње трећим писмом на услугу, коју ми

је тобож учинио, бранећи ме од сумње да сам антидинастичар.[1]

Познато ми је било, да ме Краљ Милан није симпатисао, због самосталног вршења дужности и избегавања тешњих веза са Двором. Кад сам за његове владе, у врло младим годинама, изабран био за Касационог Судију, као први великом већином гласова, на званичној пријави рекао ми је Краљ Милан, да се ни мало није устезао да потпише указ, пошто сам *већ* изабран. Тако ме је предусрео и на подворењу, које сам му учинио по упућењу Младог Краља, кад сам био одликован Белим Орлом, изјављујући да сам декорисан *само* због књижевних заслуга. Искрено говорећи нисам ни ја њега волео (и ако сам иначе уважавао његов редак таленат и велику политичку увиђавност), због његове апсолутистичке владавине, и доцније због мешања у државне послове, поред владајућег Краља. У разним приликама називао ме је час прикривеним радикалцем, а час Карађорђевцем. Осем покојног Ристића, који ме је истински бранио од тих потвора, то знају и господа: др. Стојан Вељковић, Димитрије Маринковић, Љуба Каљевић, Живан Живановић и други. Читајући у *Браничу* мој чланак „Правда и управа за владе Турака“,[2] Краљ је Милан Црвеном писаљком подвлачио сваку реч о Карађорђевим заслугама, које сам по са-

---

[1] Интерпелацијом посланика Богољуба Тирића од 12. јануара 1901. године, дата је била прилика да се пред Народном Скупштином у Нишу објасни Вукашиново финансирање, по извесним сумњивим предметима; али су законе последице осујећене, наглим распуштањем Скупштине, због смрти Краља Милана. Са овм су у вези доцнији чланци у бр. 51. 75. и 100 Дневника од 1902. године, о рђавом финансирању Ђорђевићеве владе.

Нема сумње, да би истим путем покренуто било у Народној Скупштини и питање о Владановој одговорности, за несавесно руковање кредитом на достојније заступање државних интереса, у ресору министра иностраних дела, са обзиром на званично извешће у броју 196. Српских Новина од 1900 године. Већ се у народу и штампи почело замерати Краљу и влади, што се ништа не предузима, да се он доведе на оптуженичку клупу.

2. Бранич број 10. од 1899. године.

јашњења; него кад се већ чини питање, онда кажем да под забраном мешања у политику, треба разумети избегавање свега, што повлачи сумњу да неко ради против Краља, или владе, или против земаљског поретка и т. д.

— Добро господине председниче, али да ли ја могу примати посете страних посланика, и састајати се са друговима из свог бившег министарства?

— Разуме се да можете! Као бивши шеф владе, ви сте без сумње стекли лична познанства, са представницима страних дворова; и ако желите, можете их одржавати као приватан човек. Ваше везе са друговима и пријатељима не ће бити подазриве, догод се ваши разговори и договори крећу у границама дружбених општења, без намере да се ма у чему напакости било Краљу било влади. Ако ваша кућа постане легло незадовољника, полиција ће имати будно око и на вас и на ваше пријатеље.

Владан рече да се то не ће десити, и настави:

— Ја не знам господине председниче, шта сам згрешио Богу и Господару, те ме Господар мрзи напада и говори да сам заслужио чак да висим о дворском кестену. Нисам ништа радио против Њега и Краљице Драге; а о њиховој веридби десио сам се на страни, послом којим ми је Он сам поверио. У делима, која је предузимала моја влада у овом питању, немам никаквог непосредног учешћа; и по правом рачуну ја нисам ни дао оставку на свој бивши положај, него су то учинили и у моје име моји другови. Ја сам верен поданик и искрени пријатељ Његовог Величанства Краља и Краљице Драге, и не дајем повода гањању.

Кад је Владан изјавио „да по правом рачуну није ни дао оставку на свој бивши положај,“ дође ми смешно, јер ми је тим било објашњено, зашто је у бројевима *Малих Новина* од 11. и 13. јула 1900. године

доказивано, да на оставци министарства није потписан др. Владан Ђорђевић, нити је он дао свој пристанак на то, већ је само известио своје другове да одлази у Париз, и саопштио им своју адресу *„и према томе да он још није демисионирао.“*

Затим ме је Владан уверавао, о својој личној и традиционално-породичној оданости Династији Обреновића, са толико много речи и празног доказивања, да сам једва дочекао кад је прешао на разговор о својим синовима, који су служили у мом министарству. У том питању, ми смо стајали један према другом као родитељи, који се озбиљски брину за своју децу, и са највећом искреношћу говорили смо о тешкоћама својих дужности у породици. Ја сам му дао тврду реч, да ћу заштићавати његове синове, и одржао сам је и онда, кад сам морао да смањујем буџет министарства, у интересу штедње. Један је био преведен у просвету, а други у финансију.

На растанку рече ми Владан, да засад нема могућности да лично Његовом Величанству Краљу и Краљици Драги, представи уверења о свом најискренијем и најдубљем поштовању; и замоли ме да ја то учиним, пошто није заслужио ни прекор, а то ли гањање у ствари Краљеве женидбе. Обећао сам посредовање.

Кад сам доцније у засебним посетама саопштио наш разговор Вукашину и г. Живану Живановићу бившим Владановим друговима, они су се смејали његовом удварању. Као да су се договорили, г. Живан је рекао са презрењем „Цинцарин је то“; а Вукашин га је назвао истим расположењем „Цинцарским шеретом.“[1]

---

1 После 29 маја 1903. године Владан се безочно хвали, да је по смрти Краља Милана „и фијаска који су радикали претрпели“, могао сваког тренутка кад год је хтео постати председник министарства у Србији, под истим Александром и Драгом које је презирао. По каквим заслугама? На каквом политичком разлогу? Којим путевима?! Стављам ова питања са уверењем, да полтронима увек стоје на расположењу само разни начини удварања....

Безобразни Владан није одржао реч. Његова је дружба са појединим незадовољцима, била повод да се нањ' припази. Једнога дана дознам, да је у Владановом присуству рекао један од његових бивших министара „наплатићемо се ми са њима (т. ј са мном и са мојим друговима) кад дође наше време“. Такво је понашање искључавало сваке обзире. Наредим секретару (јер сам хитао у Двор) да у моје име замоли г. Владана, да ме посети после подне у три часа. Био је тачан. Улазећи у мој кабинет са позивом у руци, започео је разговор театралним афектирањем овако „Дошао сам, господине председниче, по вашем позиву који је потписао један од нижих чиновника министарства!“ Одговорим да је добро учинио што се одазвао позиву, а и иначе је био дужан да дође и у случају, да је позив потписао још нижи чиновник министарства, кад се то чини у име министра-председника и по његовој наредби. Понудим му столицу и наставим:

— Ви ме господине ничим нисте обвезали за време свог министровања; на против чинили сте ми извесне неповољности које се не заборављају. Ваша је влада хтела, да ми насилно одузме место председавајућег у другом одељењу Касацијоног Суда, које ми је одликовање припадало по закону; и одустали сте од намере тек после моје категоричке изјаве: да га не уступам добровољно, и да ћу га бранити и усмено и писмено законим средствима. Доказ се о томе налази у архиви Министарства Правде. Навео сам и други случај кад је он мом брату, тобож по препоруци Краља Милана који тада није био на влади, одузео уредништво *Срйских Новина*, и предао га своме брату. Реч, коју је Владан изговорио у овој прилици старом професору, толико је гадна да је не могу ставити на хартију. „Те се увреде лако не заборављају г. Ђорђевићу, продужим даље, али сам ја према вама био племенит и великодушан. Примио сам вас први

пут предусретљиво, поштујући у вама свога претходника; блажио сам вашу тугу због владареве немилости; и обећао сам да заштићујем ваше синове, што чиним и данас. Чиме ми се ви одужујете? Тиме, што око себе прибирате незадовољнике, и дозвољавате да се прети мени и мојим друговима. Знајте да се не бојим ваше „будуће силе“, онако исто као што се нисам бојао ни ваше прошлости, али упамтите добро ово: досада сте имали посла са питомим председником министарства, а одсада ћете имати додира само са полицајом, којој је је издана наредба да вас има на оку. Узмите се на ум г. Ђорђевићу, и не правите себи незгоде из обести!“

Моје су га речи пренеразиле. Несмејући да поreче доставу у основи, промуцао је: „Ја то нисам рекао; а ако је ко други он нека и одговара!“ Затим се по мојој наредби удалио. У ходнику је срео министра правде и рекао му је: „За Бога г. Настасе, реците г. председнику да ме не напада! Ви сте паметни људи, и немојте запливати у воде Обреновића. Они су незахвални према својим министрима!“

Само су једне београдске новине нотирале овај догађај, као јачи сукоб између новог и старог министра-председника. Владан га је најпре површно додирнуо у чланку „Последњи Обреновић“, али као и увек лаже и увеличава, као да сам му тада претио чак и *Карабурмом*, што није било. Лудорије, којима он доцније пропраћа и изопачава ствар, у својој књизи о пропасти Династије Обреновића, удешене су после моје публикације у броју 162. *Правде* од 1905. године.

Наскоро је Владан напустио Београд и отишао у „добровољно изгнанство“, да денунцира земљу у којој је децу изродио, и мути по Бечу, злоупотребљујући своје интимне односе са Краљем Миланом, који ни слутио није да ће му он ускоро смаћи сина-јединца из чисто личних рачуна. Резултат је његових интрига

опажен и на упорном бављењу Краља Милана у Бечу.[1] У туђини је Владан дочекао и језовиту ноћ 29. маја 1903. године, са већ спремљеном основом за нитковски некролог, који је под насловом „Последњи Обреновић“ штампао одмах по догађају, као најјачи доказ своје неблагодарности и животињске крволочности.

VI

Без патриотизма поштења и сталног политичког правца, Владан је на позорници јавног живота увек одигравао улогу великог шпекуланта, који има пред очима само личну корист. Од републиканца у сељачком руху постао је без муке званични либерал, јер га либерали Светоандрејци нису волели, нити су му могли веровати. Од либерала је улетео у Напредњачки Клуб, по наговору Краља Милана као његов веран дошаптач. Затим је постао послушно чедо Чича-Николиног кабинета, да стручном чак и *привредном* способношћу, потпомогне „правилно“ решење брачне размирице у Краљевском Дому.[2] И на послетку је усавршеним особинама реакционарства, окончао своју политичку корићеру министарством од 11. октобра 1898. године, које је саставио у патриотској намери „да прекине дугу и некорисну патризанску борбу“, ма то било и каквим Ивандданским атентатом.

За оцену Владановог политичког карахтера, помињемо његово конфузно писмо од 7. јануара 1888. године, у ком изјављује да су га радикали Дидић и Поп-Маринко отерали у Напредњачки Клуб; и да *као напредњак за невољу,* иступа из напредне странке „јер

1 И у питању преноса мртвог Краља Милана у Београд, није Владан стајао далеко иза грофа Голуховског.

2 Зна се да је и Владан имао учешће у саставу црквеног писма од 12. октобра 1888. године ЕБр. 1247. којим је митрополит Теодосије неканонским *путем развео брак* Краља Милана и Краљице Наталије.

је она престала бити партија реда и закона". Остављам радикалном разјашњењу његову напомену о Дидићу и Поп-Маринку, који су главом платили своја политичка убеђења. Против напредњака се Владан био изузео зато, што су тадашњи политичари око „Видела" објективно критиковали његов министарски рад. То су они чинили и у 1897. години у „Погледу", доказујући да је Владанов кабинет без боје, и да је намера његовог неозбиљног програма, да прикупи либерале и напредњаке у целину против радикала, у чему „волшебни доктор" није успео. Наговештено је тада и то, да је чак пожелео да се наметне за вођу либералној партији, што није невероватно судећи по његовој дрскости и таштини.

После свадбеног догађаја, Владан је покушао да се додвори радикалима, са жељом „да заједнички пораде на спасавању великомученице Отаџбине".[1] Његову представку о томе у радикалном *Дневнику*,ваља сматрати као фатални предзнак крвавог догађаја од 29. маја 1903. године. Од тога доба, живећи у сампасу Владан сплеткари свима начинама, *да се додвори* новом стању, по заслузи која му по његовом уверењу неминовно припада. Са уживањем прича и пише о себи, да се налази међу оном четворицом, која су „добровољно изгнанство" претпоставила служби Краљице Драге, пошто се и Руски Цар примио кумства и народ прихватио Краљеву намеру. „Ако икада, вели ћакнути доктор, буде речи о оној четворици којима је част српског народа била важнија од свега осталог, онда ћу се и ја поменути, јер и ја сам један од оне четворице".[2]

Мржња је Владанова према радикалима давнашња, и има зачетка у борби са првим колом слободоумних младих људи, којима је био на челу покојни Светозар

1 Мале Новине број 245. од 4. децембра 1901. године.

2 *Чланак „Последњи* Обреновић"

Марковић. Још из тога доба, носи Владан на леђима обележје неваљалог јавног радника, са надимцима који одговарају његовој моралној ругоби, као „доктор патлиџанлија“ „шпиун“ и т. д. За ова се заслужена понижења скупо наплатио Иванданским атентатом. Срамно бацајући кривицу на Краља Александра и Краљицу Драгу, говори Владан у својим списима о овом догађају, таквим ђувендијским пренемагањем, да заслужује не прекор не јавну осуду, него улично пљување. *Није човек хтео да се ат'нтат претвори у хајку против радикала, није одобравао ванредно стање, није желео преки суд, нити је имао учешћа у његовом саставу; него је на све то морао да пристане његов кабинет из патриотизма, заплашен оставком Млацаг Краља* !![1] И док Владан Ђорђевић овако простачки лаже, дотле противно сведоче: развитак Иванданске истраге, процес затварања и суђења најугледнијих људи у Србији, а нарочито јавна реч радикалног вође Николе Пашића, који вели: да му је Ђорђевићева влада, преко министра унутрашњих дела Генчића, изнудила познату изјаву против радикала, под претњом да ће у противном случају пасти дванаест радикалних глава.[1]

У том је погледу далеко карахтеристичније Владаново писмо од 4. августа 1899. године из Ниша. Да његов кабинет пред Европом оправда своје крволочно

1 Оставка се владара „неврастичара и самовољника“, не откупљује слободом и главама мирних поданика. По Владановој лажној логици о „патриотском“ помагању насиља, не изгледа ни мало чудновато, што он и његови једномишљеници сматрају за непатриотско дело, најчасније помагање министарства Алексе С. Јовановића: да се поврати ред у земљи Краљевом женидбом, без дављења убијања и лажних оптужења.

1 У престоној је беседи ол 22. септембра 1899. године разговетно наглашено: да је Краљ, усвојивши владине разлоге, прогласио ванредно тање и завео Преки Суд. Часно министарство, оставком отклања насилне и нс прохтеве владара; иначе нањ' пада одговорност за сваку повреду закона. После ове прeстоне беседе, место оставке Владан је остао на управи земље још девет и по месеца, док најзад није најурен силом околности.

дело, ваљало је саломити и Косту Таушановића, једног од најугледнијих радикала, који је такође био у то време у тамници, због Ивандanског атентата. По инквизиторској наредби, болесни је Коста послао из затвора Владану једно велико писмо, доказујући своју невиност разлозима поштеног срца и заклетвом; али је неваљали Владан одбацио ту обрану, циничком изјавом *да није толико наиван да му на сентименталне заклетве верује да је невин.* Тражио је од њега другу изјаву. „.... Али су радикалне вође, вели Владан, моје родољубље разумели као слабост и плашљивост, и продужили су да рију испод земље, докле атентатом од 24. јуна ове године, нису довели у питање све успехе озбиљног двогодишњег рада државног. Док сам ја за Косту Таушановића спремао мирно поље патриотског рада ван граница Србије, он је шуровао са једним странцем противу своје рођене отаџбине, и противу свога Краља и Господара. Док сам се ја борио са представником једне велике силе, да одбраним Србију од мешања страних дворова у њена чисто унутарња питањн — дотле је Коста Таушановић ишао на руку томе туђинском мешању. За ово имам доказа и ја, а има га и у самој исповести Косте Таушановића; јер кад зна и тврди, да садашњи отправник послова у дотичном посланству, не може бити опасан „јер и сама његова влада нема о њему најбоље мишљење,“ онда је јасно да Коста Таушановић зна и многа друга мишљења и намере дотичне владе, и онда је тешко веровати, да је он томе посланству давао само привредне податке за његове рапорте.“ Упозоравајући Таушановића на то, *да је његова кривица злочин у повратку дакле у толико тежа*, обећава да ће се сав заложити да му изради милост од Господара, *ако му даде доказа* да се овога пута искрено покајао. „Тај доказ ту гарантију ја ћу, вели милостиви Владан, видети само у

томе, ако би ми Коста Таушановић написао *све* шта зна о раду унутрашњих и спољашних непријатеља династије, и то од времена радикалне буне па до последњег атентата“. Писмо је испуњено и багателисањем немоћног осуђеника Таушановића, и пребацивањем да је своју политичку каријеру започео спремом марвено-лекарског помоћника и дуванџије.[1]

По цитираној је садржини и сувише јасно да је Владановим писмом настојавано, *да Коста својом изјавом обележи Русију, као главног покретача Ивањданског атентата*; али он као поштен човек не хте то учинити. Као довољан доказ о непријатељском поступању према Русији, цитирано писмо сузбија Владанове лажи, о исправном држању његова кабинета у спољној политици.[2]

Да допуним овај преглед неваљалих дела Владанових, ранијим мњењима о његовом непоштењу и свашатарској спреми.

— Др. Драгиша Станојевић, у свом часопису „Србину“, назива га монструозним и јединим представником засебне врсте политичара, који се одликује недостојним и неделикатним удварањем. Каже, да је свака Владанова реч, која звони опозиционарски, одвратна отужна лажна; да Владан све зна, и да је *свашта и ништа* и т. д.

— Божа Савић новинар, посветио је његовој државничкој несавесности и неспособности читаву књигу

1 Поред Владановог настојавања да Таушановић денунцира Русију, једновремено је и од оптуженог Пашића изнуђена писмена изјава: да призна као спасоносну појаву Владанов кабинет од 1897. године и мешање Краља Милана у државне послове. Владина намера да овим начином оправда своју аустрофилску политику, и ослаби радикал- остала је без успеха. Догађај је од осмог јула 1900. године донео пад Владановог кабинета, прекид аустрофилске политике, и удаљење Краља Милана из земље, што је поздрављено у народу нарочито од радикала највећим одушевљењем.

2 Владановим правдањем у Новој Слободној Преси од 1 фебруара 1905. године, нису ни у колико побијени умесни наводи министра финансије Пачуа о њему, да је искључиво водио аустрофилску политику, и би „најаустријскији“ међу свима министрима у Србији.

под насловом „Владановштина“, са најобјективнијим оценама неваљалих дела његових.

— Генерал Мих. Магдаленић, одужио се Владану за омаловажавања, подесном оценом његових књижевних података, потсетивши том приликом читаоце на животињско име, које је добио Владан пре много година, у полемици са др. Стевом Милосављевићем, бившим начелником Санитета у министарству унутрашњих дела.

— Пуковник Марко Ц. Марковић, на Владанове лажи у броју 187. и 188. *Вечерњих Новости* од 1903. године, као изазван одговорио је објективном изјавом у којој између осталог стоји ово „Што је Драга постала Краљицом, има се захвалити свима онима, који је чешће по својим домовима и виноградима частише, гозбе у њену част приређиваше, под руку је водише па чак јој и проводацисаше, чему сам ја вазда противан био“ и т. д. Као узроковаче речимице помиње Владана и њему подобне.[1] У истини дуго ће се причати у Македонској улици у Београду, како је председник министарства Владан, у фраку са белим рукавицама и гологлав, истрчавао из куће на улицу, понизно отварао крило на екипажу једне лепе госпође, љубио пружену му руку, и будућу Српску Краљицу поносно уводио у салон међу елегантно друштво, на чију је проводњу трошио из дизпозиционог фонда министарства иностраних дела. То је била, да се послужим Владановим изразом „дроља Драга чије је тело било свачије“, и о чијој му је неморалности ваљало, после 29. маја 1903. године, потражити сведоке међу Гогољевим мртвим душама. Али је Владан правилно разумевао свој позив „и као европски министар не само није хтео да се меша у младићске лудорије Краљеве“, него је забрањивао и самој поли-

1 Вечерње Новости број 195. од 1903 године. Како Владан после ове заслужене оцене, лудачки салутира пред поштеним пуковником, види се из његове доцније књиге о пропасти династије Обреновића.

ције да то чини. Велика политичка увиђавност, која је довела ствар до брака, достојна је само једног др. Владана Ђорђевића!!

— Паја Маринковић, у нарочитој рубрици своје *Правде,* показао је прстом све рукобе „погане“ Владанове књиге „Крај једне династије“.

— Никола Стевановић државни саветник у пензији.... али је о томе постојала и кривична тужба.

— Скоро сви домаћи листови и т. д. и т. д. И у самим списима наших белетристичара Јанка Веселиновића и Бр. Нушића, налазимо подесну карахтеристику о јунаку Владану Ђорђевићу.

Прекидам даља набрајања. Иначе би значило, да давим читалачку публику историјом једног политичког коцкара, који не заслужује њену пажњу. Ако буде потреба да наставим, не ће бити моја кривица.

ДОКУМЕНТА

1.

КРАЉЕВА ПРОКЛАМАЦИЈА О ВЕРИДБИ

Народу Српском!

Знајући да је давнашња жеља Мога народа да се оженим, Ја сам се решио да се тој жели народној одазовем, јер сматрам, да Ми је дужност да оном народу, који је и свима Мојим претцима и Мени, дао толико лепих и сјајних доказа љубави и оданости, овим чином осигурам будућност, дајући му сталност у Династији. Тој дужности према народу, Ја се у толико радије одзивам, што чинећи овај важан корак у Мом животу, у исто време следујем и осећајима Својим, узимајући жену која ће Ми ујамчити срећу, мир, и задовољство у кући.

Србија је, у кратком времену свога државног живота, издржала многе трзавице, и прошла кроз разне тешке борбе, које су је јако изнуриле. Она је, тако рећи, тек у последње време почела да се оправља, и Ја се у име Бога уздам, да ће се она ускоро и потпуно опоравити, ако се буде трајно и стално развијала правцем, којим се упутила од оногa дана када се Мој народ, следујући Моме позиву, сложио и збратимио. А

Ја ћу чинити све да Своме народу, сложним животом у кући, примером претходим.

Наша Династија изникла је из народа, и у томе је факту њена дика и њена моћ. Народ Српски, који има у себи толико мушких врлина да је сам, својом сопственом снагом и у најнеповољнијим околностима, умео себи створити државу, уредити је, појачати, увећати и водити путем напретка — тај народ мора изазивати поштовање у свију и свакога. С тога Ја сматрам да имам права, да пре свега у томе народу себи тражим друга, који ће Ми срећу обезбедити. То право Моје у толико је несумњивије, што се данас политика владалаца и држава, не управља више по сродничким везама, него по интересима народа. А Ја сам уверен, да сав Мој мили народ на првом месту жели да му Краљ буде сретан и задовољан, и да Краљица вазда буде веран и искрен друг Краљев, те да му љубављу и оданошћу својом вазда даје нове воље и нове снаге, да свом силом послужи Србији и милом народу Свом.

Уз име неумрлог творца данашње Србије, Милоша Великог, вазда ће остати у народу име његове верне супруге Књагиње Љубице, која је била жена из народа, па ипак тако достојна прва Књагиња српска.

Милош Велики често је говорио: „Народе снаго моја.“ Тако су и сви моји претци говорили, тако и Ја велим: Моја је снага у Моме народу. И за Мене и Моју земљу велика је срећа, што сам у Моме народу, у тој снази Мога Дома и Србије, Себи могао наћи жену, која је достојна да буде Краљица Србије, и која ће као таква вазда вољно делити судбину Моју и Мога народа. Та је жена унука онога човека, који је био један од главних помагача Милоша Великог при стварању данашње Србије, а то је

Г-ђа Драга ћерка покојног г. Панте и г-ђе Анђе Луњевице.

Ја Вам објављујем, да сам се данас с њом верио, и заветујем се да ћу тиме, што сам Себи осигурао срећу Свога живота, помоћу Божјом са највећом вољом и одушевљењем неуморно радити на снажењу и на срећи Моје миле Отаџбине.

8. јула 1900. године.
Београд.

Александар с. р.

2.

КРАЉЕВА МОЛБА ЗА ДОЗВОЛУ ВЕНЧАЊА

8/VII. 1900. г. Београд.

Ваше Високопреосвештенство,

Желећи да ступим у брак са Госпођом Драгом Машин рођеном Луњевица, ја као највернији син наше свете православне Цркве, и на основу мојих владалачких и личних права, молим Ваше Високопреосвештенство, да ми да свој благослов за тај брак; јер је то у животу један тако важан и свети чин, да желим да имам благослов наше свете православне Цркве. Ја ступам у тај брак по неодољивом хтењу мог срца, по жељи и по сигурно стеченом убеђењу, да целокупна срећа мога живота зависи од тога брака. Јер, желећи да се сав посветим добру своје Отаџбине, желећи да свом снагом живим и радим за ову земљу и овај народ, да бих могао да одговорим том свом задатку ја пре свега треба да осигурам себи домаћу срећу. И пошто сам цео мој живот у младим годинама провео у веома тешким околностима, да бих имао снаге да свом позиву одговорим, желим да себи осигурам срећан до-

маћи живот са женом коју љубим и поштујем. Ја сам о томе Ваше Високопреосвештенство, известио и мој љубљени народ, и мог кума Његово Величанство Цара Руског; и Ваше Високопреосвештенство појмиће, да би ме одбијањем благослова ставили у безизлазни положај.

Александар I. с. р.
Краљ Србије.

3.

МИТРОПОЛИТОВ БЛАГОСОВ

9. јула 1900. г. Београд.

Ваше Величанство

Краљу Господару!

Кад ми је Ваше Величанство 7-ог овог месеца благоволело саопштити намеру, да ступи у брак са Госпођом Драгом Машин — рођеном Луњевица, ја сам изјавио да света Црква сматра за неприкладан брак, кад је муж много млађи од своје жене. Овом приликом, одужујући се својој савести, ја сам исказао како Српски народ сматра брак првоженца са другобрачном. Уз ово поменуо сам и разлоге државне, који се морају узети у обзир кад Владалац ступа у брак Најзад, молио сам Ваше Величанство, да ништа по овој ствари не предузимате пре, док не чујете савет и мишљење најприроднијих и највећих пријатеља — Родитеља Ваших, кроз које Вам је Милосрдни Бог живот дао. Сем ових пријатеља, који се ни у каквом случају не могу обићи, ја сам молио Ваше Величанство, да саслушате савет и мишљење и свих оних искрено оданих Вам лица, која ће једино по чистој савести казати Вам, шта су дужни да кажу.

И ако сам овим исцрпно извршио своју Архипастирску и грађанску дужност према Престолу и Отаџбини, ја сам и синоћ поново молио Ваше Величанство, да решење овог питања одложите док не чујете савете и мишљење свих оних лица, која су дала доказа да Вашем Величанству највише добра желе.

Ну, кад ми је Ваше Величанство изволело саопштити, да сте ову Своју намеру саопштили Вашем Узвишеном Куму — Његовом Величанству Императору Руском, а уједно и Својим Узвишеним Родитељима; па кад сте, поред тога још казали ми, да сте већ учинили први јавни корак — прстеновање извршили, и Своју намеру Српском народу прокламацијом објавили, рекавши да после овога нема другог изласка, него или абдикација или благослов свете Цркве, који сте и писмом Својим од јучерањег тражили — онда налазећи се у положају овако заповедном, односно избора шта ми ваља радити, ја сам принуђен да с моје стране не чиним ништа, што би било противно угледу Престола; па стога овим, по даној ми од Господа власти, дајем Вашем Величанству Архипастирски благослов за ступање у намеравани брак.

Нека би Божија милост закрилила Ваше Величанство и Србију, те да и од сада па до века само срећа, добро и напредак потиче од Српског Престола Српском народу.

Вашег Величанства молитвеник
Архијепископ београдски
и Митрополит Србије
Инокентије. с. р.

4.

АДРЕСА НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ

Ваше Величанство

Премилостиви Господару!

Твоја прва поздравна реч, да је Србија добила Краљицу, а Ти Господару верног и милог друга у животу, испунила је Народно Представништво осећајима највеће радости.

Народ Српски није имао радаснијег дана од онога, када си му прокламацијом својом од 8. јула ове године јавио: да на престо Српски за Краљицу уздижеш Српкињу од племенитог и честитог колена војводе Николе Луњевице, одличнога помагача Твога великог и неумрлог прадеде. Тим избором, Господару, ти си најјаче загарантовао и Своју породичну срећу, и лепшу будућност Српскога народа.

Народ је Српски са највећом радошћу саслушао Твоје речи, Господару, да је женидбом твојом обезбеђен домаћи мир и права породична срећа у Твоме Светлом Двору, чега си и Ти и веран Ти народ био највише жељан. Народ Српски увек је у срећи Обреновића налазио своју срећу, и он је данас најсрећнији кад на престолу Српском поред Тебе гледа и Краљицу

Српкињу, чија ће чиста љубав бити неисцрпни извор Твоје сталне домаће среће, а у чијем ће срцу наћи одзива и сваки откуцај срца вернога Ти народа Српскога. Народно Представништво уверено је, да ћеш Ти Господару, у љубави узвишене и племените Краљице Драге наћи нове снаге, и радује се Твојој витешкој одлучности да стално истрајеш са узвишеном Супругом на месту где сте; јер у Вама види најбољу гарантију за срећу и славу Отаџбине и Дома Обреновића.

Народна Скупштина испуњена је неизцрпном радошћу, што је Господ Бог благословио Твој брак, те ће народ Српски доживети онај најсрећнији дан, који ће му зајамчити трајност и подмладак Народне Династије.

Особито се радује Народно Представништво што је Ваше Величанство, држећи се лепих обичаја и предања Српског народа, умолило унука блаженоупокојнога Цара Ослободиоца да му буде венчани кум, и што се Његово Императорско Величанство Цар Никола II. одазвао тој жељи. Тиме су везе сродства срећно поновљене, и тиме је Цар Император јавно дао доказа о својим личним симпатијама према Краљу Србије и Краљевском Дому, на чему ће му народ Српски вечито бити благодаран. Крвно сродство, које постоји између Руског и Српског народа, добило је речита израза у кумовању Цара Рускога Краљу Српскоме, а у томе гледа Народно Представништво нову залогу и ново јемство за будућност и напредак Србије.

Народна Скупштина примила је са задовољством саопштење Вашег Величанства, да су односи Краљевине Србије, и с осталим великим силама и суседним државама, правилни и пријатељски. Старање, да се ти пријатељски односи и у напредак одрже и боље развију, нарочито са двема великим суседним царевинама Аустро-Угарском и Портом, са којима нас везују то-

лики интереси саобраћајног и привредног напретка, крепе наду Народног Представништва, да ће се тиме још боље и поузданије обезбедити економски и културни напредак нашега народа.

У истини, царска пажња Његовог Величанства Султана, указана према Краљу и Краљици Србије, одмах после њиховог венчања, изашиљањем и нарочитог посланства, остаће у најлепшој успомени и захвалности у Српском народу. Суседска предусретљивост Његовог Величанства Султана према Србији у питању о царинској диференцијално тарифи, нов је доказ пријатељских односа. То даје Народној Скупштини наде, да ће се и друга крупнија и важнија питања између Турске и Србије повољно решити.

Походу Његовог Величанства Шаха Персијског, сматра Народно Представништво као доказ, да Србија и Краљевски Двор уживају лепа гласа не само у Европи, него и на далеком Истоку; и радује се што је Ваше Величанство имало прилике, да измени пријатељске изјаве са Његовим Валичанством Шахом Персијским.

Ваше Величанство

Витешки Краљу!

Народно Представништво сматра, да је промена владе, најважнији догађај у нашим унутрашњим приликама, од последњег састанка Народне Скупштине па до данас. Оно искрено жали, што чланови бивше владе, којима је било поверено извршење програма од 11. октобра 1897. године, нису показали у очекиваној мери ни добре воље, ни државничке способности, ни потребне умешности, да одговоре великим надама и очекивањима Круне, и ако им је у пуној мери указивана помоћ од Народне Скупштине, и драгоцено поверење од Вашег Величанства. Тесногруда нетрпљивост, и често

подавање утицајима које Устав не допушта, учинили су да су место очекиванога мира и сталожености у земљи, завладали затегнути односи и међусобна мржња и потајна трвења. То беху зле последице, које су потекле из неправилно схваћеног и рђавог изведено програма. Нелојално и преступно понашање чланова бивше владе у питању Твоје женидбе, која је толико важна и која је толико одговорила жељама и осећајима народа, изазвало је чуђење запрепашћеност и строгу осуду Народног Представништва, које је веровало да његов Господар може и у мучнијим приликама наћи потпоре и савета у људи, који су у онако обилној мери уживали поверење Круне и Народног Представништва.

Позивање на управу земље људи ширих државничких погледа, људи мање ангажованих у ранијим политичким борбама, примио јо и поздравио цео народ Српски, као велику политичку добит, као напредак од великог значаја. Тај догађај поздравља Народна Скупштина са пуно наде, и излази са поверењем на сусрет новој влади, коју ће својски помагати у свима пословима, којима ће се ићи на то, да се партијска искључивост и лични тесногруди рачуни сузбију, и да се државним пословима да бољи, земаљским интересима повољнији правац. Што се садашња влада у критичноме тренутку са највећим родољубљем и готовошћу одазвала позиву Вашег Величанства, и тиме поред владалачког признања заслужила и потпуно поверење Краљево, томе се Народно Представништво искрено радује, и мило му је чути, да је Његов Краљ у једном тешком тренутку нашао у српској интелигенцији потребан број истинских родољуба и патриота, вољних да послуже Краљу и својој Отаџбини.

Племенитост срца Вашег Величанства после прокламације од 8. јула ове године, најлепше се огледа у акту помиловања свију политичких осуђеника; јер

тиме је у новој политичкој ери бачена копрена за
рава на доскорашњу тешку прошлост, што Наро
Скупштина сматра као претечу бољих и ведријих д

Народна Скупштина помагаће владу са најве
вољом и готовошћу у остварењу њеног задатка,
су њиме обухваћене најбитније жеље и потребе С
ског народа. Умирење земље, прибирање народне сн
и консолидовање свих односа, Народно Представниш
сматра као најглавније погодбе за политички привре
и културни развитак нашега народа; и потпуно је у
рено, да ће влада таквим радом обезбедити бољу
дућност Српскога племена. Народна Скупштина ра
се, што је влада стављена у могућност, да лакше
веде свој главни задатак тиме, што су престали мн
узроци који би јој могли сметати.

Народно Представништво узима на повољно зн
саопштење Вашег Величанства, да се Краљ Милан
свагда уклонио из земље, јер су тиме самим ра
нуте сваке везе са политичким заблудама и потемњ
из ранијих времена.

Народна је Скупштина увек гледала на уређ
државних финасија, као на најглавнију погодбу за р
витак и напредак осталих грана државног живота. (
ће и сада поклонити сву своју пажњу томе најважни
питању, које се већ читав низ година налази на дн
ном реду. Са највећим задовољством прима она нам
владину, да путем штедње поради на остварењу
џетске равнотеже; а учињену исправку у расходим
идућу годину, цени као срећан и озбиљан почетак,
се државни буџет што пре доведе у равнотежу.
мене у одредбама закона о порези на зараду, Наро
ће Представништво потпомагати најтоплије, јер је
закон противан правичности, а својом претераноп
исцрпљује материјалну снагу народну те тиме оте
и привредни развитак наше земље.

Од добро уређење адмистрације и судства, које се заснива на строго моралној основи, зависи и уређење разноврсних односа у држави, који несумњиво утичу и на материјално стање земље, и на уређење њених финансија. Прва погодба добре администрације лежи у ваљаним и спремним чиновницима, али је исто тако важна погодба и у самосталности чиновника, која ће их сачувати од самоље, и омогућити да своју службу врше строго по одредбама закона земаљских. Народно је Представништво срећно, што се у овоме важном питању слаже попуно са владом, и не ће му никакве материјалне жртве бити велике, само да зајамчи спремним и ваљалим чиновницима строго законити рад у земљи нашој.

Гледајући на судове, као на установе које својим радом имају да обезбеде правду, која по уверењу народноме „држи земљу и градове“, Народна Скупштина учиниће са своје стране све, да српски судови и даље очувају свој лепи глас.

Она ће најбољом вољом прихватити предлог владин, којим би се судском самосталношћу, одстранио сваки утицај на судије у изрицању правде, и биће увек готова да спремне и савесне судије пристојно награди; а радо ће прихватити и сваки владин предлог, којим се зајамчава правилно вршење правде.

Са истом вољом и готовошћу, ми ћемо изаћи на сусрет и свима осталим предлозима владиним по струкама Министарства Унутрашњих дела, Народне Привреуе, Грађевина и Просвете, којима се иде на унапређење појединих државних грана, и којима се омогућава правилан и брз развитак извесних културних и привредних задатака.

Ваше Величанство

Народ Српскиваздао је гледао на војску као на узданицу земље и Престола. Са радошћу је примио

свако њено побољшање. Народно Представништво само је израз свега Српског народа, кад овде изјављује: да закон о устројству војске, којим се усваја такав војени систем, који најбоље одговара духу народноме, сматра као закон, који најјаче задовољава жељу народну.

Народна ће Скупштина са појачаном готовошћу изаћи на сусрет овоме предлогу, што он најбоље одговара нашем економном и државном животу, потребама народа, државној финансијској моћи, задовољава најбитније интересе војске, и што зајамчава ону народну љубав, ону одушевљеност и онај дух, који су и створили данашњу Србију.

Народно Представништво ће озбиљно и пажљиво проучити и остале законске предлоге по струци војној, и решите их с оном патриотском готовошћу, која ће потпуно задовољити очекивања Вашег Величанства, нашег љубљеног Краља.

Испуњена осећајима најискреније оданости верности и љубави, према Теби Господару и Твојој Узвишеној Супрузи, а нашој милој Краљици, кличемо из дубине душе:

Да живи наш витешки Господар и Краљ *Александар* I!

Да живи Узвишена прва после Косова Краљица Српска *Драга*!

31. Декембра 1900. године у Нишу.

5.

ПРОКЛАМАЦИЈА О СМРТИ КРАЉА МИЛАНА

Народу Српском

Свемогућем Богу било је угодно, да позове к себи Іог милог и непрежаљеног родитеља, Милана Обре овића IV. бившег Краља Србије. Он је напрасно пренуо у Бечу 29-тог овог месеца у 4. часа и 20. минута подне.

Његова је владавина испуњена била низом знаних, и по Српски Народ судбоносних догађаја. Њеза ће дела историја достојно оценити, а Српски Народ аће дужан Краљу Милану вечиту захвалност за изевану независност, проширење граница, обновљење аљевине, и културни преображај земље. Љубављу јом према Отаџбини нашој и заслугама својим за , Он је и сам лично стекао право, поред онога по ењу богомданога, да може вечни санак боравити рај наших славних предака: Милоша Великог и хаила!

Ви Срби, чији се дах вазда сливао са дахом Наше іастије; ви који сте са Нама, кроз читаво столеће или и зло и добро, и срећу и несрећу, уверен сам

да ћете и овога пута поделити са мном моју неизмерну тугу, и доказати своју благодарност према Оцу вашег Краља, искреним учешћем у овој мојој големој жалости.

Нека би му Бог дао души рајскога насеља!

Дано у Нашему Дворцу
у Нишу
29. јануара 1901. године.

Александар с. р.

6.

ЛЕКАРСКА МНЕЊА О ТРУДНОЋИ КРАЉИЦЕ ДРАГЕ

а.

Мњење руских професора и лекара Снегирева и Губарова:

„После довољног прегледа, потписани лекари констатујемо, да код Њеног Величанства Краљице, не постоји ни grossesse à terme, ни grossesse avancée, и да је према томе таква претпоставка искључена. Међутим је та претпоставка изазвана фактом, што сви сиптоми који су се показали код Њ. В. Краљице, имају извесну сличност са правом трудноћом; и што је то било довољно, да и код Њеног Величанства и околине јој изазове веровање у постојање трудноће. Детаљисани преглед свију субјективних и објективних сиптома у здравственом стању Њеног Величанства, не искључује могућност да је био почетак трудноће, но да је ова престала било случајним прекидом развитка продукта концепције, било његовим прераним одилажењем у доба кад се то могло неприметно догодити. Београд 3. маја 1901. године. Професор В. Сњегирев. Професор А. Губаров“.

б.

Мњење професора др. Вертхајма из Беча, са којим се сложио и др. Кантакузено из Букурешта:

„Потписани овим констатује, да засада код Њеног Величаанства Краљице, не постоји трудноћа. Да се до у најновије време веровало у постојање трудноће објашњава се тиме, што је др. Коле у своје време неоправданим начином поставио дијагнозу трудноће; што су се појавили субјективни и објективни сиптоми који укупно беху прихладни, да изазову веру у трудноћу. При оваквом стању ствари, било би чудо да Њено Величанство Краљица и околина јој, нису веровали у постојање трудноће“.

САДРЖИНА

I. Министарство Алексе С. Јовановића.

II. Додатак

III. Документа

